

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
EDEBİYAT FAKÜLTESİ
MÜTERCİM – TERCÜMANLIK BÖLÜMÜ

Çeviribilim ve Uygulamaları Dergisi
Journal of Translation Studies
Revue de Traduction et d'Interprétation
Zeitschrift für Übersetzungswissenschaft

Sayı 36, Yıl 2024 (Bahar)

Hacettepe Üniversitesi
Mütercim - Tercümanlık Bölümü

E-ISSN 2687 - 2846

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
EDEBİYAT FAKÜLTESİ
MÜTERCİM – TERCÜMANLIK BÖLÜMÜ

Çeviribilim ve Uygulamaları Dergisi
Journal of Translation Studies
Revue de Traduction et d'Interprétation
Zeitschrift für Übersetzungswissenschaft

Sayı 36, Yıl 2024 (Bahar)

Hacettepe Üniversitesi
Mütercim - Tercümanlık Bölümü

E-ISSN 2687 - 2846

YAYININ ADI ÇEVİRİBİLİM VE UYGULAMALARI DERGİSİ**YIL 2024 SAYI 36 AY TEMMUZ****YAYIN SAHİBİNİN ADI** Hacettepe Üniversitesi Mütercim-Tercümanlık Bölümü adına
Cihan ALAN**SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ** Cihan ALAN**YAYIN YÖNETİM YERİ** Hacettepe Üniversitesi Mütercim-Tercümanlık Bölümü
TR-06800 Beytepe / ANKARA**YAYIN YÖNETİM YERİ TEL.** +90 (312) 297 83 75**İNTERNET ADRESİ** <http://www.dergipark.org.tr/pub/ceviri>**YAYIN DİLİ** Türkçe, İngilizce, Fransızca ve Almanca**YAYIN TÜRÜ** *Çeviribilim ve Uygulamaları Dergisi* Hacettepe Üniversitesi Mütercim Tercümanlık Bölümü'nün yayın organı olup, çift-kör hakemli, açık erişimli akademik bir dergidir. *Çeviribilim ve Uygulamaları Dergisi* çeviribilim alanında bilimsel, özgün, ulusal ve uluslararası araştırma makaleleri yayımlamaktadır. Dergimiz ULAKBİM TR Dizin ve MLA indekslerinde taranmaktadır.**YAYINLANMA BİÇİMİ** Yılda iki kez (Temmuz & Aralık)**E-ISSN** 2687 - 2846**Çeviribilim ve Uygulamaları Dergisi**

Her hakkı saklıdır. Bu dergide bulunan yazılar tamamen ya da kısmen yayın kurulundan veya H.Ü. Edebiyat Fakültesi Mütercim-Tercümanlık Bölümü'nden izin alınmaksızın hiçbir biçimde çoğaltılamaz, basılıp yayınlanamaz.

Editör / Editor

Hilal ERKAZANCI DURMUŞ

(Hacettepe University)

Editör Yardımcıları / Editorial Assistants

Cihan ALAN

(Hacettepe University)

Umut Can GÖKDUMAN

(Hacettepe University)

Yayın Kurulu / Editorial Board

Berrin AKSOY

(Atılım University)

Duygu ÇURUM DUMAN

(Bilkent University)

Elif ERSÖZLÜ

(Hacettepe University)

Mümtaz KAYA

(Hacettepe University)

Susanne KLINGER

(Hacettepe University)

Ayşe Şirin OKYAYUZ

(Hacettepe University)

Zeynep ORAL

(Hacettepe University)

Sinem SANCAKTAROĞLU BOZKURT

(Hacettepe University)

Dilek TURAN

(Marmara University)

Danışma Kurulu / Advisory Board

Emine BOGENÇ DEMİREL

(Yıldız Technical University)

Mine YAZICI

(Istanbul University)

Nilüfer DEMİRKAN-JONES

(Essex University)

Thierry GRASS

(Université de Strasbourg)

Basil HATIM

(American University of Sharjah)

Hannelore Lee JAHNKE

(University of Geneva)

Yvette van QUICKELBERGHE

(Ins. Libre Marie Haps)

Christina SCHÄFFNER

(Aston University)

Harald SCHEEL

(Universität Leipzig)

Pietro SCHENONE

(Fondazione Milano)

Klaus-Dirk SCHMİTZ

(Fachhochschule Köln)

Çeviribilim ve Uygulamaları Dergisi 36. Sayısında (2024 Bahar) hakemliklerine başvurduğumuz, aşağıda adları geçen akademisyenlere teşekkür ederiz.

Dergi Yayın Kurulu

Prof. Dr. Berrin AKSOY	Atılım Üniversitesi
Prof. Dr. Neslihan KANSU YETKİNER	İzmir Ekonomi Üniversitesi
Prof. Dr. A. Şirin OKYAYUZ	Hacettepe Üniversitesi
Doç. Dr. Yeşim DİNÇKAN	Hacettepe Üniversitesi
Doç. Dr. Hilal ERKAZANCI DURMUŞ	Hacettepe Üniversitesi
Doç. Dr. Aysun KIRAN	Marmara Üniversitesi
Doç. Dr. Sinem SANCAKTAROĞLU BOZKURT	Hacettepe Üniversitesi
Doç. Dr. Seda TAŞ İLMEK	Trakya Üniversitesi
Dr. Öğretim Üyesi Duygu ÇURUM DUMAN	Bilkent Üniversitesi
Dr. Öğretim Üyesi Umut Can GÖKDUMAN	Hacettepe Üniversitesi
Dr. Öğretim Üyesi Susanne KLINGER	Hacettepe Üniversitesi
Dr. Öğretim Üyesi Ayşe SAKİ DEMİREL	Ankara Bilim Üniversitesi
Dr. Cihan ALAN	Hacettepe Üniversitesi
Dr. Sezen ERGİN ZENGİN	Hacettepe Üniversitesi

We thank all the undermentioned academics who kindly participated in the peer review process of the *Journal of Translation Studies*, Issue 36 (2024 Spring).

Editorial Board

Prof. Dr. Berrin AKSOY	Atılım University
Prof. Dr. Neslihan KANSU YETKİNER	İzmir University of Economics
Prof. Dr. A. Şirin OKYAYUZ	Hacettepe University
Doç. Dr. Yeşim DİNÇKAN	Hacettepe University
Doç. Dr. Hilal ERKAZANCI DURMUŞ	Hacettepe University
Doç. Dr. Aysun KIRAN	Marmara University
Doç. Dr. Sinem SANCAKTAROĞLU BOZKURT	Hacettepe University
Doç. Dr. Seda TAŞ İLMEK	Trakya University
Dr. Öğretim Üyesi Duygu ÇURUM DUMAN	Bilkent University
Dr. Öğretim Üyesi Umut Can GÖKDUMAN	Hacettepe University
Dr. Öğretim Üyesi Susanne KLINGER	Hacettepe University
Dr. Öğretim Üyesi Ayşe SAKİ DEMİREL	Ankara Science University
Dr. Cihan ALAN	Hacettepe University
Dr. Sezen ERGİN ZENGİN	Hacettepe University

İçindekiler/Table of Contents

Çeviri Sosyolojisi Işığında Türkçeden Fransızcaya ve İngilizceye Çeviri (1999-2008): Bir Ön Araştırma1-34

Translation from Turkish into French and English from a Translation Sociology Viewpoint (1999-2008): A Preliminary Research

Fatma AKSOY

Araştırma/Research

Leylâ Erbil'in *Tuhaf Bir Kadın* Başlıklı Romanının Fransızca Çevirisinde Kadın Sesinin Feminist Çeviri Bağlamında İncelenmesi35-57

Analysis of the French Translation of Leylâ Erbil's Novel *A Strange Woman* and the Female Voice in the Context of Feminist Translation

Beyza BAŞER, A. Zeynep ORAL

Araştırma/Research

Real Classroom vs. Virtual Classroom: Volunteer Subtitle Translators' Website as an Example of a Social Constructivist Approach to Translator Education58-74

Gerçek Sınıf Sanal Sınıfa Karşı Çevirmen Eğitiminde Sosyal Yapılandırmacı Yaklaşım Bir Örnek Olarak Gönüllü Altyazı Çevirmenleri Web Sitesi Makale Türkçeyse İngilizce, Yabancı Dildeyse Türkçe Başlık

Ebru ÇAVUŞOĞLU

Research/Araştırma

Octavia E. Butler'ın *Yakın* Romanında Siyah Feminizm ve "Yabancı" Unsurlar Özelinde Aktivist Bir Çevirinin Yeniden Okunması75-99

Rereading an Activist Translation in View of Black Feminism and "Foreignism" in Octavia E. Butler's *Kindred*

Özlem GÜLEN

Araştırma/Research

Çeviribilim Çalışmalarında Çevirmenin Üslubu ve Makinenin Üslubu100-124

The Style of the Translator and the Style of the Machine in Translation Studies

Sabri GÜRSES, Mehmet ŞAHİN, Ena HODZİK, Tunga GÜNGÖR, Harun DALLI, Olgun DURSUN

Araştırma/Research

Çeviri Sosyolojisi Işığında Türkçeden Fransızcaya ve İngilizceye Çeviri (1999-2008): Bir Ön Araştırma¹

Translation from Turkish into French and English from a Translation Sociology Viewpoint (1999-2008): A Preliminary Research

Araştırma/Research

Fatma AKSOY

Doktora Öğrencisi, Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Mütercim-Tercümanlık Bölümü,
aksoytr@yahoo.com, ORCID ID: orcid.org/ 0000-0002-9865-4306

ÖZET

Edebiyat ve çevirinin kesişimi, kültürel alışverişin, dilsel nüansların ve toplumsal yansımaların bir araya geldiği dinamik bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu alanda, edebi eserlerin bir dilden diğerine çevirileri yalnızca kültürlerarası etkileşimi mümkün kılmaz, aynı zamanda ilgili toplumların sosyo-kültürel dinamiklerine dair iç görüler de sunar. Bu bakış açısından yola çıkan ve disiplinlerarası bir alan olan çeviri sosyolojisi, bir yandan çevirinin çeşitli sosyal, kültürel, politik ve ekonomik faktörlerden nasıl etkilendiğini; öte yandan, toplumsal yapılandırmaları ve etkileşimleri nasıl etkilediğini ve/veya yansıttığını araştırır. Bu çalışmada, çeviri sosyolojisi ışığında, öncelikle 1999-2008 yılları arasında Türkçeden Fransızcaya ve İngilizceye çevrilen eserlerin bibliyografyası derlenmiştir. Çalışmanın temel amacı, çevirileri sistematik olarak bir araya getirip kategorize ederek, Frankofon ve Anglofon dünyalarda Türkçe eserlerin çevrilmesi ve temsil edilmesindeki eğilimleri ortaya çıkarmaktır. Ayrıca, bu araştırma karşılaştırmalı bir bakış açısı benimseyerek, kültürel, dilsel ve sosyo-politik faktörlerin farklı dilsel ve kültürel bağlamlarda Türkçe eserlerin seçimini ve bu seçimlerin Fransa ve İngiltere’de nasıl benzerlikler ve farklılıklar gösterdiğine ışık tutmayı ve çeviribilim, karşılaştırmalı edebiyat ve kültür sosyolojisi alanlarında süregelen tartışmalara katkı sağlamayı hedeflemektedir. Bu çalışma sonucunda, öncelikle çevreden merkeze doğru gerçekleşen çeviri hareketlerinde Türkçeden Fransızcaya ve İngilizceye

¹ Bu çalışma, Fatma AKSOY’un Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İngilizce Mütercim-Tercümanlık Doktora Programı’nda Doç. Dr. Hilal Erkazancı Durmuş’un danışmanlığında hazırladığı “Translation and Politics of Identity: Türkiye in the Eyes of Europe (1999-2008)” (2024) başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

yapılan çevirilerin sayısının oldukça düşük olduğu ve buna bağlı olarak da çevrilen türlerin çeşitliliğinin son derece zayıf olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Sözcükler: çeviri sosyolojisi, Türkçeden çeviri, edebi çeviri, çeviri hareketleri, nicel analiz

ABSTRACT

The intersection of literature and translation presents a vibrant arena for cultural exchange, linguistic intricacies, and societal reflections. Within this context, translated literary works not only facilitate cross-cultural dialogue but also offer insights into the socio-cultural dynamics of the respective societies. Through the lens of translation sociology, which explores the impact of social, cultural, political, and economic factors on translation practices and their reciprocal influence on social structures and interactions, this study aims to examine the translation and representation of Turkish literature in the Francophone and Anglophone worlds between 1999 and 2008. By systematically compiling and categorizing translations, the study intends to unveil patterns in which works are translated in different linguistic and cultural contexts. Additionally, through a comparative approach, the research seeks to illuminate the influence of cultural, linguistic, and socio-political elements on the selection of Turkish literary works in France and England, highlighting both commonalities and disparities. This investigation seeks to contribute to current debates in translation studies, comparative literature, and cultural sociology. As a result of this study, it has been found that the number of translations from Turkish into French and English, that is, from a peripheral to central languages, is quite low and the diversity of the translated genres is extremely poor.

Keywords: sociology of translation, translation from Turkish, literary translation, translation flows, quantitative analysis

1. Giriş

Küreselleşmenin, diğer bütün ürünler üzerinde olduğu gibi, kültürel ürünlerin sınırları aşması ve yayılması üzerinde de etkileri bulunmaktadır. Zira, Gisèle Sapiro *Translatio: Le marché de la traduction en France à l'heure de la mondialisation* başlıklı derleme kitabın giriş bölümünde küreselleşmenin uluslararası kültürel alışverişi olumlu etkileyip etkilemediği, kültürel ve ekonomik emperyalizmin bir yansıması olup olmadığını sorgulamaktadır (2008, s. 7). Bu alışverişi mümkün kılan çeviri faaliyetlerinin gözlemlenmesi, bu sorulara cevap ararken iyi bir başlangıç teşkil edebilir.

Edebiyat ve çevirinin kesişimi, çeviribilimin ortaya çıktığı 1970'li yıllardan beri araştırmacıların ilgisini en çok çeken alanlardan birisi olmuştur. Dilbilimsel yaklaşımları tamamlayan ve 1980'lerden itibaren yoğunlaşan kültürel bakış açısı, postkolonyalizm ve kültürel çalışmaların önderliğinde, dil, güç ve kültür arasındaki karmaşık bağlantılara dikkat çekerek çevirinin önemli ölçüde yeniden değerlendirilmesini tetiklemiştir. Araştırmacılar, antropolojik girdilerden yola çıkarak, çevirmenler ve etkileşimde buldukları kültürler arasındaki güç dinamiklerini incelemeye başlamış, altta yatan

egemenlik yapılarını ortaya çıkarmayı amaç edinmişlerdir. Çeviribilimdeki bu dönüşüm, çağdaş bağlamlardaki çeviri uygulamalarını araştırdıkça, dikkatler sosyolojik bir bakış açısına yönelerek, bireylerin ve kurumların, diğer bir deyişle, çıkar gruplarının çevirideki rollerine vurgu yapılmıştır. Genişleyen bu bakış açısı ile, çeviriyi küresel bir çerçeveye oturtmanın gerekliliği anlaşılmıştır.

Sosyolojik bakış açısına göre, edebi eserlerin bir dilden diğerine çevirileri yalnızca kültürlerarası etkileşimi mümkün kılmaz, aynı zamanda ilgili toplumların sosyo-kültürel dinamiklerine dair iç görüler de sunar. Çeviri, edebi metinlerin dilsel ve kültürel sınırların ötesine yayılmasında önemli bir araç görevi görür. Fakat çeviri faaliyeti girdi-çıkıtı mantığı üzerinden değerlendirilemeyeceği gibi sosyolojik açıdan bakıldığında birçok aktörün dahil olduğu çok katmanlı bir süreçtir. Bu çalışma, Türkçeden önde gelen iki Batı diline, Fransızca ve İngilizceye yapılan çevirileri inceleyerek, kültürlerarası edebi alışverişin süreçlerine, kalıplarına ve sonuçlarına ışık tutmayı hedeflemektedir. Analiz, çeviri pratiğini şekillendiren sosyal, kültürel ve kurumsal faktörleri vurgulayan çeviri sosyolojisinin kuramsal çerçevesine dayanmaktadır.

Bu çalışmada kullanılan veriler, 1999-2008 yılları arasında Türkçeden Fransızcaya ve İngilizceye çevrilen eserlerin derlemesini içermektedir. Bu çevirilerin sistematik olarak bir araya getirilerek kategorize edilmesi, Frankofon ve Anglofon dünyalarda Türk edebiyatının çevrilmesi ve temsil edilmesindeki eğilimlerin anlamlandırılmasına katkı sağlayabilir. Çalışmanın karşılaştırmalı bir bakış açısıyla, Türkçe eserlerin seçimini ve bu seçimlerin Fransa ve İngiltere’de nasıl benzerlikler ve farklılıklar gösterdiğine ışık tutabileceği; çeviribilim, karşılaştırmalı edebiyat ve kültür sosyolojisi alanlarında süregelen tartışmalara katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.

2. Kuramsal ve Tarihsel Çerçeve

Çeviri sosyolojisi, çeviri faaliyetlerinin sosyal boyutlarını ve sonuçlarını inceler. Bu disiplinlerarası alan, çevirinin çeşitli sosyal, kültürel, politik ve ekonomik faktörlerden nasıl etkilendiğini ve tersine, toplumsal yapılandırmaları ve etkileşimleri nasıl etkilediğini ve/veya yansıttığını araştırır. Bu alandaki temel temalar güç dinamiklerini, kültürel alışverişi, kimlik müzakerelerini, dil politikalarını ve çevirmenlerin farklı topluluklar arasındaki aracı rolünü kapsar.

Sosyolojik açıdan bakıldığında, çeviri yalnızca dilbilimsel bir pratik değildir; çeviri, aynı zamanda sosyal bir olgu olarak kabul edilir. Çevirmenler, seçimleri, sosyal statüleri, değerleri ve bakış açılarının yanı sıra içinde faaliyet gösterdikleri bağlamsal ortam tarafından şekillendirilen ve bu bağlamların şekillenmesine katkıda bulunan aktif aktörler olarak kabul edilir. Üstelik, çevirmen, çeviri sürecine dahil olan aktörlerden sadece biridir. Çeviri sosyolojisi, çeviri sürecine dahil olan farklı aktörleri göz önünde bulundurarak, çeviri metinlerin farklı kültürel ve toplumsal alanlarda fikirlerin, bilginin ve kimliklerin şekillenmesine ve yayılmasına nasıl katkıda bulunduğunu araştırır. Çeviriler, diğer kültürlerle ilişkin algıları etkileme, hâkim anlatılara meydan okuma ve kültürler arası kavrayışı teşvik etme potansiyeline sahiptir. Ayrıca, küresel arenada seslerini duyurmak isteyen marjinalleştirilmiş topluluklar için güçlendirme veya direniş araçları olarak da hizmet edebilirler.

Genel olarak çeviri sosyolojisi, çeviri pratikleri ile toplumsal dinamikler arasındaki karmaşık etkileşime dair eleştirel bir bakış açısı sunmaktadır. Çeviriyi sosyolojik bir mercekten inceleyen akademisyenler, dil ve kültürün daha geniş toplumsal süreçlerle nasıl kesiştiğini ve çevirinin farklı bağlamlarda güç ilişkilerini ve toplumsal yapıları nasıl hem yansıtıldığını hem de yeniden şekillendirebildiğini daha iyi anlayabilirler.

Michaela Wolf, *Constructing a Sociology of Translation* başlıklı kitabın giriş bölümünde 2000'li yıllardan itibaren, özellikle çeviri araştırmalarıyla ilgili olarak "sosyolojik bakış açısı"nda dikkate değer bir gelişme yaşandığını vurgular (2007, s. 13). Bu gelişen bakış açısı artık yaygın olarak "çeviri sosyolojisi" olarak adlandırılan ekolle birleşmiş ve kitabın yazımından bu yana geçen yaklaşık 15 yılda teorik yazıların yanı sıra vaka araştırmalarında da önemli bir artış olmuştur (Sapiro, 2008; Tyulenev, 2012; Erkazancı Durmuş, 2020; Brisset & Rodriguez, 2020). Bu geniş şemsiyenin altında, her biri çeviri olgusunun farklı yönlerine ışık tutan çeşitli sosyolojik araştırma kolları ortaya çıkmıştır.

İlk olarak, Wolf'un da belirttiği gibi, klasik sosyolojik gelenekten yola çıkarak çeviri sosyolojisinin bir kolu, çeviri üretiminde yer alan aktörlere odaklanır (2007, ss. 14-15). Bu bakış açısı, çevirmenleri belirli kültürel, politik ve ekonomik bağlamlara yerleşmiş sosyal aktörler olarak inceler. Kaynak ve hedef diller ve kültürler arasında aracılık etme motivasyonlarını, kısıtlamalarını ve eylemlerini derinlemesine inceler. Çevirmenlerin sosyal geçmişlerini, ağlarını ve mesleki uygulamalarını inceleyen bu yaklaşım, çeviri faaliyetinin doğasında olan güç dinamikleri, statü farklılıkları ve etik hususlar arasındaki karmaşık etkileşimi ortaya çıkarır. Bu anlamda özellikle Fransız sosyolog Pierre Bourdieu'nün kuramsal çerçevesinden faydalanılmaktadır (bkz. Gouanvic & Schultz 2010).

İkinci olarak, çeviri sosyolojisinin bir başka kolu dikkatleri çeviri sürecinin kendisine yöneltmektedir (Wolf, 2007, ss. 15-16). Bu bakış açısı çeviri eylemi sırasında ortaya çıkan sosyal etkileşimlere, müzakerelere ve güç mücadelelerine odaklanırken, çevirmenlerin anlamı bir dilsel ve kültürel bağlamdan diğerine aktarırken dilsel, kültürel ve ideolojik engelleri nasıl müzakere ettiklerini araştırmaktadır. Çeviri stratejilerini, seçimleri ve zorlukları analiz eden bu araştırma dizisi, dilsel ve kültürel ayrımlar arasında köprü kurmada rol oynayan karmaşık dinamikleri aydınlatmayı hedeflemektedir. Çeviri sürecini incelerken, metinlerin yalnızca dilsel ürünler olmadığını, aynı zamanda toplumsal söylemlerin derinliklerine gömülü olduğunu kabul etmektedir. Üç boyutlu bir çeviri modeli, bu karmaşık ilişkinin kavramsallaştırılmasına yardımcı olabilir. İlk boyut, kaynak metni ve onun kültürel bağlamını içerir. İkinci boyut, çevirmenin, metinler ve bunların sosyal bağlamları arasında, çevirinin yorumlanmasını ve algılanmasını etkileyen bir aracı olarak odaklanmaktadır. Üçüncü boyut ise, hedef metni ve onun yeni anlamlar ve yankılar kazandığı erek kültür içinde alımlanmasını içerir. Bu model, çevirinin dinamik doğasını ve kültürlerarası iletişimde metinlerin sosyal bağlamını anlamının önemini vurgulamaktadır (bkz. Tahir-Gürçağlar, 2008).

Son olarak, "kültürel ürünün sosyolojisi" olarak bilinen üçüncü kol, çevrilmiş metinlerin daha geniş toplumsal sonuçlarını incelemeyi hedeflemektedir (Wolf, 2007, ss. 16-18). Bu yaklaşım, çevirilerin sosyal kimliklerin, normların ve değerlerin inşasına ve

müzakeresine nasıl katkıda bulunduğunu ve toplumsal algıları, temsilleri ve söylemleri nasıl şekillendirdiğine odaklanmaktadır. Çeviri metinlerin alımlanışını, dolaşımını ve etkisini analiz eden bu yaklaşım, çevirilerin kültürlerarası ilişkileri, kültürel politikaları ve küreselleşme süreçlerini nasıl etkilediğini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Ayrıca bu bakış açısı, çevirinin toplumsal kimlik, temsil, toplumsal roller ve ideolojiler gibi toplumun çeşitli yönlerini açık ya da örtülü olarak şekillendirmede nasıl çok yönlü bir rol oynadığını aydınlatmayı amaçlamaktadır. Diğer bir deyişle, çevirinin daha geniş sosyal olguları etkilediğini ortaya koyarak çeviri ile toplumsal dinamikler arasındaki karmaşık ilişkiyi vurgulamaktadır (bkz. Shavit, 2002).

Yukarıda bahsi geçen üç farklı boyuta bir tane daha eklenebilir: özellikle Gisèle Sapiro ve Johan Heilbron'un öncülük ettiği ve çeviri metinlere sadece sosyo-kültürel ürünler olarak değil aynı zamanda ekonomik ürünler olarak yaklaşan bakış açısıdır. Bu çalışma alanının sistematik bir şekilde temelini 2000'li yılların başında Heilbron ve Sapiro atmıştır. "Outline for a sociology of translation: Current issues and future prospects" (2007) başlıklı makaleleri, çeviribilimde yaygın olan yorumlayıcı bakış açısı ile sosyologlar arasında kabul gören ve uygulanan ekonomik bakış açısının toplumda daha baskın olan ancak çeviribilimde daha az yaygın olan ekonomik perspektifin de tek başına aydınlatamayacağı noktaların olduğu vurgulanmaktadır. Ve her iki yaklaşım da var olan karmaşıklığı biraz farklı şekillerde basitleştirme eğilimindedir (Heilbron & Sapiro, 2007, s. 94). Ekonomik yaklaşım, bir metnin ve yazarının benzersizliğine odaklanmak yerine, çevrilmiş kitapları ulusal ve uluslararası pazar ilkelerine dayalı olarak üretime, dağıtımına ve tüketime konu olan ürünler olarak sınıflandırır. Ancak çevrilmiş kitapları sıradan bir meta olarak görmek, onların kültürel önemini ve bunları üretme ve pazara sunmadaki benzersiz stratejileri göz önünde bulunduramaz:

Uluslararası çeviri sistemi, çeşitli ortak mekanizmaları gösteren yapılandırılmış ilişkilerin bir bütünü olarak tanımlanabilir. Uluslararası çeviri kitap pazarına ilişkin istatistiksel verilerden yararlanılarak bu alışverişlerin yapısı genel bir şekilde açıklanabilir. (Heilbron & Sapiro, 2007, s. 94)²

Küresel çeviri eğilimlerini tartışan literatür sıklıkla UNESCO verilerinin sınırlamalarına işaret etmekte ve ülkeler bazında önemli dalgalanmalar nedeniyle bunların karşılaştırılabilirliğini sorgulamaktadır (Heilbron, 1999; Brisset & Colon Rodriguez, 2020). UNESCO'nun Index Translationum çeviri veri tabanı, dünya çapında çevrilen kitapları takip eden, farklı ülkeler tarafından sağlanan bilgilerle düzenli olarak güncellenen, zaman zaman eksiklikler gösterse de hali hazırda bulunan tek kapsamlı veritabanı görevi görmektedir. Bu nedenle, Index verileri kullanılırken, araştırmacı sınırlamalarının farkında olarak sadece genel eğilimleri belirlemek için faydalı olabileceğinin bilincinde olmalıdır. Brisset ve Colon Rodriguez'e (2020, s. 231) göre veri tabanının gücü, yazarlar, çevirmenler, yayınevi bilgileri, kaynak ve çevrilmiş diller ve derinlemesine kategorize edilmiş konular hakkında ayrıntılı bilgi sağlamasında yatmaktadır.

² Aksi belirtilmedikçe alıntıların Türkçeye çevirisi, makalenin yazarına aittir.

Uluslararası çeviri hareketlerini temsil eden istatistiksel veriler ışığında, karşımıza çıkan en çarpıcı sonuçlardan biri, ülkeler arasında asimetrik bir akış ve diller arasında da hiyerarşik bir ilişki olduğudur. Bu bağlamda, Heilbron, çeviri sosyolojisinin ilgilendiği temel konuyu aşağıdaki gibi açıklamaktadır:

Çeviri sosyolojisinin en genel konusu: uluslararası bir sistem olarak ele alınan kitap çevirisidir. Amaç, çeviri kitapların uluslararası akışının yapısal bir analizini sunmak ve böyle bir analizin çeviri sürecini anlamak için neden vazgeçilmez olduğunu göstermektir. Bu bağlamda başlıca iki soru önem taşımaktadır. Çeşitli dil grupları arasında kitap çevirilerinin eşit olmayan akışları nasıl açıklanabilir? Ve farklı dil grupları içinde çevirinin değişen rolü nasıl açıklanabilir? Her iki soruya da bir cevap önerirken, ilgili faaliyetlerin birbirine bağlı olduğu ve bu nedenle uluslararası, hatta bir dünya sistemi oluşturduğu düşünülmektedir. (1999, ss. 431-432)

Küresel çeviri sistemi özünde hiyerarşik bir temelde çalışır ve dilleri merkezi (central), yarı çevresel (semi-peripheral) veya çevresel (peripheral) olarak sınıflandırır. Temel olarak, bir dil, dünya çapında çevrilen kitapların toplam sayısının daha büyük bir bölümünü oluşturuyorsa, uluslararası çeviri ağında daha merkezi bir konuma sahiptir (Heilbron, 1999, s. 433). Veriler, İngilizcenin küresel çeviri sistemindeki en merkezi dil olduğunu (hyper-central language) doğrulamaktadır. İngilizceden hemen sonra ise ulusüstü niteliklere sahip diller gelmektedir. Bunlar arasında Fransızca, Almanca, İspanyolca ve Arapça sayılabilir. Abraham de Swaan (2001) tarafından önerilen sosyolojik dil hiyerarşisine uygun olarak, yaklaşık yüz “merkezi” dil eğitimde, hukuk sistemlerinde, yönetimde, medyada, endüstride ve teknolojiye kullanılma avantajına sahiptir ve bu özellikler onları “çevresel” dillerden ayırır. Çevresel diller, tüm dillerin %98’ini oluşturmalarına rağmen, küresel nüfusun %10’undan azı tarafından kullanılmaktadır.

Dilleri merkezîyet düzeylerine göre sınıflandırdığımızda, karşımıza çıkan en çarpıcı gözlemlerden birisi, çevirilerin merkezden çevreye doğru akma eğiliminde olduğudur (Heilbron, 1999, s. 435). Çeviriler, günümüzde çoğunlukla doğrudan kaynak dilden gerçekleşse bile, herhangi bir eserin merkezi bir dile çevrilmiş olması son derece önemli bir sıçramadır. Bir kitap saygın bir yayıncı tarafından merkezi bir dile çevrildiğinde, dünya çapındaki yayıncıların hemen ilgisini çekecektir (Heilbron, 1999, s. 436). Ayrıca çeviribilim açısından, merkez-çevre ilişkilerinin yansımalarını temel olarak dört başlıkta toplayabiliriz. Bu yansımaların, 1999-2008 yılları arasında Türkçeden Fransızca ve İngilizceye yapılan çevirileri kapsayan vaka çalışmamızda ne derece geçerli olduğu analiz bölümünden sonra değerlendirilecektir.

1. **Merkez ve çeşitlilik:** Bir dilin küresel sistemdeki merkezi konumu, o dilden çevrilen türlerin çeşitliliğini önemli ölçüde etkilemektedir. Bir başka deyişle, bir dil ne kadar merkezi konumdaysa, bu dilden çevrilen eserlerin orantılı bir şekilde çeşitlilik göstermesi beklenir (Heilbron, 1999, s. 438).
2. **Çevrilen eserlerin özgün eserlere oranı:** Uluslararası çeviri sisteminde, daha merkezi olan dillerde çeviri eserlerin özgün eserlere göre yüzdesi daha düşük olma eğilimindedir. Hem İngiltere’de hem de Amerika Birleşik Devletleri’nde yayımlanan kitapların sadece %5’inden azı çeviri eserlerdir (Heilbron, 1999, s.

439). Bu oran Fransa'da %10-12 civarında seyretmektedir (Heilbron, 1999, s. 440).³

3. **Diller arasında karşılaştırma:** Herhangi bir dile çeviriler incelenirken, rakamların daha anlamlı kılınması için kaynak dillerin çeşitlendirilmesi ve diller arasında kıyaslamalar yapılabilmesi son derede önemlidir.
4. **Merkez-çevre ilişkisi:** Eserler, genel olarak, ancak merkezi dillere çevrildikten sonra çevre dillere aktarılma eğilimindedir. Herhangi bir yazarın eserinin merkezi konumdaki dillere çevrilmesi, yazarın uluslararası sistemde daha görünür olmasını sağlayarak sembolik sermaye birikimine katkıda bulunur. Prestij veya tanınma temelinde özel veya tüzel bir kişiye sunulan kaynaklar olarak adlandırılan ve bir kültür içinde sahip olunan değer olarak hizmet eden sembolik sermaye düzeyi, "hem edebi alanın birikimine hem de yeni edebi eserlerin sürekli olarak ortaya konmasına bağlıdır" (2005, s. 161). Uluslararası edebiyat veya çeviri sistemleri için, sembolik sermaye, bir edebi alanın veya dilin küresel konumuna göre belirlenmektedir. Sembolik sermayesi yüksek olan diller diğer dillere daha yüksek oranlarda çevrilmektedir. Sembolik sermayesi düşük olan dillerden çeviri ise merkezdeki egemen dillere göre çok daha azdır.

Pascale Casanova, *World Republic of Letters* kitabında, uluslararası edebiyat sisteminin inceliklerini araştırmakta, bu sistemin yapısını ve altında yatan ilkeleri incelemektedir. Hiyerarşik bir düzen temelinde işleyen bu "Dünya Edebiyat Cumhuriyeti" içinde, en zengin edebi alanların en eski olma eğiliminde olduğunu öne sürmektedir (Casanova, 2004, s. 82). Bu bakış açısı, Türkiye bağlamına uygulandığında, Türkçe yazının neden çevresel bir konumda bulunduğuna ışık tutmaktadır. Türkçe eserlerin oluşturduğu alan, kendisini, diğer yerleşik ulusal alanlara kıyasla nispeten geriden gelen, yeni ortaya çıkmış edebiyat alanları arasında bulmaktadır (Casanova, 2004, s. 83). Bu eşitsizlik, Osmanlı İmparatorluğu'nun idari ve edebi alanlarında Farsça ve Arapçanın tarihsel hakimiyetine kadar uzanmaktadır. Halkın günlük iletişim dili olan Türkçe, Cumhuriyet'in kuruluşuna kadar resmi bir statü kazanamamıştır. Türkiye Cumhuriyeti bağımsızlık sonrası ülkede yapısal bir dönüşüme öncelik vermiş, eşi görülmemiş bir çeviri projesi başlatılmıştır. Tercüme Bürosu dönüşümün temel bir unsuru olmuş, Büro'nun girişimleriyle birleşen bir dizi dil ve eğitim reformu, hükümetin Türkiye'yi modernleştirme hedefinin önemli bir bileşeni olmuştur (bkz. Aksoy, 2010; Berk, 2006; Daldeniz, 2014). Casanova, "Consécration et accumulation de capital littéraire" başlıklı makalesinde, Türkiye'dekine benzer çeviri projelerinin rolünü aşağıdaki gibi açıklamaktadır:

[Ö]zel 'gecikme' durumlarında [farklı tarihlerde uluslararası rekabete giren ulusal edebiyat alanları arasında var olan zamansal boşluk], çeviri edebi zamanı 'yakalamanın'

³ Heilbron'a göre, Fransa'daki çeviri oranının İngiltere veya ABD'ye göre daha yüksek olması, Fransız kültürel mirasının zenginliğine atfedilebilir. Fakat uluslararası çeviri hareketlerinin yapısını kavramak için ulusal kültürel özellikler yeterli değildir. Esasen, Fransa'daki çevirilerin oranı, Fransızcanın uluslararası çeviri sistemindeki durumunu yansıtmakta ve Almancanın rolü ve Almanya'daki çeviri oranıyla benzerlikler göstermektedir (Heilbron, 1999, s. 440).

tek yoludur. Başka bir deyişle, çeviri 'zamansal hızlanma' aracıdır: zaman olarak merkezlerden çok uzakta olan bütün bir ulusal alanın, edebi meridyendeki (estetik) sanatın durumuna erişimini sağlayarak küresel edebi rekabete girmesini sağlar. (2002, s. 13)

Cumhuriyet dönemi Tercüme Bürosu'nun misyonu tam olarak da burada yatmaktadır. Casanova çevirinin yalnızca edebi meşruiyet mücadelesinde "sermaye birikimi" (accumulation) için önemli bir araç değil, aynı zamanda belirli bir "kutsama" (consécration) için de önemli bir faaliyet olduğunu vurgulamaktadır. Nitekim merkezden nispeten uzak bir dildeki metinlerin merkezi bir dile çevrilmesi, küresel alanın güçlenmesinin yollarından biridir. Dolayısıyla, çeviri süreci yalnızca dilsel ayrımlar arasında köprü kurmanın bir aracı olarak değil, aynı zamanda küresel edebiyat ortamındaki mevcut güç dinamiklerine meydan okuyan ve bunları yeniden şekillendiren bir mekanizma olarak da hizmet etmektedir.

Çeviri faaliyeti, ilk seçimden son incelemeye kadar, finansman, düzenleme, yayınlama, pazarlama gibi hususları kapsayan karmaşık süreçler bütünüdür. Von Flotow ve Nischik'in (2007) *Translating Canada* başlıklı derleme kitabın ön sözündeki "Çeviri kasıtlı bir faaliyetir ve bu nedenle ne masum ne de rastlantısaldır" (s. 2) iddiasından yola çıkarak çevirinin, Türk kimliğinin yurtdışındaki temsili üzerinde de önemli bir etkiye sahip olduğu söylenebilir. Çeviri aracılığıyla kültürel nüanslar, tarihi bağlamlar ve toplumsal anlatılar aktarılabilen veya dönüştürülebilmektedir; bu da Türk kimliğinin yabancı okuyucular tarafından nasıl algılandığını ve anlaşıldığını etkilemektedir. Yoğun rekabet ve birbirine bağlılıkla karakterize edilen günümüz jeopolitik arenasında, Türkiye de dahil olmak üzere dünya çapındaki uluslar, kendilerine bir yer edinmek için Kamu Diplomasisini stratejik bir araç olarak kullanmaktadır. Algıların şekillendirilmesinde ve diğer uluslarla olumlu ilişkilerin geliştirilmesinde çok önemli bir rol oynayan kültürel diplomasi girişimlerinin önemi yadsınamaz. Van Ham'ın (2001, s. 2) vurguladığı gibi, olumlu bir itibarın yokluğu veya olumsuz bir itibarın varlığı, bir devletin uluslararası sahnedeki rekabet gücünü önemli ölçüde engelleyebilmektedir. Türkiye'nin Avrupa'daki imajının karmaşık dinamikleri, kültürel diplomasi çabalarının algıları şekillendirmek ve hem bölgesel hem de küresel ölçekte verimli ilişkiler geliştirmek açısından taşıdığı hayati önemini ortaya koymaktadır.

Türkiye'nin dış politika yaklaşımında ve ilgili resmî belgelerde kültürel diplomasi veya kamu diplomasisine son 15-20 yıllık dönemde açıkça atıfta bulunmaktadır. Bu kavramlar, özellikle Avrupa Birliği adaylık sürecinin başlamasından sonra, ülkenin diplomatik çabalarına nüfuz etmiştir. Kamu diplomasisini çevreleyen terminolojiyi ve altında yatan ilkeleri anlamak için, daha 2000'li yılların başında yayımlanan Evan Potter'ın (2002) çalışması kapsamlı bir çerçeve sunmakta; ulusal hedef ve çıkarların yabancı kitlelere iletildiği çok yönlü araçların altını çizerek, hükümetlerin stratejik üstünlük sağlamak amacıyla diğer ülkelerdeki kamuoyu veya elitlerin görüşlerini etkilemeye yönelik kasıtlı çabalarının altını çizmektedir:

Basitçe ifade etmek gerekirse, kamu diplomasisi, bir devletin hükümetinin, avantaja çevirmek için başka bir ulusun kamuoyunu veya o ulusu oluşturan elitlerin gücünü etkileme çabasıdır. [...] Ulusal hedefler ve çıkarlar, uluslararası yayıncılık, yabancı

gazetecilerin ve akademisyenlerin yetiştirilmesi, kültürel faaliyetler, eğitim değişim programları ve burslar, ziyaretler, konferanslar ve yayınlar gibi çeşitli yollarla yabancı kamuoylarına iletilir. (s. 3)

Yukarıda değinilen çeşitli kanallar aracılığıyla, Türkiye'nin de kamu diplomasisine katılımı git gide belirginleşmiş, uluslararası diplomatik hedeflerine ve küresel konumunu geliştirme çabalarına katkıda bulunmuştur. Uluslararası iletişimin doğasında var olan dilsel ve kültürel unsurlar göz önüne alındığında, kültürel diplomasi yumuşak güç yaratmayı veya var olan yumuşak gücü artırmayı hedefler. Ancak, kamu diplomasisini etkin bir şekilde kullanmak, istenilen hedeflere ulaşmak için yeterli değildir. Tıpkı çeviri faaliyetleri için ifade ettiğimiz gibi, sembolik sermaye bir ülkenin veya toplumun uluslararası platformda baskın olması için yeterli değildir. Sembolik sermayenin yanı sıra ekonomik sermaye de son derece önemlidir; tek bir sermaye türünün yükselişe geçmesi diğer sermaye türlerinin artışında doğrudan bir etki yaratamaz. Zira, herhangi bir alanda yurt dışına açılım ve uluslararası ortamda yumuşak gücün yükselişe geçmesi daha çok hedef sistemle ilgili bir durumdur. Hikayeler seçilir, hikayeler aktarılır, çevrilir ve yorumlanır. Ve bu seçim genel itibariyle hedef sistem tarafından gerçekleşir (Von Flotow, 2007, s. 200).

Çeviri sosyolojisinin özünde çeviriyi toplumsal bir olgu olarak anlamaya yönelik çok yönlü bir yaklaşımı kapsadığına yukarıda değinilmiştir. Çevirmenleri, çeviri süreçlerini ve çevrilmiş kültürel ürünleri sosyolojik bir mercekten inceleyen bilim insanları, giderek birbirine bağlanan bir dünyada dil, kültür ve toplum arasındaki karmaşık etkileşime dair daha derin bilgiler sunmaya devam etmektedir. Bu çalışma, aşağıda sunulacak vaka incelemesi ile bu bilgi birikimine katkıda bulunmayı hedeflemektedir.

3. Yöntem

Bu makale, Türkiye'nin Avrupa Birliği adaylığının onaylanmasının ardından geçen on yıl boyunca (1999-2008), bu siyasi gelişmenin ve/veya 2005 yılında hayata geçirilen TEDA projesinin başını çektiği kültürel diplomasi faaliyetlerinin Türkçeden Fransızcaya ve İngilizceye yapılan çeviriler üzerindeki etkisini araştırarak, kültürel değişim dinamiklerinin inceliklerini ortaya koymayı hedeflemektedir. Siyasi ve kültürel alanların birbirlerinden ayrılması ve her bir alanın kendi normlarının ve dinamiklerinin olması sebebiyle, bu iki alan arasında doğrudan bir etkileşim gözlemlemek her zaman mümkün değildir. Fakat siyasi ve kültürel alanların kesişim noktasında bulunan kültürel diplomasi çalışmalarının olumlu bir etkisi olabilmektedir. Bu tespitlerin bu çalışma için geçerli olup olmadığı ancak yapılacak incelemeden sonra anlaşılabilir.

Fransa ve İngiltere'deki çevirilerden hareketle bibliyografik verileri inceleyen bu araştırma, çeviri alanındaki bireysel ve kolektif dil tercihlerinin altında yatan incelikli örüntüleri ortaya çıkarmaya çalışmaktadır. Bu bilimsel çabanın merkezinde önemli bir araştırma sorusu yer almaktadır: Bireysel çeviri eser seçimlerinin bir araya gelmesiyle ortaya çıkan sonuç nedir ve bireysel tercihler resmin bütününe, diğer bir deyişle, genel çeviri politikalarını ve tercihlerini nasıl etkilemektedir?

Böyle bir araştırma için, sadece UNESCO'nun Index Translationum çeviri veri tabanına dayanmak yeterli olmayacaktır. Bu veri tabanının sağladığı katkılar yadsınamaz olsa da verilerin gerçekte ne ölçüde karşılaştırılabilir oldukları belirsizdir. Örneğin bazı ülkeler için, veriler ihtimal dışı dalgalanmalar sergilemektedir. Hatta bazı yıllarda, bazı diller için hiç veri bulunmamaktadır. Bu nedenle, çalışmaya konu olan ülkeler için öncelikle çeviri bibliyografyaları oluşturulmuştur (sözü edilen bu iki bibliyografya makalenin ekinde sunulmuştur).

1999-2008 yılları arasında Türkçeden Fransızcaya çevirilerin eserlerin bibliyografyası için Fransa'da yayıncılara yönelik olan Electre online veri tabanından faydalanılmıştır. Buradan elde edilen veriler, *Bibliothèque Nationale de France (BNF)* olarak adlandırılan Fransa'nın milli kütüphanesi verileri, TEDA projesi kapsamında çevrilen eserlerin listesi ve online kitapçıların verileri ile karşılaştırılarak eksiklikler tamamlanmıştır.

Benzer şekilde, Türkçeden İngilizceye çevrilen eserlerin bibliyografyası için, 2004 yılına kadar Paker ve Yılmaz'ın, 2004-2008 yılları arası için ise Horzum ve Ağın'ın 2021'de yayımlanmış olduğu çeviri bibliyografyaları temel alınmıştır. Bu bibliyografyalardaki veriler, *The British Library* olarak adlandırılan İngiltere'nin milli kütüphanesinin sunduğu bilgiler, TEDA projesi kapsamında çevrilen eserlerin listesi ve online kitapçıların verileri ile teyit edilmiştir.

Bu çalışma, Türk edebiyat alanının ulusal ve uluslararası düzlemlerde gelişmesinde çevirinin rolüne değindikten sonra nicel bir analizi temel almaktadır. Nicel analizin aşamaları aşağıda belirtilmiştir:

- (1) On yıl boyunca Türkçeden Fransızcaya ve İngilizceye yapılan çevirileri belgeleyen bibliyografyaların incelenmesi ile çevirilerin on yıllık dönemdeki gelişimine ilişkin tabloların oluşturulması,
- (2) Kültürel alışveriş ve edebi yayılmanın önemli göstergeleri olarak çevirisi yapılan yazar ve başlıkların çeşitliliğinin analizi,
- (3) Son olarak, karşılaştırmalı bir bakış açısı ile Fransa ve İngiltere'nin çeviri bağlamlarını karakterize eden benzerlik ve farklılıkların tespiti.

4. Türkçeden Çeviri

4.1. Kültürel Diplomasi Aracı Olarak Çeviri

Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasının ardından modern Türk toplumunun ortaya çıkışı, yani yeni bir ulusal kimliğin inşası ve aynı zamanda bu süreçte başta çeviri olmak üzere farklı iletişim biçimlerinin oynadığı rol, farklı çalışma alanlarından araştırmacıların ilgisini çekmiştir (Tahir-Gürçağlar, 2003; Berk, 2004; Aksoy, 2010; Daldeniz, 2014). Tarihte Türkiye'dekine benzer modernleşme hareketlerinde farklı alanlarda çağdaşlaşmayı sağlamak için özellikle Avrupa sistemini model almış başka toplumlar da bulunmaktadır. Bu toplumlarda da çeviri faaliyetleri dönüşüme önemli katkılar sağlamıştır. Bunlar arasında Rus ve İran toplumlarını sayabiliriz (bkz. Tyulenev, 2012;

Alavi, 2013). Her üç durumda da (Türkiye, Rusya ve İran), çevirinin gerekli bilginin toplanmasında, bunların ilgili toplumlara aktarılmasında önemli bir rol oynadığı ileri sürülebilir. Elbette, toplumsal dönüşümün hızlı ve etkin bir şekilde yürütülebilmesi için siyaset, ekonomi, eğitim, hukuk, kitle iletişim araçları, çeviri gibi pek çok alanın işbirliği içinde olduğunu vurgulamak gerekir.

Daha önce belirttiğimiz gibi, 1940-1960 yılları arasında faaliyet gösteren ve Millî Eğitim Bakanlığı himayesinde kurulan Tercüme Bürosu, yabancı kültür eserlerinin Türkiye'ye ihraç edilmesini kolaylaştırmada önemli bir rol oynamış, Türkiye'nin sembolik sermayesinin zenginleşmesine önemli bir katkıda bulunmuştur. Büro, aynı zamanda, uzun yıllara yayılan çeviri çalışmaları ve özel yayın kuruluşları tarafından yapılan çevirilerle, Batılı entelektüel ve kültürel paradigmaların Türkçeye aktarılmasını kolaylaştırmıştır. Literatür, Türk aydınlanma sürecinde çevirinin önemli bir rolü olduğunu belirgin bir şekilde ortaya koymuştur. Bu durum, bu dönemde hüküm süren benzersiz koşullarla ve eğitim reformunun ayrılmaz bir parçası olarak devletten aldığı aktif destekle yakından ilişkilidir. Çeviri, bilginin yayılması, entelektüel alışverişin teşvik edilmesi ve Türkiye'nin modernleşmeye ve kültürel canlanmaya doğru ilerlemesi için güçlü bir araç olarak hizmet etmiştir. Devlet yetkililerinin çeviri girişimlerini teşvik etmeye yönelik ortak çabaları, daha aydınlanmış ve küresel olarak katılımcı bir toplumu amaçlayan ileriye dönük bir vizyonu yansıtmaktadır. Sonuç olarak çeviri, Türkiye'nin eğitim ve kültür manzarasının temel taşı olarak ortaya çıkmış, ülkenin aydınlanma ve çağdaşlaşmaya doğru gidişatını şekillendirmede önemli bir rol oynamıştır (Aksoy, 2010, s. 453).

Altmış yılı aşkın bir süre önce başlatılan bu çabaların mirası, özellikle 1998'deki dördüncü ve 2009'daki beşinci kongreler olmak üzere daha sonraki Ulusal Yayın Kongrelerinde yankı bulmuştur. Bu toplantılar, Türkçe edebi eserlerin yabancı dillere çevrilmesi zorunluluğunun altını çizmiş ve özel bir çeviri komitesinin kurulmasına yol açmıştır. Komite, Türkçe fikir ve edebiyat ürünlerinin yurtdışında tanıtılmasına odaklanmıştır (Tahir-Gürçağlar, 2015, s. 136). 1990'lı yılların ardından artık, sembolik sermaye birikimi anlamında kendine daha çok güvenen Türkiye, yurt dışına açılım için projeler ortaya koyabilmek için hazırlıklara başlamıştır.

Bu bağlamda, Türkiye'nin edebi ve kültürel birikiminin yabancı dillere çevrilerek yabancı okurlara erişimini hedefleyen ve 2005 yılında Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından hayata geçirilen Türk Kültür, Sanat ve Edebiyat Eserlerinin Dışa Açılımını Destekleme Projesine (TEDA) değinmek gerekir: Esasen bir çeviri ve yayın desteği girişimi olan bu proje, Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından 2005 yılında başlatılmıştır.

Çeviri ve baskı için hibe desteği sağlayan TEDA Programı yurt dışında bulunan yayıncıların Türk kültür, sanat ve edebiyat eserlerini yabancı dillerde yayımlamasını desteklemektedir. Bu bağlamda, TEDA Programı Türk kültür, sanat ve edebiyatını tanıtarak yabancı ülkeler ile kültürel diplomasiye de büyük katkı sağlamaktadır. (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2024)

2005-2021 yılları arasındaki rakamlar incelendiğinde, TEDA programı kapsamında, Türkçeden 63 farklı dile çeviri yapılmış, toplamda 3.110 adet Türkçeden çeviri eser yayımlanmıştır.

Daha önce belirtildiği üzere, çeviri sosyolojisi bağlamındaki araştırmalar, eserlerin genellikle ancak merkezi dillere çevrildikten sonra çevresel dillere çevrildiğini ileri sürmektedir (bkz. Heilbron, 1999; Casanova, 2004). Bu gözlemin hem Tercüme Bürosu hem de TEDA projeleri için geçerli olduğunu söylemek mümkündür. Örneğin, 1940'larda Türkçeye çevrilen klasikler genellikle daha merkezi dillerden gerçekleşmiştir. Diğer bir örnek ise, örneğin Orhan Pamuk'un romanlarının Slav dillerine ve Koreceye çevrilmeden önce Fransızca ve İngilizceye çevrilmesidir. Orhan Pamuk'un küresel tanınırlığını şüphesiz artıran Nobel Ödülü'nü almasına rağmen, merkezi konumdaki dillere çevirileri, bu ödülün önce gerçekleşmiştir. Benzer bir eğilim, romanları diğer dillere çevrilmeden önce İngilizce, Almanca ve Fransızca olarak yayımlanan bir başka Türk yazarın, Elif Şafak'ın eserlerinde de gözlemlenebilir. TEDA projesi, Casanova'nın (2002) tanımladığı bu dilsel-edebi eşitsizliği, başlangıçta hem merkezi olan hem de çevrede yer alan dillere ulaşarak gidermeyi amaçlamaktadır. Bu stratejik yaklaşım sayesinde TEDA, Türk edebiyatının farklı dilsel coğrafyalarda erişilebilirliğini genişletmeye ve nihayetinde küresel edebi dolaşımdaki mevcut hiyerarşilere meydan okumaya çalışmaktadır.

Dilsel-edebi eşitsizlik kavramı, bir metnin edebi değerinin (edebi ürünler pazarındaki değerinin) kısmen yazıldığı kaynak dile bağlı olduğuna gönderme yapmaktadır. Bu eşitsizlik yalnızca edebi eserlerin alımlanışını ve takdirini etkilemekle kalmamakta, aynı zamanda çevresel dillerde yazan yazarlara sunulan fırsatları da etkilemektedir. Sonuç olarak, merkezi dillerde yazan yazarlar, merkezde olmayan dillerde yazan meslektaşlarına kıyasla görünürlük kazanma, yayın fırsatlarına erişme ve eleştirel beğeni toplama konusunda sıklıkla önemli zorluklarla karşı karşıya kalmaktadır. Dolayısıyla dilsel-edebi eşitsizlik, küresel edebiyat ortamında kültürel hegemonya ve dil emperyalizmi gibi daha geniş meselelerin altını çizmektedir (Heilbron, 1999, s. 434).

Tarihsel köken ve dinamiklerinin farklılığına rağmen, Tercüme Bürosu ve TEDA bazı temel benzerlikleri paylaşmaktadır. Öncelikle, her iki girişim de Türk hükümetinin stratejik, siyasi ve kültürel hedeflerine dayanmaktadır ve Türkiye'nin daha geniş kapsamlı kültürel diplomasi çabalarının ayrılmaz bileşenleridir. Bu girişimler, Türkiye'nin küresel varlığını güçlendirme yönündeki kararlılığının altını çizirken, uluslararası toplumla çeviri yoluyla ilişki kurma yönündeki kararlı çabalarını yansıtmaktadır. Özellikle TEDA programı kapsamında bu çabaların nasıl sonuç verdiğini; her ne kadar bir atılım sağlamış olsa da çevrilen eserlerin okuyuculara ne oranda ve nasıl ulaştığını anlamak oldukça güçtür.

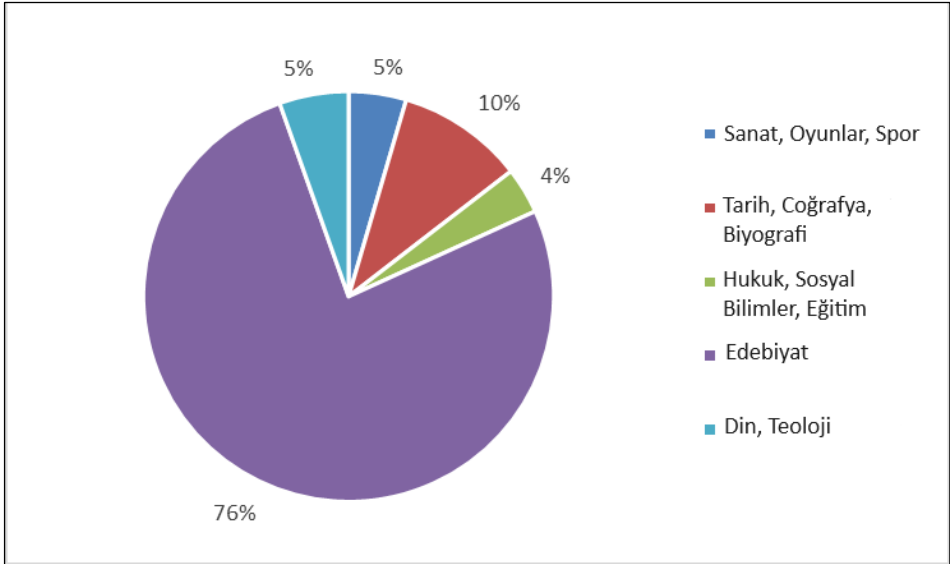
4.2. Türkçeden Fransızca ve İngilizceye Çeviri

Türkçeden yapılan çeviriler üzerine mevcut literatür ağırlıklı olarak kapak, ön söz, kitap eleştirisi, yazar, çevirmen ve diğer ilgili aktörlerle yapılan röportajlar gibi hem metin içi hem de metin dışı unsurların analizine odaklanmaktadır. Bu makale, çeviriye, metinsel bir perspektiften değil, metinlerin içinde buldukları bağlama odaklanan bir bakış açısıyla bakmaktadır. Amacı, belirli metinsel ayrıntılara girmek yerine, çeviri süreçlerini çevreleyen bağlama ışık tutarak, gelecekte yapılacak metin odaklı vaka çalışmalarına zemin hazırlamaktır.

4.2.1. Fransızcaya Yapılan Çeviriler

Şekil 1

Türkçeden Fransızcaya Yapılan Çevirilerin Konulara Göre Dağılımı (1999-2008)

1999 ile 2008 yılları arasında Türkçeden Fransızcaya çevrilen konuların yüzde dağılımını gösteren grafik, Türkiye ve Fransızca konuşan okuyucular arasındaki edebi ve kültürel değişim hakkında değerli bilgiler sunmaktadır. Veriler, bu dönemde çevirilerin %76'sını oluşturan edebiyata güçlü bir vurgu yaparak, Türk edebi eserlerine, özellikle roman ve şiire olan büyük ilgiyi göstermektedir. Edebiyat alanındaki çeviriler ağırlıklı olmasına rağmen, diğer türler de daha küçük yüzdelerle karşımıza çıkmıştır. Tarih, coğrafya ve biyografi çevirileri %10 ile Türkiye tarihini ve kültürel coğrafyasını anlama ilgisini yansıtmaktadır. Hukuk, sosyal bilimler ve eğitim çevirileri %4'ü oluşturmakta, akademik ve politika ile ilgili çalışmalara yönelik düşük düzeyde bir ilgiyi göstermektedir. Ayrıca, sanat, oyunlar ve spor %5 ile Türk kültürel unsurlarına yönelik özel bir ilgi olduğunu belirtmektedir. Din ve teoloji, %5 ile Türkiye'nin dini yapısına ve İslam bilimlerine olan ilgiyi yansıtmaktadır.

Şekil 2'de sunulan grafik, 1999'dan 2008'e kadar on yıl boyunca Türkçeden Fransızcaya yapılan çevirilerin sayısal dağılımını ortaya koymaktadır. Genel olarak, on yıllık dönem boyunca yapılan çevirilerin toplam sayısı 109'dur (bu toplam içerisinde yeniden baskılar da mevcuttur). Bu dönemde, çeviri kitap sayısı yılda 7 ila 18 arasında değişmektedir. Yıllar içinde çeviri sayısında genel bir artış eğilimi görülmeyle birlikte, zaman zaman dalgalanmalar da gözlenmektedir. Örneğin, 2006'dan 2008'e kadar kısmi bir artış olmuş ve çeviri sayısı 9'dan 18'e yükselmiştir.

Şekil 2

Türkçeden Fransızca Yapılan Edebi Çevirilerin Yıllık Sayısal Dağılımı (1999-2008)

2006'dan 2008'e kadar çeviri eserlerde görülen artış, bu zaman aralığında Fransız okurlar veya yayıncılar arasında Türk edebiyatına yönelik talebin nispeten yükseldiğine işaret etmektedir. Bu durum, Türk edebiyatının uluslararası alanda tanıtımına yönelik çabaların artması ya da küresel edebiyat ortamında Türkiye'ye yönelik ilginin ve algıların değişmesi gibi çeşitli faktörlere bağlanabilir. Fakat bu duruma yol açan sebeplerin ortaya konabilmesi için, bu çalışmada gerçekleştirilen nicel analiz, nitel bir incelemeyle tamamlanarak; yayıncılar, editörler, çevirmenler ve/veya eleştirmenler nezdinde anketler veya röportajlar yapılması gerekmektedir.

Bu rakamlar, Türkçeye kıyasla daha merkezi bir konumda olan diğer bazı dillerden Fransızcaya çeviri verileriyle karşılaştırıldığında yine de son derece düşük kalmaktadır.⁴ Örneğin, 1999 ve 2008 yılları arasında Fransa ve İngiltere'deki çeviri ortamı, edebi eserlerin kültürel sınırlar ötesindeki canlı alışverişini örneklemektedir. Fransa'da, İngilizceden Fransızcaya 62.526 gibi önemli sayıda çeviri belgelenmiştir ve bu da İngilizce eserlerin Fransız yayın sektöründe hakimiyetini ve popülerliğini kanıtlamaktadır. Almanca edebi eserlerin Fransızcaya çevirisi 7.056'dır ve bu da Fransa'da Alman kültürel içeriğinin önemli bir varlığına işaret etmektedir. Ayrıca, Arapçadan Fransızcaya ve Rusçadan Fransızcaya yapılan çeviriler sırasıyla 929 ve 1.099'a ulaşarak Fransızca çeviri arenasında Arapça ve Rusça eserlere talebin Türkçeye oranla çok daha yüksek olduğunu

⁴ Türkçeden Fransızcaya ve Türkçeden İngilizceye çevirilerle ilgili olanlar dışındaki veriler, Index Translationum (UNESCO) veri tabanından hareketle çeşitli tarihsel ve dilsel filtrelemeler kullanılarak elde edilmiştir.

göstermektedir. Bu rakamlar “hyper-central” olarak tanımlanan İngilizcenin Fransa’daki hakimiyetini gözler önüne sermektedir. Öyle ki, Index Translationum verilerine göre, İngilizce, sadece Fransa’da değil, uluslararası çeviri sisteminde de en tepedeki kaynak dil olarak karşımıza çıkmaktadır. İngilizceden sonra Fransızca, Almanca ve Rusça gelirken, Türkçe listenin 35. sırasındadır.

1999-2008 yılları arasında Türkçeden Fransızcaya yapılan çeviriler bibliyografyasına daha yakından baktığımızda nispeten bir yazar ve eser çeşitliliği olduğunu gözlemlemekteyiz. Nedim Gürsel, Orhan Pamuk, Nazım Hikmet, Enis Batur ve Sabahattin Ali gibi tanınmış yazarlar, Türkiye ve Fransa edebiyat alanlarında kalıcı popülerliklerini ve önemlerini vurgulayacak şekilde bibliyografyada tekrar tekrar yer almaktadır. Çevirilerde, Türk edebiyatında çok da merkezi konumda olmayan veya genç nesil yazarlara yer verilmesi, Türk edebiyatındaki farklı sesleri sergileme ve Fransız okurlara yeni bakış açıları sunma konusundaki eğilimin bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Belirli eserlerin birden fazla baskısının ya da karton kapaklı baskısının bulunması, Fransız okurlar arasında ilgi ve talebin devam ettiğini göstermekte, özellikle Türkiye’de de çok popülerleşmiş Orhan Pamuk gibi yazarların bazı eserleri birden fazla kez basılmıştır. Ayrıca Türk edebi eserlerinin Fransızcaya çevrilmesi, Türkçe eserlerin sadece Fransa’da değil Frankofon tüm ülkelerde erişilebilir olmasını sağladığını hatırlatmakta fayda var.

Çeviri eserlerde tarihsel anlatılar, toplumsal eleştiriler, kimlik üzerine düşünceler ve insan deneyimlerinin keşfi gibi belirli temaların ön plana çıktığını görmekteyiz. Bu temalar hem Türk hem de Fransız okuyucuların ilgisini çekmekte, insanlık durumunun evrensel yönlerini yakalarken aynı zamanda Türk kültürü ve toplumuna dair özgün içerikler sunmaktadır (bkz. Aksoy, 2024).

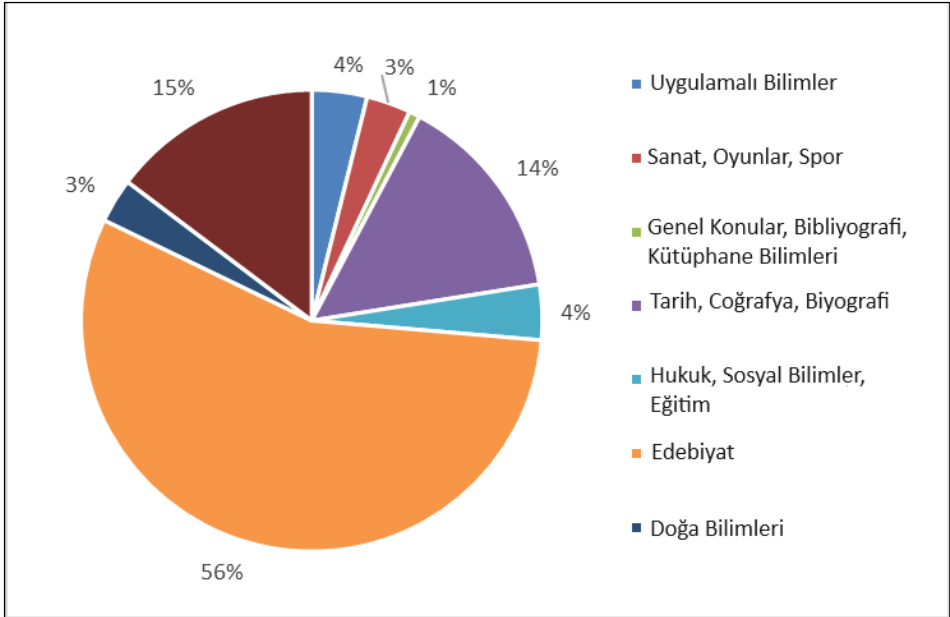
Özetle bu tablo, Türk ve Fransız edebiyatları arasındaki etkileşime dair değerli bilgiler sunmakta ve hiyerarşik olarak nitelendirilen uluslararası çeviri sisteminde merkez-çevre ilişkilerinin güç ilişkilerini yansıttığını (Heilbron, 1999) teyit etmektedir. Genel itibarıyla, çevrede bulunan Türkçeden daha merkezi bir konumda olan Fransızcaya çeviriler incelendiğinde, bu güç dengeleri sayısal verilerde kendini açıkça göstermektedir.

4.2.2. İngilizceye Yapılan Çeviriler

1999 ile 2008 yılları arasında Türkçeden İngilizceye çevrilen konuların yüzde dağılımını gösteren grafik (bkz. Şekil 3), çevirilerin %56’sını oluşturan edebiyata önemli bir vurgu yapmaktadır. Bu üstünlük, Türk edebi eserlerine, roman, şiir ve diğer yaratıcı ifadelere görece daha yüksek bir ilgi olduğunu vurgulamakta ve kültürel alışverişin ana aracı olarak hizmet etmektedir. Edebiyatın yanı sıra, tarih, coğrafya ve biyografi çevirileri (%14), Türkiye’nin tarihi bağlamı, kültürel coğrafyası ve önemli şahsiyetleri hakkında merakı göstermektedir. Sanat, oyunlar ve spor (%15) gibi türler, İngilizce konuşan okuyucuların ilgisini çeken Türk kültürünün çeşitli yönlerini yansıtarak Türk toplumuna ve yaşam tarzına da nispeten bir ilgi olduğunu göstermektedir. Doğa bilimleri, hukuk, sosyal bilimler ve eğitim alanlarında (%4); uygulamalı bilimler, genel konular, bibliyografi ve kütüphane bilimleri (%3) gibi uzmanlık alanlarında da çeviriler mevcuttur.

Şekil 3

Türkçeden İngilizceye Yapılan Çevirilerin Konulara Göre Dağılımı (1999-2008)

Şekil 4'teki grafikte sunulan ayrıntılı analiz, 1999'dan 2008'e kadar geçen on yıllık süre zarfında Türkçeden İngilizceye yapılan çevirilere dair genel bir bakış açısı sunmaktadır. Bu süre zarfında, çevirilerin sayısında dalgalanmalar gözlemlenmektedir. Yıllık olarak çevirilerin sayısı 4 ile 10 arasında değişkenlik göstermektedir. Her ne kadar 1999 yılına ait tek bir çeviri bile tespit edilememiş olsa da 2001 yılında kısmi bir artış görülmekte ve çeviri başlık sayısı önce 0'dan 4'e, sonrasında da 10'a yükselmektedir. Sonraki yıllarda çeviri sayılarında dalgalanmalar görülmekte, yıllık çeviri sayısı 6 ile 8 arasında değişmektedir. On yıllık dönemde ise, Türkçeden İngilizceye toplam 62 başlık çevrilmiştir. Bu rakam, aynı dönemde Türkçeden Fransızcaya yapılan çevirilerin neredeyse ve sadece yarısına tekabül etmektedir. Ayrıca, Türkçeden Fransızcaya yapılan çevirilerde özellikle 2006 yılından itibaren düzenli bir artış gözlemlenmiştir. Bunun aksine, İngilizceye yapılan çevirilerin tablosu incelendiğinde, göze çarpan diğer önemli bir farklılık ise, 2006 yılından itibaren çevirilerin düzenli olarak azalmasıdır.

Buna karşılık, Index Translationum verilerine göre, İngiltere'de Fransızcadan İngilizceye yapılan çevirilerin sayısı 2.654'e ulaşmıştır. Bu durum Fransızca yayınlara, Türkçeye kıyasla, çok daha büyük bir talebin olduğunu göstermektedir. Buna ek olarak, Almandan İngilizceye ve Rusçadan İngilizceye yapılan çeviriler sırasıyla 2.233 ve 546 olarak kaydedilmiş olup, Almanca ve Rusça edebi eserlerin İngilizce konuşan kitleler için düzenli olarak çevrildiği gözlemlenmiştir. Uluslararası dil sisteminde benzer bir konuma

sahip Fransızca ve Almanca dillerinden İngilizceye yapılan çevirilerin toplamı ise neredeyse birbirine eş değerdir. Türkçeden İngilizceye yapılan çevirilerin sayısı, Almanca, Rusça ve Fransızca gibi daha merkezi dillerle kıyasladığında, son derece düşük seviyelerde seyretmiştir. Bütün bu veriler ışığında, bir dil ne kadar merkezi olursa, bu dilden çevirilen eser sayısı da bir o kadar yüksek olacaktır hipotezinin doğrulandığını ifade edebiliriz.⁵

Şekil 4

Türkçeden İngilizceye Yapılan Edebi Çevirilerin Yıllık Sayısal Dağılımı (1999-2008)

1999-2008 yılları arasında Türkçeden İngilizceye yapılan çeviriler bibliyografyasına daha yakından baktığımızda bir yazar ve eser çeşitliliği olduğunu gözlemlemekteyiz. Orhan Kemal, İlhan Berk, Aziz Nesin, Orhan Pamuk ve Buket Uzuner gibi önemli isimler, Türk edebiyatındaki yaygın tanınırlıkları sayesinde birden çok kez karşımıza çıkmaktadır. Fakat Fransızcaya yapılan çevirilerin aksine, Türk edebiyatında merkezi konumda olmayan yazarların eserlerinin İngilizceye nadiren çevrildiğini gözlemlemekteyiz. Orhan Pamuk'un ünlü eserleri *Kar ve Benim Adım Kırmızı* ve İngilizceden Fransızcaya çevrilen Elif Şafak'ın *Baba ve Piç* gibi bazı başlıklar hem çevirmenler hem de okurlar arasında özellikle popüler olarak öne çıkmaktadır. Fakat, Fransızcaya çevrilen yazarlar arasında Fazıl Hüsnü Dağlarca, Latifi, Aslı Erdoğan, Murathan Mungan, vb. isimler de yer alırken, İngilizceye çevrilen yazarların neredeyse

⁵ Makalenin analiz bölümünde, Index Translationum veri tabanında bilgiler eksik ve tutarsız olduğundan, Türkçeye yapılan çevirilerle ilgili bir kıyaslama yapılmamıştır.

tamamının Türk edebiyat alanında oldukça merkezi ve popüler bir konumda oldukları gözlemlenmiştir.

Özetle, hazırlanan bibliyografyalardan elde edilen veriler ışığında, Türk ve İngiliz edebiyatları arasındaki etkileşimin oldukça zayıf olduğu ve uluslararası çeviri sisteminde merkez-çevre ilişkilerinin asimetric bir şekilde işlediğini teyit etmektedir. Türkçeden İngilizceye ve Türkçeden Fransızcaya yapılan çeviri faaliyetleri kıyaslandığında, Fransızcaya göre, İngilizceden yapılan çevirilerin sayısı daha azken, yazar ve eser çeşitliliğinin oranı da daha düşüktür. Hatta sadece oransal olmaktan da öte, İngilizceye eserleri çevrilen yazarların neredeyse tamamına yakını Türk Edebiyat alanında merkezi bir konumda yer almaktadır.

5. Sonuç

Bu karşılaştırmalı analiz, yalnızca Avrupa bağlamlarında Türk edebiyatına olan ilginin değişen (bu çalışma özelinde, pek de değişmeyen) derecelerine ışık tutmakla kalmamış sayısal verilerden hareketle Fransızca ve İngilizceye yapılan çeviri faaliyetleri arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları ortaya koymaya çalışmıştır. Bunun için genel trendlere odaklanarak, çeviri sosyolojisi literatüründe bu makaledekenden farklı vakalar incelenerek ortaya konan bazı bulguların Türkçeden çeviriler için de geçerli olup olmadığını aydınlatma çabasında olmuştur.

Çeviribilim alanında merkez-çevre ilişkilerinin incelenmesi, edebi çevirinin karmaşık dinamiklerinin ve sosyo-kültürel etkilerinin daha derinlemesine anlaşılmasını sağlamaktadır. Bu çalışmada 1999-2008 yılları arasında Türkçeden Fransızca ve İngilizceye yapılan çevirilere odaklanarak yapılan analiz, çeviri uygulamalarında merkez-çevre dinamiklerine ışık tutan yerleşik kuramsal çerçevelerle uyumludur.

İlk olarak, uluslararası çeviri sisteminde merkez ve çeşitlilik kavramı ilişkisi ile bir dilin küresel sistem içindeki merkeziliğinin, o dilden çevrilen türlerin çeşitliliği üzerindeki önemine ışık tutmaktadır. Türkçeden Fransızca ve İngilizceye yapılan çevirilerde romanların ve şiir derlemelerinin daha yaygın olduğu gözlemlenmiştir. Bununla birlikte, hem Fransızca hem de İngilizce çevirilerde edebiyat dışı türlerin neredeyse hiç aktarılması, çevrilen malzemenin çeşitliliğinde bir sınırlamaya işaret etmektedir. Nitekim, çevreden merkeze doğru bir içerik akışına tanıklık ettiğimizden çeviri eserlerin türlerinde büyük bir çeşitlilik bekleyemeyiz. Ayrıca, bibliyografik veriler, Türkçe-Fransızca ve Türkçe-İngilizce dil çiftleri arasında, Almanca, Arapça veya Rusça gibi dillerden çevirilerle kıyaslandığında son derece sınırlı etkileşimin altını çizmekte ve yine uluslararası çeviri ortamındaki asimetric dinamiği ortaya koymaktadır. Türkçeden İngilizceye ve Türkçeden Fransızcaya yapılan çeviriler arasında bir karşılaştırma yapıldığında, İngilizceye yapılan çevirilerin daha düşük bir hacme sahip olduğu, yazar ve eser çeşitliliğinin azaldığı görülmektedir. Özellikle, eserleri İngilizceye çevrilen yazarların önemli bir çoğunluğunun Türk edebiyatında 'prestijli' bir konumda yer alması, bu konuda bir etki merkezileşmesine işaret etmektedir.

Çeviri eserlerin özgün eserlere oranı diller arasında farklılık göstermekte, merkezileşmiş dillerde çeviri eserlerin oranı özgün eserlerinkine göre daha düşük

oranlarda karşımıza çıkmaktadır. Fransa %10-12'lik bir çeviri oranına sahipken, İngiltere'de bu oran %5'in altına düştüğü yukarıda belirtilmişti (Heilbron, 1999). Buna paralel olarak, bu çalışma Türkçeden yapılan çevirilerin sayısının Fransa'da İngiltere'ye kıyasla nispeten daha yüksek olması beklenirken, literatürde var olan bilgiler ve bu çalışma, bu durumu teyit etmiştir. Bu tespite, tek bir dil çiftinin analizi ile, diğer bir deyişle sadece Türkçeden Fransızcaya veya Türkçeden İngilizceye çeviri akışlarının incelenmesiyle ulaşmak mümkün olamazdı. Bibliyografyaların karşılaştırmalı analizi, merkezi olmayan bir dilden (Türkçe) merkezi bir dile doğru çeviri faaliyeti gerçekleştiğinde, dilin merkezîyet derecesinin de önemli bir etken olduğunu ortaya koymaktadır. Zira, Türkçeden, "hyper-central" olarak tanımlanan İngilizceye çeviri faaliyetleri, "central" olarak nitelendirilen Fransızcaya çeviri faaliyetleri ile kıyaslandığında, rakamlar neredeyse yarı yarıya farklılık göstermektedir.

Genel itibarıyla, Türkçeden yapılan çevirilerin hem Fransa'da hem İngiltere'de istatistiksel olarak son derece zayıf olması, Türk edebiyatının uluslararası çeviri ortamında tanıtılması ve yaygınlaşmasının zorluklarına işaret etmektedir. Türkiye'nin Avrupa Birliği adaylık sürecinin başladığı 1999 yılından itibaren, çeviri faaliyetlerinde önemli bir artış gözlemlenmezken, bu durum, uluslararası çeviri sisteminin doğrudan siyasi konjonktürden olumlu veya olumsuz bir şekilde etkilenemeyeceğini, uluslararası çeviri sisteminin kendine has dinamikleri olduğunu teyit etmektedir. Ayrıca, her ne kadar 2005 yılında hayata geçirilen TEDA projesi, merkezi olmayan dillere Türkçe eserlerin aktarılması ve tanıtılması konusunda başarı göstermiş olsa da kültürel diplomasi girişimlerine rağmen Türkçeden çeviriler bağlamında Fransa ve İngiltere'de ciddi bir artış olmadığı gözlemlenmiştir.

Kaynakça

- Aksoy, F. (2024). *Translation and politics of identity: Turkey in the eyes of Europe (1999-2008)*. [Yayınlanmamış doktora tezi]. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aksoy, N. B. (2010). The relation between translation and ideology as an instrument for the establishment of a national literature. *Meta*, 55(3), 438-455. <https://doi.org/10.7202/045064ar>
- Alavi, S. M. (2013). Translation and modernisation: The case of Iran during the 19th century. *Southern African Linguistics and Applied Language Studies*, 31(4), 451-468. <https://doi.org/10.2989/16073614.2013.864442>
- Berk, Ö. (2004). *Translation and westernisation in Turkey from the 1840s to the 1980s*. Ege Yayınları.
- Berk, Ö. (2006). Translating the "west": The position of translated western literature within the Turkish literary polysystem. *RiLUnE*, 4, 1-18. https://rilune.org/images/mono4/4_Berk.pdf
- Brisset, A. (1990). *Sociocritique de la traduction : Théâtre et altérité au Québec (1968-1988)*. Éditions du Préambule.

- Brisset, A., & Colón Rodríguez, E. (2020). World translation flows: Preferred languages and subjects. E. Bielsa, & D. Kapsaskis (Ed.), *Routledge Handbook of Translation and Globalization* içinde (ss. 230-250). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003121848>
- Casanova, P. (2004). *World Republic of Letters*. Harvard university Press. (Eserin orijinali 1999 yılında yayımlandı)
- Casanova, P. (2002). Consécration et accumulation de capital littéraire. *Actes de la recherche en sciences sociales*, 144(September), 7-20. <https://doi.org/10.3406/arss.2002.2804>
- Daldeniz, E. (2014). From an Empire to a Nation State: Importing the concept of *nation* into Ottoman/Turkish thinking. *Meta*, 59(1), 72-96. <https://doi.org/10.7202/1026471ar>
- De Swaan, A. (2001). *Words of the world*. Polity Press.
- Electre Data Services. (n.d.). *Services et données qualifiées pour les réseaux et métiers du livre*. <https://accueil.electre.com/>
- Erkazancı Durmuş, H. (2020). *Pierre Bourdieu sosyolojisi ışığında Türk tiyatro alanında çevirinin rolü ve Dostlar Tiyatrosunun konumu*. Hiper yayın.
- Von Flotow, L. (2007). Revealing the 'soul of which nation?': Translated literature as cultural diplomacy. P. St-Pierre & P. C. Kar (Eds.), In *Translation – Reflections, refractions, transformations* içinde (ss. 187-200). John Benjamins. <https://doi.org/10.1075/btl.71.19flo>
- Gouanvic, J. M. (2005). A Bourdieusian theory of translation, or the coincidence of practical instances: Field, 'habitus', capital and 'illusio.' *The Translator*, 11(2), 147-166. <https://doi.org/10.1080/13556509.2005.10799196>
- Gouanvic, J.-M. & Schultz, L. (2010). Outline of a sociology of translation informed by the ideas of Pierre Bourdieu. *MonTI: Monographs in translation and interpreting*, 119-129. <https://doi.org/10.6035/MonTI.2010.2.6>
- Heilbron, J. (1999). Towards a sociology of translation: Book translations as a cultural world-system. *European Journal of Social Theory*, 2(4), 429-444. <https://doi.org/10.1177/136843199002004002>
- Heilbron, J., & Sapiro, G. (2007). Outline for a sociology of translation: Current issues and future prospects. M. Wolf, & A. Fukari (Ed.), *Constructing a sociology of translation* içinde (ss. 93-105). John Benjamins Publishing. <https://doi.org/10.1075/btl.74.07hei>
- Horzum, Ş., & Ağin, B. (2021). A chronological bibliography of Turkish literature in English translation: 2004 – 2020. *Translation Review*, 110(1), 39-47. <https://doi.org/10.1080/07374836.2021.1939214>
- Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2024). *TEDA*. <https://teda.ktb.gov.tr>
- Paker, S., & Yılmaz, M. (2004). A chronological bibliography of Turkish literature in English Translation: 1949 – 2004. *Translation Review*, 68(1), 15-18. <https://doi.org/10.1080/07374836.2004.10523860>
- Potter, E. (2002). Canada and the new public diplomacy. *Int'l J.*, 58(1), 43-64. <https://doi.org/10.2307/40203812>
- Sapiro, G. (2008). *Translatio: Le marché de la traduction en France à l'heure de la mondialisation*. CNRS Editions.

- Shavit, Z. (2002). Fabriquer une culture nationale: Le rôle des traductions dans la constitution de la littérature hébraïque. *Actes de la recherche en sciences sociales*, 144, 21-32. <https://doi.org/10.3917/arss.144.0021>
- Tahir-Gürçağlar, Ş. (2003). The translation bureau revisited: Translation as symbol. M. C. Pérez (Ed.), *Apropos of ideology* içinde (ss. 113-130). St. Jerome Publishing.
- Tahir-Gürçağlar, Ş. (2008). *The politics and poetics of translation in Turkey, 1923-1960*. Rodopi.
- Tahir-Gürçağlar, Ş. (2015). The 'official view on translation': The case of national publishing congresses. Ş. Tahir-Gürçaglar, S. Paker, & J. Milton (Ed.), *Tradition, tension and translation in Turkey* içinde (ss. 124-144). John Benjamins Publishing. <https://doi.org/10.1075/btl.118>
- Tyulenev. S. (2012). *Translation and the westernization of eighteenth-century Russia: A Social systemic perspective*. Frank&Timme.
- UNESCO (n.d.). *Index translationum*. <https://www.unesco.org/xtrans/bsform.aspx>
- Van Ham. (2001). The rise of the brand state. The postmodern politics of image and reputation. *Foreign Affairs*, 80(5), 1-6. <https://www.jstor.org/stable/20050245>
- Von Flotow, L., & Nischik, R. M. (Ed.). (2007). *Translating Canada*. University of Ottawa Press.
- Wolf, M., & Fukari, A. (2007). *Constructing a sociology of translation*. John Benjamins Publishing. <https://doi.org/10.1075/btl.74>

TÜRKÇEDEN FRANSIYZCAYA ÇEVİRİLEN ESERLER BİBLİYOGRAFYASI (1999-2008)⁶

Yayın Yılı	Yazar Adı	Başlık	Çevirmen adı	Yayınevi	Yer
1999	Gürsel, Nedim	Le roman du Conquérant	Timour Muhidine	Seuil	Paris
1999	Kemal, Yaşar	La légende du mont Ararat	Münevver Andaç	Gallimard	Paris
1999	Nâzim Hikmet	C'est un d'ur métier que l'exil	Charles Dobzynski	Le Temps des Cerises	Paris
1999	Nâzim Hikmet	Il neige dans la nuit et autres poèmes	Münevver Andaç et Guzine Dino	Gallimard	Paris
1999	Pamuk, Orhan	Le château blanc	Münevver Andaç	Gallimard	Paris
1999	Pamuk, Orhan	La vie nouvelle	Münevver Andaç	Gallimard	Paris
1999	Tekin, Latife	Les épées de glace	Alfred Depeyrat	Stock	Paris
1999	Antology	Le livre de Dede Korkut dans la langue de la gent oghuz: récit de la Geste oghuz, de Kazan Bey et autres	Louis Bazin and Altan Gökalp	Gallimard	Paris
2000	Altan, Ahmet	Comme une blessure de sabre	Alfred Depeyrat	Actes sud	Arles
2000	Batur, Enis	Le sarcophage des pleureuses	Noémi Cingöz	Fata Morgana	Saint Clément
2000	Evliya Çelebi	La guerre des Turc: récits de batailles (extraits du Livre de voyages)	Faruk Bilici	Sindbad	Paris

⁶ 1999-2008 yılları arasında Türkçeden Fransızcaya yapılan çevirilerin bibliyografyasını oluşturmak için Fransa'daki Electre online veri tabanından yararlanılmıştır. Bu veriler, Fransa'nın milli kütüphanesi olan Bibliothèque Nationale de France (BNF) verileri, TEDA projesi kapsamında çevirilen eserlerin listesi ve online kitapçıkların verileri ile karşılaştırılarak eksiklikler giderilmiştir.

2000	Dalokay, Vedat	Kolo la chèvre	Alfred Depeyrat	Ecole des loisirs	Paris
2000	Gürsel, Nedim	Le derviche et la ville	Marie Davée	Fata Morgana	Saint Clément
2000	Hanoum, Leïla	Le harem impérial au XIXe siècle	Youssef Razi	Complexe	Bruxelles
2000	Pamuk, Orhan	La vie nouvelle (Poche) (Paperback)	Münevver Andaç	Gallimard	Paris
2000	Yildirim Hüseyin	Ema Lenge: une femme témoigne sur les massacres au Kurdistan: Dersim, 1937-1938	Metin Achard et Gérard Chaupin	L'Harmattan	Paris
2000	Antology (Re-edition)	La montagne d'en face: poèmes des derviches turcs d'Anatolie	Guzine Dino, Michèle Aquien and Pierre Chuvin	Fata Morgana	Saint Clément
2001	Anar, Ihsan Oktay	Atlas des continents brumeux	Ferda Fidan	Actes sud	Arles
2001	Batur, Enis	Dense	Timour Muhidine	MEET	Saint-Nazaire
2001	Cumali, Necati	Le Dernier Seigneur des Balkans	Orhan Altan	Esprit des péninsules	Paris
2001	Gürsel, Nedim	Mirages du Sud	Marie Davée	Esprit des péninsules	Paris
2001	Gürsel, Nedim	Les turbans de Venise	Timour Muhidine	Seuil	Paris
2001	Latifi	Eloge d'Istanbul, suivi du traité de l'invective	Yerasimos	Actes Sud	Arles
2001	Pamuk, Orhan	Mon nom est Rouge	Gilles Authier	Gallimard	Paris
2002	Batur, Enis	L'amer savoir: une tentative de roman sur l'art de la fugue	Ferda Fidan	Actes sud	Arles

2002	Daglarca, Fazil Husnu	L'oiseau à quatre ailes	Ahmet Soysal	Cheyne	Chambon-sur-Lignon
2002	Ince, Özdemir	On meurt à moins	Ismet Birkan	Le Cherche Midi	Paris
2002	Nâzım Hikmet	De l'espoir à vous faire pleurer de rage	Münevver Andaç	Parangon	Lyon
2002	Nâzım Hikmet	Paysages humains	Münevver Andaç	Parangon	Lyon
2002	Nâzım Hikmet	Paysages humains (Paperback)	Münevver Andaç	La Découverte	Paris
2002	Nâzım Hikmet	La vie est belle mon vieux	Münevver Andaç	Parangon	Lyon
2002	Nâzım Hikmet	Vivre comme un arbre, seul et libre, vivre en frères comme les arbres d'une forêt	Erhan Turgut (ed.)	Turquoise	Levallois-Perret
2002	Mehmet Muhyiddin Üftâde	Le dîvân	Paul Ballanfat	Deux oceans	Paris
2002	Antology	Contes et légendes deTurquie	Rémy Dor	Flies France	Paris
2003	Ali, Sabahattin	Youssef le taciturne	Paul Dumont	Serpent à Plumes	Monaco
2003	Babür, Zahîreddin	Le livre de Babur : mémoires de Zahiruddin Muhammad Babur de 1494 à 1529 (Re-edition)	Jean-Louis Bacqué-Grammont	POF	Aurillac
2003	Göle, Nilüfer	Musulmanes et modernes: voile et civilisation en Turquie	Jeanine Riegel	La Découverte	Paris
2003	Gürsel, Nedim	Balcon sur la Méditerranée	Esther Heboyan et Timour Muhidine	Seuil	Paris
2003	Gürsel, Nedim	Les turbans de Venise (Paperback)	Timour Muhidine	Seuil	Paris
2003	Gürsel, Nedim	Le voyage de Candide à Istanbul	Esther Heboyan	Comp'ACT	Chambéry
2003	Erdogan, Asli	La ville dont la cape est rouge	Esin Soysal Dauvergne	Actes sud	Arles

2003	Mağden, Perihan	Meurtres d'enfants messagers	Sylvie Taussig et Cemil Ulu	Actes sud	Arles
2003	Mungan, Murathan	Quarante chambres aux trois miroirs	Alfred Depeyrat	Actes sud	Arles
2003	Nâzim Hikmet	De l'espoir à vous faire pleurer de rage	Münevver Andaç	Parangon	Lyon
2003	Pamuk, Orhan	Mon nom est Rouge (Paperback)	Gilles Authier	Gallimard	Paris
2004	Anar, Ihsan Oktay	Le traité de mécanique: les vies incroyables et joviales des ingénieurs d'antan	Ferda Fidan	Actes sud	Arles
2004	Batur, Enis	La pomme: une tentative de roman sur les techniques de tissage	Ferda Fidan	Actes sud	Arles
2004	Gürsel, Nedim	Au pays des poisons captifs : une enfance turque	Esther Heboyan	Bleu autour	Saint-Pourçain-sur-Sioule
2004	Ibrahim, Abdürrechid	Un Tatar au Japon: voyage en Asie (1908-1910)	François Georgeon and Isik Tamdogan-Abel	Actes sud	Arles
2004	Kemal, Yachar	Regarde donc l'Euphrate charrier le sang, Vol. 1. Une histoire d'île	Altan Gokalp	Gallimard	Paris
2004	Nâzim Hikmet	La Joconde et Si-Ya-Ou	Abidine Dino	Parangon	Lyon
2004	Yirmisekiz Mehmet Efendi	Le paradis des infidèles: relation de Yirmisekiz Celebi Mehmed Efendi, ambassadeur ottoman en France sous la Régence	Julien-Claude Galland	La Découverte	Paris
2004	Yunus Emre	Les chants du pauvre Yunus	Gérard Pfister	Arfuyen	Paris
2004	Yücel, Tashin	Vatandas	Noémi Cingöz	Rocher	Paris

2005	Batur, Enis	Ottomanes: autochromes de Jules Gervais-Courtellemont	Gül Mete-Yuva	Bleu autour	Saint-Pourçain-sur-Sioule
2005	Cumali, Necati	Le dernier seigneur des Balkans	Orhan Altan	Esprit des péninsules	Paris
2005	Gürsel, Nedim	Mirages du Sud: récits	Marie Davée	Seuil	Paris
2005	Ince, Özdemir	Mani est vivant !	Ferda Fidan	Al Manar	Paris
2005	Meriç, Nezihe	Les matins de Benguisu	Noémi Cingöz	l'Inventaire	Paris
2005	Nâzim Hikmet	Ceci est un rêve	Noémi Cingöz	l'Espace d'un instant	Paris
2005	Pamuk, Orhan	Neige	Jean-François Pérouse	Gallimard	Paris
2005	Antology	10 contes de Turquie	Anne Georges	Castor poche-Flammarion	Paris
2006	Aykol, Esmahan	Meurtre à l'hôtel du Bosphore	Alfred Depayrat	Buchet Chastel	Paris
2006	Burak, Sevim	La voix de son maître (Sahibinin Sesi, Istanbul 1965-1982)	Marie-Christine Varol et Timour Muhidine	l'Espace d'un instant	Paris
2006	Cengiz, Metin	Après la tempête : et autres poèmes	Metin Cengiz et Gérard Augustin	L'Harmattan	Paris
2006	Cetin, Fethiye	Le livre de ma grand-mère	Valérie Gay-Aksoy	Ed. de l'Aube	La Tour d'Aigues
2006	Erdogan, Asli	Le mandarin miraculeux	Jean Descat	Actes sud	Arles
2006	Kirikkanat, Mine G.	La malédiction de Constantin		Métailié	Paris
2006	Livaneli, Zülfü	Délivrance	Shirin Melikoff	Gallimard	Paris

2006	Tanpınar, Ahmet Hamdi	Pluie d'été	Haldun Bayrı	Actes sud	Arles
2006	Yunus Emre	Le petit livre des conseils	P. André Duchemin	Arfuyen	Paris
2006	Yücel, Tashin	Les cinq derniers jours du Prophète	Noémi Cingöz	Rocher	Monaco
2006	Antology	Absurdités et paradoxes de Nasr Eddin Hodja	Jean-Louis Maunoury	Phébus	Paris
2006	Antology	Lune et prune (Bilingual)	Rémy Dor	Langues et Mondes-	Paris
2007	Ali, Sabahattin	La Madone au manteau de fourrure	Jean Descat	Serpent à Plumes	Monaco
2007	Abasiyanik, Sait Faik	Une histoire pour deux	Rosie Pinhas-Delpuech	Bleu autour	Saint-Pourçain-sur-Sioule
2007	Abasiyanik, Sait Faik	Un homme inutile	Alain Mascarou	Bleu autour	Saint-Pourçain-sur-Sioule
2007	Abasiyanik, Sait Faik	Un serpent à Alemdag	Rosie Pinhas-Delpuech	Bleu autour	Saint-Pourçain-sur-Sioule
2007	Cumali, Necati	Le dernier seigneur des Balkans (Paperback)	Orhan Altan	Librairie Générale Française	Paris
2007	Cumali, Necati	Macédoine 1900	Faruk Bilici	Sindbad	Paris
2007	Gürsel, Nedim	De ville en ville: ombres et traces	Esther Heboyan	Seuil	Paris
2007	Hikmet, Nâzım	Le globe	Charles Dobzynski	Rue du Monde	
2007	Gürsel, Nedim	Un long été à Istanbul (Paperback)	Zeynep Tolgay-Bozdemir	Gallimard	Paris

2007	Meriç, Nezihe	Les matins de Benguisu	Noémi Cingoz	l'Inventaire	Paris
2007	Pamuk, Orhan	Istanbul: souvenirs d'une ville	Savaş Demirel, Valérie Gay-Aksoy	Gallimard	Paris
2007	Pamuk, Orhan	Neige (Paperback)	Jean-François Pérouse	Gallimard	Paris
2007	Somer, Mehmet Murat	On a tué Bisou!	Gökmen Yilmar	Actes sud	Arles
2007	Yirmisekiz Mehmet Çelebi	Le paradis des infidèles : relation de Yirmisekiz Celebi Mehmed Efendi, ambassadeur ottoman en France sous la Régence	Julien-Claude Galland	La Découverte	Paris
2007	Antology	Lune et prune (Bilingual)	Rémy Dor	Langues et mondes- l'Asiathèque	Paris
2008	Altan, Ahmet	L'amour au temps des révoltes	Alfred Dupeyrat	Actes sud	Arles
2008	Batur, Enis	D'autres chemins	Ferda Fidan	Actes sud	Arles
2008	Batur, Enis	D'une bibliothèque l'autre: essai (Paperback)	François Skvor	Bleu autour	Saint-Pourçain-sur-Sioule
2008	Çetin, Fethiye	Le livre de ma grand-mère (Paperback)	Alexis Krikorian et Laurence Djolokian	Ed. de l'Aube	La Tour-d'Aigues
2008	Cücenoglu, Tuncer	Avalanche	Murat Aykaç Erginöz et Valérie Gay-Aksoy	l'Espace d'un instant	Paris

2008	Fürüzan	Pensionnaire d'Etat	Elif Deniz et Pierre Vincent	Bleu autour	Saint-Pourçain-sur-Sioule
2008	Gürsel, Nedim	La première femme	Anne-Marie Toscan du Plantier	Points	
2008	Gürsel, Nedim	Les turbans de Venise (Paperback)	Timour Muhidine	Points	
2008	Karaosmanoglu, Yakup Kadri	Ankara	Ferda Fidan	Turquoise	Levallois-Perret
2008	Kirkyacharian, Manuel	MK, récit d'un déporté arménien, 1915: dix années d'errance parmi les Kurdes et les Syriaques: témoignage	Elif Saner and François Skvor	Turquoise	Levallois-Perret
2008	Mungan, Murathan	Tchador (Paperback)	Jean Descat	Actes sud	Arles
2008	Pamuk, Orhan	Istanbul: souvenirs d'une ville (Paperback)	Savaş Demirel, Valérie Gay-Aksoy	Gallimard	Paris
2008	Sabahattin Ali	Le diable qui est en nous	Jean Descat	Serpent à Plumes	Monaco
2008	Shafak, Elif	Bonbon Palace	Valérie Gay-Aksoy	Phébus	Paris
2008	Somer, Mehmet Murat	Hécatombe chez les élues de Dieu	Gökmen Yilmaz	Ed. du Masque	Paris
2008	Tanpınar, Ahmet Hamdi	L'institut de remise à l'heure des montres et des pendules	Timour Muhidine	Actes sud	Arles
2008	Umit, Ahmet	Le pantin	Noémi Cingöz	Rocher	Paris
2008	Yashin, Mehmet	Constantinople n'attend plus personne: poèmes et essais	Alain Mascarou	Bleu autour	Saint-Pourçain-sur-Sioule

TÜRKÇEDEN İNGİLİZCEYE ÇEVİRİLEN ESERLER BİBLİYOGRAFYASI (1999-2008)⁷

Yayın Yılı	Yazar Adı	Başlık	Çevirmen adı	Yayınevi	Yer
1999	----	----	----	----	----
2000	Atasü, Erendiz	The Other Side of the Mountain	Elizabeth Maslen with the author	Milet Publishing	London
2000	Nesin, Aziz	Dog Tails	Joseph S. Jacobson	Southmoor Studios	Utah
2000	Nesin, Aziz	Istanbul Boy: Middle School Years: The Autobiography of Aziz Nesin, Part IV	Joseph S. Jacobson	Southmoor Studios	Utah
2000	Uzuner, Buket	Mediterranean Waltz	Pelin Ariner	Remzi Kitabevi	Istanbul
2001	Çapan, Cevat	Where Are You, Susie Petschek? The Poems of Cevat Çapan	Michael Hulse with the poet	Arc Publications	Todmorden
2001	Fürüzan	A Summer Full of Love	Damian Croft	Milet Publishing	London
2001	Izgü, Muzaffer	Radical Niyazi Bey	Damian Croft	Milet Publishing	London
2001	İlgaz, Rifat	Fourth Company	Damian Croft	Milet Publishing	London
2001	Nesin, Aziz	Hayri the Barber Surnâmé	Joseph S. Jacobson	Southmoor Studios	Utah
2001	Pamuk, Orhan	My Name is Red	Erdağ Göknar	Faber and Faber	London & New York
2001	Tanpınar, Ahmet Hamdi	The Time Regulation Institute	Ender Gürol	Turko-Tatar Press	Madison

⁷ 1999-2008 yılları arasında Türkçeden İngilizceye çevirilen eserlerin bibliyografyası için, 2004 yılına kadar Paker ve Yılmaz'ın çalışmaları, 2004-2008 yılları arası için ise Horzum ve Ağın'ın çeviri bibliyografyaları esas alınmıştır. Bu bibliyografyalardaki bilgiler, İngiltere'nin milli kütüphanesi The British Library'nin sağladığı veriler, TEDA projesi kapsamında çevirilen eserlerin listesi ve online kitapçıkların verileri ile doğrulanmıştır.

2001	Tekin, Latife	Dear Shameless Death	Saliha Paker and Mel Kenne	Marion Boyars	London & New York
2001	Uzuner, Buket	A Cup of Turkish Coffee	Pelin Ariner	Milet Publishing	London
2001	Yashin, Mehmet	Don't Go Back to Kyrenia	Taner Baybars	Middlesex University Press	London
2002	Hikmet, Nazım	Beyond the Walls: Selected Poems	Ruth Christie, Richard McKane and Talat Sait Halman	Avril & Yapı Kredi Yayınları	London
2002	Hikmet, Nazım	Human Landscapes from My Country	Randy Blasing and Mutlu Konuk	Persea Books	New York
2002	Karasu, Bilge	Death in Troy	Aron Aji	City Lights Books	San Fransisco
2002	Nesin, Aziz	Out of the Way! Socialism's Coming	Damian Croft	Milet Publishing	London
2002	Nesin, Aziz	Socialism Is Coming: Stand Aside	Joseph S. Jacobson	Southmoor Studios	Utah
2002	Uzuner, Buket	The Sound of Fishsteps	Pelin Ariner	Remzi Kitabevi	Istanbul
2003	Karasu, Bilge	The Garden of Departed Cats	Aron Aji	New Directions Publishing	New York
2003	Kemal, Orhan	Gemilé	Cengiz Lugal	Anatolia Publishing	Istanbul
2003	Kemal, Orhan	The Idle Years (The Story of a Small Man 2)	Cengiz Lugal	Anatolia Publishing	Istanbul
2003	Kemal, Orhan	My Father's House (The Story of a Small Man 1)	Cengiz Lugal	Anatolia Publishing	Istanbul

2003	Kemal, Orhan	The Prisoners	Cengiz Lugal	Anatolia Publishing	Istanbul
2003	Mağden, Perihan	The Messenger Boy Murders	Richard Hamer	Milet Publishing	London
2003	----	Turkey Inside Out. Descant 121 Summer 2003, Vol.34, No.2	(ed.) Karen Mulhallen, (guest ed.) Cem Akaş		
2004	Berk, İlhan	Selected Poems by İlhan Berk	Önder Otçu (ed.)	Talisman House Publishing	Jersey City
2004	Kulin, Ayşe	Photo “Sabah” Pictures	Martina Keskin-tepe	Epsilon	Istanbul
2004	Kür, Pınar	A Crazy Tree	Ruth Christie	Epsilon	Istanbul
2004	Matur, Bejan	In the Temple of a Patient God	Ruth Christie	Arc Publications	Todmorden
2004	Faik, Sait	Sleeping in the Forest: Stories and Poems	Talat S. Halman & Jayne Warner (eds)	Syracuse University Press	New York
2004	Pamuk, Orhan	Snow	Maureen Freely	Faber and Faber	London & New York
2004	Şafak, Elif	The Flea Palace	Müge Göçek	Marion Boyars	London & New York
2004	----	“I’ve Always Remembered You on Moonlit Nights” from Paranın Cinleri	Ruth Christie	Epsilon	Istanbul
2005	Mağden, Perihan	2 Girls	Brenden Freely	Serpent’s Tail	London
2005	Pamuk, Orhan	Istanbul: Memories and the City	Maureen Freely	Random House	New York
2005	Şeyh Galip	Beauty and Love	Victoria Rowe Holbrook	Modern Language	New York

				Association Texts and Translations	
2005	----	Nightingales and Pleasure Gardens: Turkish Love Poems	Talat S. Halman & Jayne Warner (eds) Clifford Endres, Saliha Paker, Selhan Savcıgil	Syracuse University Press	New York
2006	Batur, Enis	Ash Divan. Selected Poems of Enis Batur	Endres, Mel Kenne, Ronald Templin, Coşkun Yerli	Talisman House Publishing	Jersey City, NJ
2006	Berk, İlhan	A Leaf About to Fall. Selected Poems	George Messo	Salt Publishing	Cambridge
2006	Eray, Nazlı	Orpheus	Robert Finn	University of Texas Press	Austin
2006	Halman, Talat S.	The Turkish Muse. Views and Reviews, 1960s-1990s	Jayne L. Warner (ed)	Syracuse University Press	New York
2006	Kulin, Ayşe	Last Train to Istanbul	John W. Baker	Everest	Istanbul
2006	Livaneli, Zülfü	Bliss	Çiğdem Aksoy	St. Martins Press	New York
2006	Pamuk, Orhan	The Black Book, (with an afterword)	Maureen Freely	Faber and Faber	
2006	Shafak, Elif	The Gaze	Brenden Freely	Marion Boyars	
2006	Şahin, Osman	Tales From the Taurus	ed. Jean Carpenter Efe	Bogaziçi University Press	Istanbul
2006	----	Contemporary Turkish Poetry: A Selection	ed. Suat Karantay	Bogaziçi University Press	Istanbul

2007	Başar, Kürşat	Music by My Bedside	Çiğdem Aksoy From	Everest	Istanbul
2007	Erdoğan, Aslı	The City in Crimson Cloak	Amy Spangler	Soft Skull	Brooklyn, New York
2007	Fergar, Feyyaz Kayacan	Mrs. Valley's War. The Shelter Stories of Feyyaz Kayacan Fergar	Ruth Christie & Selçuk Berilgen	Rockingham Press	
2007	Kulin, Ayşe	Aylin: English Edition	Dara Çolakoğlu	Remzi Kitabevi	Istanbul
2007	Özdamar, Emine Sevgi	The Bridge of the Golden Horn	Martin Chalmers (trans. from German)	Serpent's Tail	UK
2007	Rifat, Oktay	Poems of Oktay Rifat	Ruth Christie & Richard McKane	Anvil Press	London
2007	Tekin, Latife	Swords of Ice	Saliha Paker & Mel Kenne	Marion Boyars	London/New York
2007	----	Quarelling with God: Mystic Rebel Poems of the Derwishes of Turkey	Jennifer Ferraro & Latif Bolat	White Cloud Press	USA
2008	Ağaoğlu, Adalet	Summer's End	Figen Bingül	Talisman House Publishing	USA
2008	Berk, İlhan	Book of Things	George Messo	Salt Publishing	Cambridge
2008	Berk, İlhan	Madrigals	George Messo	Shearsman Books	
2008	Tanpınar, Ahmet Hamdi	A Mind at Peace	Erdağ Gökнар	Archipelago Books	USA
2008	----	Fifty Years of Turkish Drama	ed. Talat S. Halman	Syracuse University Press	USA

Leylâ Erbil'in *Tuhaf Bir Kadın* Başlıklı Romanının Fransızca Çevirisinde Kadın Sesinin Feminist Çeviri Bağlamında İncelenmesi*

Analysis of the French Translation of Leylâ Erbil's Novel *A Strange Woman* and the Female Voice in the Context of Feminist Translation

Araştırma/Research

Beyza BAŞER*, Doç. Dr. Zeynep ORAL**

*Bağımsız araştırmacı, baserrbeyza@gmail.com, ORCID ID: orcid.org/0000-0001-7570-6479

**Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Fransızca Mütercim ve Tercümanlık Bölümü a.zeynep.alp@gmail.com, ORCID ID: orcid.org/0000-0001-6378-5464

ÖZET

Kadın yazını, kadın bilincinin ve kadınlara ait kültürün oluşmasında çok önemlidir. Feminist teoriye göre eril söylem, dişil söylem tarafından dönüştürülür. Bunun yanı sıra feminist teori, "yazar olarak kadın" bağlamında edebiyat alanında da kendini göstermiştir. Leylâ Erbil, Türk kadın yazınına önemli katkılarda bulunmuş isimlerden biridir. Benimsediği ideoloji gereği sıklıkla kadın karakterler kullanarak onların bakış açısından yazan Erbil'in romanlarında kadın söylemi önemli bir yer tutar. Dahası Erbil, romanlarında bilinçli olarak geleneksel olanın dışında çeşitli kadınlık kurgularına yer vermektedir. Bu doğrultuda, çeviri sırasında kadın sesinin ve kadınlık inşasının korunmasının gerekliliğini göstermek üzere Leylâ Erbil'in yazınsal yaşamında var olan ideolojisini anlamak önemlidir. Bu çalışmada, öncelikle cinsiyetin dil ve edebiyatla ilişkisi ortaya konacaktır ve feminist kuram ışığında kadın yazınının çeviri odaklı okunma süreci tanımlanacaktır. Çalışma kapsamında Erbil'in *Tuhaf Bir Kadın* isimli romanı, Fransızca çevirisi *Une Drôle de Femme: Trajectoire d'une féministe dans la Turquie des années 60* ile karşılaştırmalı olarak incelenecektir. Çalışmanın amacı, Türkçe metinde kadınlık inşasının nasıl yer aldığını göstermek ve içerik ve biçem açısından bilinçli olarak kullanılan kadın söyleminin Fransızca çeviriye ne ölçüde aktarıldığını ortaya koymaktır. Böylece, kadın sesinin çeviride ne ölçüde duyulduğu ve kadınların dildeki görünürlüğünün sağlanıp

* Bu makale, Hacettepe Üniversitesi Mütercim ve Tercümanlık Anabilim Dalı, Fransızca Mütercim ve Tercümanlık Tezli Yüksek Lisans programı kapsamında Beyza Başer'in Doç. Dr. Zeynep Oral danışmanlığında hazırladığı yüksek lisans tezinden özgün makale olarak üretilmiştir.

sağlanmadığı görülecektir. Bu doğrultuda, feminist çeviri stratejileri bağlamında bir inceleme yapılmış ve ayrıca betimleyici çeviri kuramından yararlanılmıştır.

Anahtar Sözcükler: feminist çeviri, kadın yazını, feminist söylem, betimleyici çeviri, feminist teori

ABSTRACT

Women's writing plays an important role in shaping women's consciousness and women's culture. According to feminist theory, masculine discourse is transformed by feminine discourse. Leylâ Erbil is one of the names that have made a remarkable contribution to Turkish women's writing. Female discourse occupies an important place in her novels, as she often uses female characters and tells her stories from a female perspective, in line with the ideology she adopts. Moreover, Erbil deliberately includes in her novels various constructions of femininity, outside the traditional ones. In this context, it is crucial to understand Leylâ Erbil's ideology, which is present in her literary life and it is important to preserve the female voice and the construction of femininity during translation. Leylâ Erbil's novel *Tuhaf Bir Kadın* and the French translation of the novel *Une Drôle de Femme: Trajectoire d'une féministe dans la Turquie des années 60* will be compared according to the data collected. The aim of this study is to demonstrate the extent to which the French translation is marked by feminist discourse and the construction of femininity, which has been deliberately used in Turkish in terms of content and style, and the extent to which the female voice is captured in the translation. In this regard, an analysis has been conducted in the context of feminist translation strategies, with the additional benefit of the utilisation of descriptive translation theory.

Keywords: feminist translation, women's writing, feminist discourse, descriptive translation, feminist theory

1. Giriş

Feminist bilincin ve kadınlara ait kültürün oluşmasında kadın yazınının büyük bir payı vardır. Feminist kurama göre kadın söylemi ile eril dil dönüştürülür. Kadın yazını ve kadın eserlerinde kadınların sesini duymak, ataerkilliğin egemen olduğu bir edebiyat ortamında çok önemlidir. Barbara Godard, egemen dilin altüst edilmesiyle elde edilen kadın yazınının, eril dilin dönüştürüldüğü bir çeviri olarak görür. Hem kadın edebiyatının hem de çevirisinin görünmeyi görünür kılması gerektiğini savunur (1989, s. 46).

Leylâ Erbil Türk edebiyatında kadın yazınına önemli katkılarda bulunmuş kadın yazarlar arasında yer almaktadır. Benimsediği ideoloji gereği sık sık kadın karakterlere yer veren ve hikâyelerini kadın bakış açısı kullanarak anlatan Erbil'in romanlarında kadın söylemi önemli bir yere sahiptir. Bunun yanı sıra Erbil, bilinçli olarak romanlarında gelenekselin dışında çeşitli kadınlık inşalarına da yer vermektedir. Bu nedenle çeviri sırasında kadın sesinin ve kadınlık inşasının korunması önemlidir. Bu anlamda, çeviri ve toplumsal cinsiyet arasındaki ilişkiyi incelemek ve ardından kadınların görünürlüğünü artırmayı amaçlayan feminist çeviri uygulamalarına bakmak faydalı olacaktır.

Bu makalede Leylâ Erbil'in yazın hayatına yansıttığı ideolojisi incelenmiş ve feminist kuram ışığında kadın yazınının çeviri odaklı okunma süreci tanımlanmıştır. Buradan hareketle elde edilen veriler ışığında Leylâ Erbil'in *Tuhaf Bir Kadın* isimli romanı ve romanın *Une Drôle de Femme: Trajectoire d'une féministe dans la Turquie des années* isimli Fransızca çevirisi karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. Bu çalışmanın amacı söz konusu romanın Leylâ Erbil tarafından bilinçli ve istendik olarak seçilmiş kadın dilinin,

söyleminin ve kadınlık inşasının, içerik, üslup ve biçim bağlamında, Fransızca çevirisinde çevirmen tarafından yansıtılıp yansıtılmadığını ve nasıl ifade edildiğini feminist kuram bağlamında incelemektir. Bu eksende yapılan incelemelerin çağdaş çeviribilimi zenginleştirmek için katkısı yadsınamaz.

Yukarıda belirtilenler ışığında, ilk önce toplumsal cinsiyet ve çeviri çalışmalarına değinilecek ardından da feminist çeviri açılımı ve stratejileri üzerinde durulacaktır. Çalışmanın amaçlarından biri, feminist edebiyat eleştirisi ve feminist çeviri stratejileri bağlamında, Türkçe bir metni Fransızcaya çevirirken metnin dış sesini korumanın mümkün olup olmadığını göstermektir. Bu bakış açısından hareketle, çevirmenlerin eşdeğerlik kararlarını betimlemek ve Leylâ Erbil'in sesinin içerik ve biçim açısından korunup korunmadığını analiz etmek için Toury'nin (2012) çeviri normları irdelenecektir. Çalışmanın amacı seçilen bütüncü dahilinde bazı sorulara cevap arayarak bir vaka çalışması ortaya koymaktır. Aranılan cevaplar şu şekilde özetlenebilir: Feminist edebiyat eleştirisi bağlamında, özgün metinde kadınlığın inşası nasıl ele alınmıştır? Çevirmenler çeviri sürecinde kadın yazını bağlamında yazarın sesini çeviriye sadakatle aktarmışlar mıdır? Bu süreçte feminist çeviri stratejilerini kullanmışlar mıdır? Çeviri metin, çeviri normları bağlamında "kabul edilebilir" midir, "yeterli" midir?

2. Cinsiyet, Toplum ve Dil

Cinsiyet, bireylerin ve hayvanların bir dizi biyolojik özelliğini tanımlayan bir terimdir. Sadece biyolojik açıdan değil, aynı zamanda kültürel ve sosyolojik açıdan da ele alınması gereken başka bir kavramın, toplumsal cinsiyetin var olduğu günümüzde kabul edilmektedir. Toplumsal cinsiyet ve anlamı, temsil edildiği kültüre göre değişmektedir. Toplumsal cinsiyet terimi belirli bir toplumda inşa edilen rol ve kimliklere atıfta bulunur. İngilizce "gender" kelimesinden aktarılan "toplumsal cinsiyet, "cinsiyetler arasındaki sosyal ilişkilere" atıfta bulunan sosyolojik bir kavramdır ve somut olarak, belirli bir toplumda erkekler ve kadınlar arasındaki statü, sosyal roller ve ilişkilerin analizidir" (*Définitions De L'approche De Genre Et Genre & Développement*, 2017)

Toplumsal cinsiyet tanımı biyolojik farklılıkları, yani biyolojik farklılıklar tarafından atanan erkek ve kadın rollerini sorgulamaz. Bu öğrenilen bir kavramdır ve bunun eğitimi çocukluktan itibaren aile içinde başlar. Giddens'a göre çocuklar doğumla başlayan sosyalleşme sürecinde toplumsal cinsiyet rollerini öğrenir ve kendi cinsiyetlerine uygun norm ve beklentilerin farkına varırlar. Bu beklentiler doğrultusunda erkek ve kadın kimliklerini benimserler (Giddens, 2012, s. 526). Örneğin, kız çocukları pembe giydirilip bebeklerle oynatılırken, erkek çocuklarına mavi giydirilip oyuncak arabalar verilir. Ancak bunun ötesinde bu çocuklar "erkekler ağlamaz" gibi baskıcı söylemlerle, hatta "kız gibi" bir şey yapmak olumsuz olarak algılandığından aşağılayıcı söylemlerle uğraşmak zorunda kalırlar. Buradan, her iki cinsiyetten de beklenen normların çocuklara hem tutumlar hem de dil yoluyla dayatıldığı sonucu çıkarılabilir.

Dil, bir iletişim aracından çok daha fazlasıdır. Dil yaşayan bir varlıktır ve ilişkilerimiz üzerinde büyük bir etkiye sahiptir. Kullandığımız kelimeler toplum algımızı ve ne düşündüğümüzü yansıttığından, cinsiyetle de bağlantılıdır. Kadın ve erkeklerin farklı sosyal deneyimleri olduğu düşünüldüğünde, dil kullanımı da cinsiyete göre farklılık

göstermektedir. Dolayısıyla, cinsiyetler arasında bir fark olduğu savunulduğu süreç, erkekler ve kadınlar dili farklı kullanmaya devam edecektir. Örneğin, kültür kadınları özel alanda tutarken, erkekleri kamusal alana iterse, erkekler bu güç ilişkisini sürdürmek için yalnızca birbirlerinin sözlerine değer verecek, kadınların sözleri ise önemsiz ve değersiz olarak algılanacaktır. Böylece erkekler tarafından ve erkekler için üretilen bir dilde kadınların kendi deneyimlerini doğru bir şekilde ifade etmeleri zorlaşabilir.

Eşit yasal ve sosyal haklar için kadın özgürlüğü hareketine ve toplumsal cinsiyet rollerinin yapısökümüne odaklanan 1970'lerdeki ikinci dalga feminizmle birlikte, Fransız feminist yazarlar sayesinde toplumsal cinsiyetin dil alanındaki görünürlüğü artmıştır. İkinci dalga feminizm en iyi Simone de Beauvoir'ın (2019, s. 13) "kadın doğulmaz, kadın olunur" sözü ve kadınlığın biyolojik süreçlerden ziyade sosyal ve kültürel süreçler tarafından şekillendirildiğini ve koşullandırıldığını savunduğu *Le deuxième sexe* adlı kitabının büyük etkisiyle anılmaktadır. De Beauvoir'a göre ataerkil dilin içinde sıkışıp kalan kadınlar kendilerini özne olarak konumlandıramamakta, bunun yerine kendilerini erkeklerin "ötekisi" olarak algılamaktadır. Bu aşamada kadınlar kendilerini özne olarak konumlandırmak ve erkek dilini aşmak için yazına yönelirler. Yazın kamusal alana ait olduğundan, kadınlar için de kaçınılmaz olarak erişilmesi zor bir yerdir. İlkesel olarak yazın gibi pek çok alandan dışlanmalarına ve kendilerini erkek diliyle ifade etme ihtiyacı duymalarına rağmen, hiçbir güç kadınların yazmasını ve üretmesini engelleyememiştir. Ve bir kadın için üretmek, görünmez olduğu bir toplumda ataerkilliğe meydan okumak anlamına gelmektedir.

Feminizm, yeni bir dişil dilin oluşumuna yaptığı katkının yanı sıra feminist edebiyat kuramı ve eleştirisinin ortaya çıkmasıyla edebiyatta da görülmektedir. Moran'a (2018, s. 249) göre, ataerkil düzen edebi eserler tarafından da desteklenmekte ve sürdürülmektedir. Feminist çalışmalarda edebiyatın yeri iki açıdan incelenebilir: birincisi, okur olarak kadınlar ve ikincisi, yazar olarak kadınlar. Feminist edebiyat eleştirisi bu noktada "kadın özne" diye bir şey olup olmadığını incelememize yardımcı olur. İlk olarak, bir metinde cinsel ideolojilerin kadınlar ve erkekler tarafından farklı anlaşıldığı göz önünde bulundurulmalıdır (Moran, 2018, s. 250). İkinci olarak, kadın yazarlar ataerkilliğin bir sonucu olarak farklı bir yazma geleneğine sahip olduklarından, kadınlara özgü bir yazma biçimini, dişil bir yazma biçimini dikkate almamız gerekir (Moran, 2018, s. 255). Bu da feminist edebiyat eleştirisinde bir metin üzerine düşünürken kadın okurların deneyimlerinin ve kadın yazarların seslerinin dikkate alınması gerektiği anlamına gelir.

3. Toplumsal Cinsiyet ve Çeviri

Çeviri eyleminin genel olarak anlaşılması için en az iki dil, iki kültür ve iki metin gerekir. Eylemin kendisi, bir dilde (kaynak) yazılmış bir metnin ikinci bir dile (erek) aktarılması sürecidir. Bu aktarımın, kaynak dil ve kültürde ortaya çıkan anlam ve etkinin erek kültürde de aynı ya da benzer şekilde ortaya çıkmasını sağlayacak şekilde gerçekleşmesi beklenir.

1970'lerde çeviribilimdeki kültürel dönüş, alana yeni bir bakış açısı kazandırmış ve feminist çeviribilimin kurulması ve kabul görmesi için bir zemin hazırlamıştır. Kültürel

olarak ortaya çıkan hiyerarşik ilişkileri çeviride de görmek mümkün olmuştur. Tarih boyunca çeviri, tıpkı kadınlar gibi, ikincil olarak görülmüştür. Yazma eyleminin eril özgünlüğü ve tanınırlığı ile çeviri eyleminin ikincil, dişil tanınırlığı toplumdaki baskın toplumsal cinsiyet algılarının sonucudur. Bu benzetmelerde kullanılan cinsiyetçi ifadeler erkek bakış açısına dayanmaktadır. Çeviri hakkında konuşmak için kullanılan dil eril dile göre şekillenir ve kullanılan cinsiyetçi metaforlar tahakküm ilişkilerini açığa çıkarır ve sürdürür (Chamberlain, 1988). Batı düşünce sistemindeki ikili karşıtlık orijinal/çeviri olarak karşımıza çıkmaktadır (Chamberlain, 1988).

Öte yandan, çevirinin bir kadın faaliyeti olarak tanımlanması ve algılanması, dolayısıyla yazmaya göre ikincil ve daha az önemli görülmesi, kaçınılmaz olarak kadınları ve çeviriyi birbirine yaklaştırmıştır. Tarih boyunca geleneksel olarak eğitimden, edebiyat dünyasından ve kamusal alandan dışlanan ve cesaretleri kırılan kadınlar, ataerkil kurumlar tarafından ikincil ve kadınsı bir eylem olarak kodlanan çeviriye yönelerek edebiyat dünyasına ve dolayısıyla kamusal alana katılmış, çevirileriyle seslerini duyurmuşlardır. Örneğin, Rönesans döneminde çeviri, kadınların başlıca entelektüel faaliyetlerinden biri olmuştur (Simon, 2005, s. 43).

Çeviribilimdeki kültürel dönüşün feminist çeviribilimin gelişiminde çok önemli bir rol oynadığını söylemeye gerek yoktur. Ancak feminist yazım gibi feminist dilbilimsel yaklaşımların katkıları da göz ardı edilmemelidir. Von Flotow'a göre, feminist çeviribilimin etkisi, çevirmenlerin ve araştırmacıların kadın hareketinde ve üniversitedeki feminist araştırmalarda öğrendiklerini ve deneyimlediklerini çeviriye uygulamaya başladıkları 1980'li yılların çevirilerinde görülebilir (1998, s. 10). Bu dönemde, Kristeva, Irigaray ve Cixious kadınların ikincil konumunun ekonomik, siyasi ve sosyal yapılardan değil, dilin kendisinden kaynaklandığını vurgulamışlardır. Bassnett'in de belirttiği gibi, bu isimler ikili karşıtlıklara meydan okumakta ve dünyaya bu ikili karşıtlıkların penceresinden bakmayı reddetmişlerdir (Bassnett, 1992, s. 64). Bu amaçla feministler, ataerkil olarak yapılandırılmış bir dilin kadınların yaşamlarını ve düşüncelerini yansıtamayacağını savunarak, kadınları tanımlamak için yeni kelimeler, yeni yazı biçimleri, yeni gramer yapıları, kelime oyunları ve metaforlar kullanmaya başlamışlardır. Amaç, ataerkil dilin öğrettiklerinin ötesine geçerek kadınlara ait bir dil olduğunu ve bu dilde yazmanın mümkün olduğunu göstermekti. Nicole Brossard ve Louky Bersianik gibi Kanadalı kadın yazarların radikal feminist yazıları böylece ataerkil dili eleştirmek ve parçalamak amacıyla doğmuştur. Bu metinlerin çevirisi doğrudan metindeki kadın sesiyle ilgilidir ve kadınların erkek dili tarafından susturulduğunu düşünürsek bu oldukça önemli bir unsurdur. Feminist çeviri böylece iki dilli Quebec'te ataerkil dilin eleştirisi İngilizceye çevrilirken ortaya çıkmıştır (Von Flotow, 1991, s. 72). Deneysel feminist yazıların çevirisi de benzer yıkıcı çeviri stratejileri ve son derece politik ve yaratıcı bir dil kullanımı gerektirmiş, böylece feminist çeviri çalışmalarının temelleri atılmıştır.

Çevirmenler tahakküm ifadelerini değiştirmek için dili kullanabilirler (Simon, 2005, s. 8). Feminist çevirmenlere göre bu şekilde çeviri, erkek dil ve anlayışının kendisine biçtiği aşağı ve ikincil rolden sıyrılarak yaratıcı bir üretim ve özgün bir yazı biçimi haline gelir. Feminist çeviri stratejileri, metni manipüle ederek susturulmuş kadının sesinin duyulmasını mümkün kılmaktadır (Godard, 1989, s. 50). Bu anlamda

feminist çevirmenler çeviride geleneksel olmayan, yaratıcı ve agresif bir yaklaşımı savunurlar (Von Flotow, 1991, s. 70). Bu şekilde, kadın çevirmenler görünür olabilir ve çeviriyi politik bir araç olarak kullanabilirler. Örneğin, yukarıda anlatılanlar ışığında, kadın çevirmenleri yazar olarak görünür kılmak için, kadınlar tarafından yazılmış metinlerin yanı sıra, her türlü metni çevirmeleri teşvik edilmektedir. Birçok araştırmacının çeviriye farklı yöntemlerle yaklaştığı düşünüldüğünde, feminist çeviride kullanılan yöntemleri tek bir başlık altında sınıflandırmak mümkün değildir. Ancak özellikle kadın edebiyatı çevirisinde kadın sesinin kaybolup kaybolmadığını görmek ya da kaybolmamasını sağlamak için Von Flotow gibi bazı araştırmacıların sınıflandırmalarından bahsetmek mümkündür.

Feminist çeviri eyleminin temel amacı, kadın yazar ve çevirmenleri görünür kılmak, kamusal alana erişimlerini sağlamak ve feminist metinlerin ya da kadınlarla ilgili ataerki tabuları yıkan, kadın bedenini ve cinselliğini görünür kılan metinlerin çevirisine öncelik vererek ataerki tarafından görmezden gelinen ya da reddedilen eserleri gün ışığına çıkarmaktır. Von Flotow, feminist çevirmenlerin bu hedeflere ulaşmak için kullandıkları stratejileri üç kategoride sınıflandırır.

Çevirmenler tarafından sıklıkla kullanılan feminist çeviri stratejilerinden biri telafidir [supplementing]. Bu strateji, çevirmenin kasıtlı müdahalesini içerir. Feminist çeviri bağlamında bu strateji ile diller arasındaki farklılıklar telafi edilir. Örneğin, bazı dillerde dilbilgisel cinsiyet vardır ve kelimelerin eril, dişil ve nötr hallerine rastlanır. Tüm fiil çekimleri buna göre yapılır. Fransızca gibi dilbilgisel cinsiyetin olduğu dillerde zamirin eril formu, İngilizcedeki nötr zamire karşılık gelir ve her zaman dişile baskındır (Elmiger, 2013, s. 117). Bu nedenle çevirmen, bir dilden diğerine çeviri yaparken dilbilgisel bağlamda dilin cinsiyetle ilgili tüm yönlerini dikkate almak zorundadır. Bu strateji ile çevirmen, kaynak dil ile erek dil arasındaki cinsiyet temelli farkları telafi ederek örneğin metnin dilbilgisinden kaynaklanan cinsiyetçi etkisini kırabilir veya görünür hale getirebilir. Feminist bir çevirmen dilbilgisel cinsiyeti olan bir dilden olmayan bir dile çeviri yaparken, kaynak metinde aynı etkiyi yaratmak için telafi stratejisine başvurabilir. Von Flotow'un belirttiği gibi, "[bir dilde] tam olarak aynı cinsiyet veya etimoloji sorunları olmasa bile, metinde benzer bir dil değişikliğinin yapılabileceği başka yerler vardır" (1991, s. 75).

Ön söz ve dipnot kullanımı [prefacing and footnoting] ise bir başka stratejidir. Burada çevirmen, çeviri sürecini açıklayarak ve esere ilişkin yorumunu vererek aslında kendini görünür kılabilir. Feminist çevirmenlere göre çeviri, yukarıda da belirtildiği gibi, bir yazma projesidir. Çevirmenin görünürlüğü, çevirinin bir işbirliği olduğunu vurgulayarak çevirmenlerin yazarlara tabi kılınmasını sorgular. Çevirmenin aşağı görünen konumunun ve yazarın üstünlüğünün bu şekilde yapışöküme uğratılması, her türlü ikili karşıtlığın yapışöküme uğratılmasının yolunu açar. Ön sözler ve dipnotlar, kadın çevirmenlerin kadın ve/veya çevirmen olarak kendi seslerini duyurmalarına olanak tanır. Çevirmenler, ön söz ve dipnotları metindeki aktif varlıklarının altını çizmek için kullanırlar (Von Flotow, 1991, s. 76).

Von Flotow'un üzerinde durduğu üçüncü feminist çeviri stratejisi ise gasptır [hijacking]. Bu, çeviri sürecinde feminist çevirmenin aşırı müdahalesi anlamına gelir.

Telafln aksine, kaynak metin mutlaka feminist bir metin olmak zorunda değildir. Tarafsız ve hatta cinsiyetçi olabilir. Feminist çevirmenler kaynak metni kasıtlı olarak kadınsılaştırır ve “düzeltir”, onu ele geçirir, olay örgüsünü, ideolojisini, özelliklerini tamamen değiştirebilir ve kendi politik ve ideolojik niyetlerini yansıtmak, dilin ataerkil kullanımını eleştirmek için mümkün olan her çeviri stratejisini kullanırlar (1991, s. 79). Amaç farkındalık yaratmak ve ezilen grupları görünür kılmak için feminist olmayan bir metni sahiplenmek olduğuna göre, zaten feminist olan bir metnin çevirisinde kullanılması uygun değildir.

Von Flotow’un sınıflandırması dışında birçok başka feminist çeviri stratejisi daha vardır. Örneğin, Massardier-Kenney feminist çeviri stratejilerini sınıflandıran bir başka araştırmacıdır. Feminist çevirmenlerin yeni çeviri stratejileri icat etmek yerine mevcut çeviri stratejilerini uyarladıklarını savunur ve feminist çeviri stratejilerini yazar merkezli [author-centered] ve çevirmen merkezli [translator-centered] olarak sınıflandırır (1997, s. 58).

Kadınların kaleme aldığı eserlerin çevirisi yoluyla kanonu genişletmek ve yeniden şekillendirmek ilk yazar merkezli stratejidir. Buna iyileştirme [recovery] denir. Bu, “daha önce kanondan dışlanmış kadınlar tarafından yazılmış metinleri bulma, yayımlama ve çevirme görevi” olarak tanımlanabilir (Massardier-Kenney, 1997, s. 59). Türk kadın yazarların yabancı dillere çevrilmesi buna bir örnektir. Yazar merkezli ikinci strateji olan açıklama [commentary] stratejisi, erek okura kadın yazarı tanıtmak ve görünür kılmak için çeviriye eşlik eden ön sözler gibi üst söylemlerin kullanılmasını içerir. Yazar merkezli üçüncü strateji olan direnme [resistancy], “çeviri işini dilsel araçlarla görünür kılmayı” içerir (1997, s. 60). Bu, metnin içindeki yabancılığı korumanın ve ötekini keşfetmenin önemini ima eder. Bu strateji, kadın çevirmenlerin parçalı sözdizimi, neolojizm gibi yaratıcı stratejiler kullanmalarını sağlar.

Çevirmen merkezli stratejilerden ilki olan açıklama [commentary], “yazar merkezli stratejilerde tartışılanla temelde aynıdır, ancak burada farklı bir amaca hizmet eder” (1997, s. 63). Yazar merkezli stratejilerdeki açıklama, yazarı keşfetmeye ve onu erek okura tanıtmaya çalışır; çevirmen merkezli stratejilerdeki açıklama ise çevirmenin arzusunu, motivasyonlarını ve seçimlerini açıklamayı amaçlar. Her iki bağlamda da açıklama stratejisi Von Flotow’un dipnot ve ön söz stratejisine benzer. Koşut metinlerin [parallel texts] kullanımı çevirmen merkezli ikinci stratejidir. Burada koşut metinler “erek dilde kaynak metne benzer bir durumda üretilmiş ya da kaynak metinle aynı türe ait metinler” olarak tanımlanır (1997, s. 64). Çevirmen, koşut metinler kullanarak feminist kadın yazarların ve/veya kadınların çevirisi için gerekli olan feminist metinlerarasılığı yakalar. Feminist bir çeviriye ulaşmak için çevirmen tarafından kullanılacak son strateji ise işbirliğidir [collaboration]. İşbirliği stratejisi, örneğin metnin anlamı üzerinde anlaşmaya varmak için yazar ve çevirmenin ve/veya birden fazla çevirmenin metin üzerinde birlikte çalışmasına olanak tanır. Bu, çevirinin hem bir süreç hem de bir proje olduğu fikrini güçlendiren bir stratejidir.

Eleştiriler genellikle feminist çeviri stratejilerinin, kadınların erkekler ve onların ataerkil dili ve sistemi tarafından ezilen evrenselleştirilmiş bir tanımına dayandığı gerçeğine odaklanmaktadır. İkinci olarak, çalışmalar genellikle Avrupa ya da Amerika

bağlamında ele alınmaktadır. Von Flotow, Avrupa merkezliği nedeniyle eleştirilen *Translating Women*'ın devamı niteliğindeki *Translating Women Different Voices and New Horizons* adlı çalışmasında, bu derlemenin Anglo-Amerikan ve Avrupalı perspektiflerin hâkim olduğu çeviri çalışmalarını özgürleştirmek ve uluslararasılaştırmak amacıyla bir dizi farklı sosyal, politik ve kültürel ses ve ufku bir araya getirdiğini belirtmektedir (Von Flotow & Farahzad, 2017, s. xiii).

Feminist çeviribilimi eleştiren ve alana yeni bir bakış açısı getiren araştırmacılar arasında, feminist bilginin küresel yayılımındaki jeopolitik hiyerarşileri ve eşitsizlikleri ortaya çıkarmaya çalışan Castro ve Ergun da yer almaktadır. Üçüncü dalga feminizm, post-yapısalcı feminist kuramlar ve queer kuramların ortaya çıkışıyla birlikte, kadınlar arasında farklılıklar olduğu anlaşılmış ve feminist çeviri alanı Latin Amerika, Uzak Doğu ve Orta Doğu gibi farklı coğrafi bölgelere doğru genişlemiştir. Bu genişleme, feminist çevirinin yeniden tanımlanması ihtiyacını da beraberinde getirmiştir. Castro ve Ergun, bu geçişi “yalnızca cinsiyetçi bir yaklaşımdan daha kesişimsel ve heterojen bir sınır ötesi anlam yaratma modeline” geçiş olarak tanımlamışlardır (Castro & Ergun, 2017, s. 2). Amaçları, feminist çeviribilimdeki kültürel emperyalizmi ve Batı egemen bakış açısını kırmaktır.

Bu son çalışmalar, feminist çeviribilimin feminizmdeki gelişmelerle şekillendiğini ve dinamik bir alan olduğunu göstermiştir. Özellikle, erken dönem feminist çeviribilimin Avrupa-merkezci doğasının eleştirilmesiyle birlikte, farklı coğrafyalardan kadınların seslerini duymak önemli hale gelmiştir. Kadınları farklı dillerde biçim, üslup ve içerik olarak görünür kılan bu çeviriler, özellikle Von Flotow'un feminist eserlerin çevirisine öncelik verme stratejisi ve Castro ve Ergun'un sınır ötesi feminist konuşmalar geliştirme yaklaşımı açısından önemlidir.

Feminist açılımlara ek olarak betimleyici çeviri kuramından da söz etmek gerekecektir. Betimleyici araştırmalarda, çevirmenin davranışları ve benimsediği stratejiler, kaynak ve erek metinler karşılaştırılarak ve gözlemlenerek betimlenir. Çevirmen Gideon Toury, Even-Zohar'ın edebiyatın bir dizgeler dizgesi olduğuna ilişkin çoğul dizge kuramından (Even-Zohar, 1990) etkilenmiş ve betimleyici çeviri çalışmalarına öncülük etmiştir. Toury (1980, s. 49) çeviride normların önemini vurgulamış ve çevirmen tarafından seçilen normlar açısından iki önemli kavramın altını çizmiştir: yeterlilik ve kabul edilebilirlik. Eğer çeviri kaynak metnin standartlarına yakınsa “yeterli”, erek metnin standartlarına yakınsa “kabul edilebilir” bir çeviri olarak değerlendirilir. Ona göre bu iki kavram ayrı ayrı ve birbirinden bağımsız olarak ölçülür ve çeviri bu ikisinin bir karışımını temsil eder (Toury, 2012, ss. 69-70). Çeviri normları, eşdeğerlik ilişkisinin türünü ve derecesini belirleyen temel faktördür. Çeviri sürecinde çevirmen normları seçmekte özgürdür ve bu normları topluma uyacak şekilde değiştirebilir. Dolayısıyla normlar, çevirmenlerin zamana ve koşullara göre aldıkları çeviri kararları bütünüdür. Toury (2012) üç tür çeviri normundan bahseder: öncül normlar, süreç öncesi çeviri normları ve çeviri süreci normları.

Çeviri kararları, çevirmenin öncül normlarının belirlenmesinde önemli bir rol oynar (Toury, 1980, s. 49). Öncül norma bağlı olarak, çevirmen ya kaynak/özgün metne ve onun normlarına ya da erek kültürün normlarına saygı gösterir. Çevirmen kaynak

metnin normlarına saygı gösteriyorsa, çevirinin yeterli olduğu varsayılır. Çevirmen erek dilin normlarına saygı gösteriyorsa, çeviri kabul edilebilir olarak değerlendirilebilir.

Çevirmen tarafından çeviriye başlamadan önce alınan kararları içeren süreç öncesi normların bir parçası olarak “çeviri politikası” ve “çevirinin doğrudanlığı” vardır (Toury, 2012, s. 58). Çeviri süreci normları, çeviri eylemi sırasında alınan kararları yönetir. Bunlar, çeviride dilin nasıl kullanılacağına ilişkin kararları içerir ve “matris normları” ve “metinsel dilbilimsel normlar” olarak sınıflandırılır (Toury, 2012, ss. 55-59). Matris normları bağlamında, ekleme ve çıkarma gibi çeviri stratejileri erek metnin nasıl oluşturulacağına karar vermek için kullanılır. Başka bir deyişle, çevirmenin metnin düzenlenmesine ilişkin kararlarıdır. Dipnotlar, biçem tercihleri ve cümle yapıları bu normların bir parçası olarak dikkate alınır. Metinsel dilbilimsel normlar, sözlüksel öğeler, deyimssel ifadeler ve üslup özellikleri gibi dilbilimsel unsurların seçimidir (Toury, 2012, ss. 58-59). Bunlar çeviri diline hâkim olan normlardır. Kısaca, makalenin art alanını, inceleme yöntemini ve yaklaşımını içeren kuramlara ve kuramcılara değindikten sonra makalenin inceleme bölümünde veri toplama ve incelemenin nasıl yapıldığına da değinmek gerekir.

4. Yazar ve İncelenen Bütüncüye Kısa Bir Bakış

Çalışmanın amacı ve araştırma yöntemi doğrultusunda, Leylâ Erbil’in *Tuhaf Bir Kadın* adlı kitabı ve Belleville Editions tarafından yayımlanan *Une Drôle de Femme* adlı Fransızca çevirisinden veri toplanmıştır. Kaynak ve erek metinlerin karşılaştırmalı analizine geçmeden önce, kaynak metin feminist içerik ve biçem açısından incelenmiştir. Kaynak metindeki cinsiyet ideolojilerinin görünür hale geldiği kısımları belirledikten sonra, bunların Fransızcaya çevirisi feminist çeviri stratejileri ve Toury (2012) tarafından öne sürülen normlar aracılığıyla değerlendirilerek karşılaştırmalı bir analiz gerçekleştirilmiştir.

Çalışmanın konusu, Türkiye’de kadın edebiyatına önemli katkılarda bulunmuş yazarlardan biri olan Leylâ Erbil’in bir eseri olduğu için onun edebi yaşamına ve eserlerine de kısaca değinmek yerinde olacaktır. Bu çalışmayla Erbil’in feminist ideoloji ve bilincinin edebi hayatına ne ölçüde yansıdığı ve kadın edebiyatına nasıl bir katkı sağladığı tespit edilmeye çalışılacaktır.

Cumhuriyet dönemi yazarlarından Leylâ Erbil, 1931 yılında İstanbul’da doğdu. Arnavut kökenli Emine Hûriye Hanım ile Devlet Demiryolları’nda makinist olarak çalışan Hasan Tahsin Bilgin’in kızıdır. Erbil’in babası Hasan Bey’in yazarın hayatındaki etkisi göz ardı edilemez, eserlerindeki baba karakterlerinin çoğuna onun adını verir (Şahin, 2009, s. 120). Ortaöğrenimine Beyoğlu Kız Kolejinde başlayan Erbil, daha sonra Kadıköy Kız Koleji’ne geçer ve burada öykü ve şiirler yazar. İlk şiirleri bu yıllarda bir taşra dergisinde yayımlanır. 1950 yılında İstanbul Üniversitesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümüne kabul edilir. Üniversite yıllarında edebiyata olan ilgisi giderek artar. 1953-1955 yılları arasında, edebiyat hayatına büyük katkısı olduğuna inandığı Sait Faik ile tanışır. Erbil, sonraki yıllarda Nezihe Meriç, İlhan Berk ve Can Yücel gibi yazar, şair ve sanatçılarla dostluk kurmaya devam eder. 1961 yılında Türkiye İşçi Partisine katılan Erbil partinin Fethi Naci yönetimindeki Sanat ve Kültür Bürosunda Edip Cansever ve Ahmet Oktay ile birlikte

çalışır. 1967'de kısa bir süre Zürih'teki Türk konsolosluğunda çalışan yazar, 1970'te Türkiye Sanatçılar Birliğini, 1974'te Türkiye Yazarlar Sendikasını kurar. 1990'lı yıllar boyunca hem edebi üretimiyle hem de siyasi duruşuyla adından söz ettirmeye devam eden yazar 19 Temmuz 2013 tarihinde İstanbul'da vefat etmiştir.

Leylâ Erbil, edebiyatla ilgilenmeye başladığı ortaokul yıllarından bu yana çok sayıda şiir ve öykü yazmıştır. Edebiyat hayatına 1960'lı yıllarda başlayan Erbil, birçok metin türünü harmanlayarak, sözcüksel, sözdizimsel, anlamsal ve söylemsel yapıları değiştirerek eserlerine hareket katmıştır. İlk denemesi *Uğraşsız* ilk kez 1956 yılında *Seçilmiş Hikâyeler* dergisinde yayımlanmıştır. Öyküleri daha sonra *Ataç*, *Dost*, *Dönem*, *Papirüs*, *Türk Dili*, *Yeni Ufuklar*, *Yelken* gibi çeşitli dergilerde yer almıştır. Leylâ Erbil, eserlerinde yaşadığı dönemin sosyal ortamını yansıtmaya çalışmıştır. Eserlerinde toplumun kültürel değerlerini ve siyasi işleyişini sorgular. Toplumsal yaşam biçimlerine, değişmez değer yargılarına, aile, evlilik ve cinsellik gibi dokunulmaz konulara eleştirel bir gözle bakmış, cinsel ayrımcılığı ekonomik ve toplumsal bağlamda Freudyen ve Marksist bir bakış açısıyla değerlendirmiştir (Şahin, 2009, s. 13). Eserleri, ataerkil bir toplumda kadının yeri ve tavırlarıyla öne çıkan kadınlar üzerine kuruludur.

Edebiyat kariyerinin ilk yıllarında “kadın yazar” sıfatını reddeden Leylâ Erbil, içine girdiği ve eserlerinde eleştirdiği kurumun erkek baskısına ne kadar maruz kaldığını fark ettiğinde bu sıfatı benimsemiş ve kadın dili üzerine çalışmaya başlamıştır. Yazdıkları kadar hayata karşı duruşuyla da Türk edebiyat geleneğinin önemli isimlerinden biri olan yazar, eserlerinde kullandığı deneysel dille de tanınmıştır. İlk öyküsü *Uğraşsız*'dan bu yana öykülerinde alışlagelmiş anlatım tekniklerinin dışına çıkar ve sözdizimi kurallarını değiştirerek kendine özgü bir yapı kurmuştur. Erbil'in ataerkil edebiyat kurumuna ve dile hem ele almayı seçtiği konular hem de dili dönüştürme biçimleri aracılığıyla meydan okuduğu açıktır; bu mücadeleyi şu ifadelerle anlatır (Varol, 2013):

Kadının, kadın yazarın içine düştüğü ve orada yüzdüğü dilin erkeklerce kurulmuş ve yazılmış bir tarihin dili olduğu, tüm belleğimizin taraflı bir biçim aldığı olgusunu hayretle izledim. Evet yazarlık gövdeyle değil beyinle yazılıyordu ama erkeklerce örülmüş ve kadınlık durumlarına gerçek yerin verilmemiş olduğu erkek egemen bir dildi miras aldığımız (...) İşte, sadece iyi yazar vardır gibi bir kabul bu tek taraflı dilin riskini gözardı etmek anlamına da gelir.

İkinci öykü kitabı *Gecede*'nin yayımlanmasından iki yıl sonra Erbil'in ilk romanı *Tuhaf Bir Kadın* yayımlanmıştır. Kitapta kadının toplumun değer yargılarına ve tabularına karşı çıkışı hem yoğun ilgi hem de tepki görür ve kitap Erbil'in en çok konuşulan kitaplarından biri olmuştur (Şahin, 2009, s. 123). Bu çalışmanın odak noktası olan *Tuhaf Bir Kadın*, Erbil'in ideolojik bakış açısındaki bir değişime işaret etmektedir ve Erbil bunu şöyle açıklamıştır: “feminist hareketin ayrışması, güçlenmesi ve kitaplarıma sahip çıkma-larıyla sosyalizmi bekleme düşüncesinin saçmalığı ortaya çıktı” (Varol, 2013). Roman her biri Nermin'in hayatının belirli bir dönemine karşılık gelen dört bölüme ayrılmıştır Erbil bu romanında, kendisi de bir yazar olan Nermin karakteri aracılığıyla, 1950'lerde Türk toplumunda kadın-erkek eşitsizliğinin aile çevresiyle sınırlı kalmayıp sözde “entelektüel” çevrelerde de aynı ölçüde yaygın olduğunu göstermeye çalışmıştır.

Leylâ Erbil, *Tuhaf Bir Kadın* romanında dili ustalıklı kullanmakla kalmamış, yerleşik dil kurallarına da meydan okumuştur. Sıklıkla argo sözcükler kullanan Erbil, düzyazılarında şiirsel anlatımlara yöneliyor ve parçalı cümlelere de yer vermiştir. Bu romanda Erbil'in dilin kurallarını sarstığı ve kullanımında hiçbir kısıtlama kabul etmediği açıkça görülmektedir. Roman üslup açısından da farklı tekniklerin bir arada kullanıldığı bir romandır. Özellikle babanın hasta yatağında olduğu bölüm bilinç akışı tekniğinin ustaca uygulandığı bir bölümdür. İçerik ve biçem açısından da farklılaşan kitapta zaman zaman düzyazı kullanılırken zaman zaman da yazım biçimi değişmekte italik harfler kullanılmaktadır.

Erbil'in yıllar boyunca ürettiği öyküler ve kitaplar birçok dile çevrilmiştir. Bununla birlikte, Türk kadın yazarların çeviride Türk erkeklere kıyasla daha az temsil edildiğini söylemek gerekir. Kadın yazarların İngilizceye ancak 1980'lerden bu yana çevriliyor olması, kadınlara ve onların yazına yansımalarına ilişkin farkındalığın artmasının bir sonucudur. Roman türü, özellikle de Leylâ Erbil'in önemli bir yazarı olduğu ve biçim kaygısının öne çıktığı 1980'li yılların romanları, Türk kadın yazarların seslerini duyurmalarında son derece etkili olmuştur (Akbatır, 2011, s. 168). Bu nedenle çeviri, özellikle de Cixous'un iddia ettiği gibi bir kadın olarak deneyimlerini, klasik metinlerin aksine sınırlara takılmadan ve dilin kurallarını yıkarak büyük bir özgürlükle yazan Leylâ Erbil'in Fransa'daki ve başka yerlerdeki okurların dikkatini çekmesinde büyük önem taşır. Fransızca, İngilizce, Almanca, Hırvatça, Bulgarca, Portekizce ve bir Hint diline çevrilen *Tuhaf Bir Kadın*, yazarın en çok çevrilen eseridir.

Tuhaf Bir Kadın romanının çevirilerini incelediğimizde, romanın ilk kez 2015 yılında Türkçe kitaplar üzerine bir proje kapsamında Almancaya (*Eine seltsame Frau*) çevrildiğini görürüz. Kitap iki kadın çevirmen tarafından çevrilir. Bu, ilk bölümde bahsedilen Massardier-Kenney'nin çevirmen odaklı stratejilerinden işbirliği stratejisi açısından kadın edebiyatı için önemli bir noktadır. Benzer şekilde, kitabın İngilizce çevirisi de (*A Strange Woman*) iki kadın tarafından yapılmıştır: 1970 yılında kitabın çevirisine başlayan Nermin Menemencioglu ve 2022 yılında bu çeviriyi geliştirerek tamamlayan Amy Marie Spangler (Khoury, 2022). *Tuhaf Bir Kadın*, Leylâ Erbil'in 2018 yılında Editions de Belleville tarafından Fransızcaya çevrilen ikinci romanıdır (*Une drôle de femme*). Çevirinin bir kadın, Jocelyne Burkmann ve bir erkek, Ali Terzioğlu'nun ortak çalışması olduğunu önemsemek gerekir.

Metnin Fransızcaya çevirisi, çeviri öncesi normlar bağlamında incelendiğinde çevirinin doğrudanlığına ilişkin olarak Türkçe kaynak metinden yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu bilgi kitabın hiçbir yerinde belirtilmemekle birlikte, çevirinin sonunda çevirmenler hakkında verilen bilgilerden, yani iyi derecede Türkçe ve Fransızca bildiklerinden çıkarılmıştır. Üstelik yayınevinin internet sitesine baktığımızda kitabın Türkçeden Fransızcaya çevrildiği yazmaktadır. Çeviri politikasına baktığımızda yayınevinin küçük bir yayınevi olduğunu görürüz ve yayınevinin internet sitesinden çevrilen kitapları incelediğimizde İngilizce, İspanyolca ve Türkçenin yanı sıra Bulgarca, Hırvatça, Yunanca, Romence, Arapça, Sırpça, Farsça ve Ermenice gibi farklı dillerden eserlerin yayınevi bünyesinde çevrildiği görülmektedir. Bunlar genellikle Fransızca gibi Avrupa dillerine çevirileri yapılmayan dillerdir. Avrupa merkezliği eleştirileri nedeniyle çeviri

stratejilerinin Castro ve Ergun tarafından yeniden gözden geçirildiğini hatırlatmak gerekir. Dahası, bu dillerden çevrilen kitaplara baktığımızda, çoğunun kadın merkezli konuları ele aldığını görürüz. Bunun dışında ele alınan konular politiktir. Bu da yayınevinin politik edebiyat ve özellikle de feminist edebiyat alanında uzmanlaştığını göstermektedir. Bu bilgiler ışığında yayınevinin Leylâ Erbil'in *Tuhaf Bir Kadın* romanını çevirme tercihinin bilinçli bir tercih olduğu söylenebilir. Böylelikle Castro ve Ergun tarafından yeniden tanımlanan feminist çeviri stratejileri bağlamında yayınevinin "Batı egemen bakış açısını kırmak", sessizlerin sesi olmayı, görünmeyi görünür kılmayı seçtiğini ve Toury'nin terimleriyle bir çeviri politikasına sahip olduğunu düşünmek mümkündür. Bunun yanı sıra, Massardier-Kenney'nin iyileştirme stratejisinden de bahsedilebilir. Erbil'in ve yayınevinin internet sitesinden görüldüğü üzere Avrupa ülkelerinden olmayan diğer kadınların eserlerinin Avrupa dillerine çevrilmesi, dizgeyi zenginleştirme ve şekillendirmeye yönelik önemli bir adımdır.

4.1 İnceleme

Çalışmanın bu bölümünde eserin karşılaştırmalı analiz bölümünden alınan bazı belirgin örneklerle feminist çeviri kuramının uygulamalarına ışık tutulmaya çalışılmıştır. Bazı örneklerde çeviri önerilerinde bulunulmuştur.

Kaynak metin olan *Tuhaf Bir Kadın* ile erek metin olan Fransızca çevirisini karşılaştırmalı olarak incelediğimiz bu çalışmada ise, sadece Leylâ Erbil'in biçemi ve sözcük seçimleri konusunda bazı örneklerle değineceğiz.

Tablo 1

Kadınların Namusu

KAYNAK METİN	EREK METİN
Kevser'le Şeref yanak yanağa dans ediyorlar. Kafalarıyla dayanarak birbirlerine. Belden aşağıları uzakta. Namus kurtarıyorlar böylelikle herhalde. (ss. 21-22)	Kevser et Şeref valsaient joue contre joue, en prenant bien soin de ne pas se toucher en dessous de la taille. Ils se persuadent peut-être ainsi de sauver l'honneur. (s. 22)
"Amma de önemsiyorsun bu işi," dedim, "çok alaturkalaştın sen bugünlerde ha! Annemden farkın kalmadı! Sen de namusu iki bacağının arasında sanıyordusun iyi ki ben bu ülkeden kaçıyorum," dedim. (s. 60)	« C'est fou l'importance que tu attaches à cette affaire, tu es devenue très <i>alla turca</i> , pas si différente de ma mère, finalement ! Si tu penses, toi aussi, que la dignité se cache entre tes cuisses , alors je fais bien de me tirer de ce pays ! » (s. 73)

İlk örnekte Nermin, arkadaşı Kevser'in bir erkekle dans ettiğini anlatır. Din ve gelenekle yakından bağlantılı bir toplumsal kurgu olan namus, özellikle kadınlara sınırlamalar getirir. Karakter, her ne kadar özgür olması gereken modern bir yerde olsa da bu kavramları aklından çıkaramaz ve cümle burada namusun güvende olmadığını ima eder. Çevirmenler birebir çeviri yapmış ve içeriği aktarmışlardır. Bunun için Fransızca eril bir zamir olan ancak nötr olarak da kullanılan "ils" (onlar) zamirini tercih etmişlerdir. Belki de feminist çeviri stratejilerinden telafiyi kullanarak metne müdahale edebilir,

Türkçe metinde cinsiyet belli olmamasına rağmen dişil tekil “elle” zamirini kullanarak namusunu koruması gereken tek kişinin Kevser olduğu anlamına gelecek, bunun erkeklerden çok kadınlar için bir mesele olduğunu gösterecek bir çeviri üretebilirlerdi. Bunun yanı sıra namus erek kültürde aynı kültürel bağlama sahip olmayan bir kavram olabilir ve çevirmenler bu nedenle bunu görünür kılmayı tercih etmemiş olabilirler. Bu da Toury’nin normları bağlamında kabul edilebilir bir tercih yaptıklarını göstermektedir.

İkinci örnekte Nermin, toplumda namus ve bekareti çevreleyen katı basmakalıp tutumları ve tabuları eleştirmekte ve kadınların kendi bedenlerini diledikleri gibi kullanma hakkında mahrum bırakılmalarından üzüntü duymaktadır. Çevirmenler birebir çeviri yapmış ve içeriği aktarmıştır.

Tablo 2

Kız Kardeşlik

KAYNAK METİN	EREK METİN
Onlardan olacağım ben de. Bizden öncekilere, ablalarımıza benzememek için her şeyi göze alacağım. (s. 28)	Je serai dans leur camp. Tout pour ne jamais ressembler à nos aînés . (s. 30)
Kendi kendime, “Yürü be korkma, ne yaptın ki, işte bozuk düzeni yıkmak için adım atmaya başladın. Haydi, ileri, atıl ileri, sağ sol, sağ sol. Öldürseler konuşmayacaksın, öldürseler...” (s. 29)	“Allez, avance ! N’aie pas peur, qu’as-tu fait de mal ? Juste un petit pas en avant pour renverser l’ordre social corrompu. Bien sûr que tu as raison. Tu ne voudrais pas ressembler à ta mère et toutes ces autres femmes . Allez, avance ! Lance-toi : gauche, droite, gauche, droite. Tu ne parleras pas même si on te menace de mort, même si la fin t’attend au bout.” (ss. 31-32)

Bu örnekler, Nermin’in devrimci arkadaşlarına olan yakınlığını açıklayan geleneksel kadın rolünden, “büyüklerinden” kaçma arzusunu yansıtmaktadır. Türkçe metinde ilk örnekte “ablalarımız” ile kastedilen, aslında Nermin’in annesi gibi kendilerini özgürce ifade etmelerine izin verilmeyen ve bu nedenle hep aynı kalıpta şekillendirilen kadınlardır. Çevirmenlerin bu kelime için seçtiği karşılık ise “büyüklerimiz” olmuştur. Seçilen kelime eril bir kelime olmasına rağmen “aînée” şeklinde dişil bir biçimi de vardır. Çevirmenler, Türkçe metinde geçen ilk örnekteki “ablalarımız” kelimesini eril formunda karşılamış ancak ikinci örnekte görüldüğü gibi bir sonraki sayfada kaynak metinde olmayan “annene ve diğer bu kadınlara benzemek istemiyorsun” cümlesini eklemişlerdir. Feminist çeviri açısından metne yapılan bu müdahale, kadınları ve kadınlar arasındaki bu ayrımı görünür kılmaya yardımcı olmaktadır. Burada Von Flotow’a ait telafi stratejisinden bahsedilebilir.

Tablo 3

Kadın ve Ev

KAYNAK METİN	EREK METİN
Bedri'nin şiiri çıkmış <i>Varlık</i> dergisinde, onun şerefine götürdü bizi, şarap içtik. Tabii onların da benim de evlerimizden gizli. Duysalar kıyamet kopar. (s. 13)	Il nous invitait à fêter la publication de son poème dans la revue <i>Varlık</i> , et nous avons bu du vin. À l'insu de nos familles , bien sûr. Si elles en avaient vent, ça ferait scandale . (s. 11)
Kızların zoruyla mühendis çayına gittim gene. Eve , Ayten'in yaş günü var dedim. (s. 21)	Sur l'insistance des copines, je suis allée au thé dansant de l'école d'ingénieurs. À la maison , j'ai dit qu'on fêtait l'anniversaire d'Ayten. (s. 22)
Beni böyle annem göre ne der kim bilir. Polisten değil de, annemden, evden korkuyorum, ya duyarlarsa diye. (s. 29)	Si ma mère me voyait comme ça, que dirait-elle ? Je n'ai pas peur du policier, mais de ma mère, de mon foyer , si ma famille avait vent de l'incident. (s. 32)

Yukarıdaki örnekler incelendiğinde, “ev” kelimesinin ağır bir kültürel anlamı olduğu görülebilir. Bu pasajlar kadınların ailelerinin ya da çevrelerinin önünde takmak zorunda oldukları maskeyi çağrıştırmaktadır. Çoğunlukla ailelerinden saklanmak zorundalar çünkü bir kadının tek başına dışarı çıkması ataerkil düzen ve onun kadın bedeni üzerindeki kontrolünü sürdürme ihtiyacı açısından düşünülemez. Aslında bu ev, koruyucu bir yuvadan çok, içinde yaşayan aile üyeleriyle ilgilidir. İlk örnek, romanın daha ilk cümlesinde, okuyucunun kişisel özgürlükler açısından kadın ve erkek arasındaki eşitsizliği hemen görebildiği cümledir. “Ev” kelimesinin “aile” olarak çevrilmesi, evi kadınları ezen bir başka kurum olarak kurmaktadır. Burada alıntılanan ikinci örnek, az önce bahsedilenleri açıkça çağrıştırmayan birebir bir çeviridir. Üçüncü örnekte ise “ev” kelimesinin karşılığı olmasa da “aile” kelimesi cümleye eklenerek korkulan kurum bir kez daha görünür kılınmaktadır. Çevirmenler, “famille” kelimesi ile aile eklemesini yaparak “ev” kelimesine kaynak kültürde atfedilen anlamı görünür kılmış, yeterli bir çeviri yapmışlardır.

İlk örnekte kadınların kamusal alanda şarap içmesi kabul edilemez olarak tanımlanmaktadır. Ancak çevirmenler, anlamsal olarak daha zayıf olan ve olası sonuçları ve dolayısıyla kadınlar üzerindeki baskıyı azalttığı düşünülebilecek “skandal” terimini tercih etmişlerdir. Yine de çevirmenlerin deyimsel nedenlerle erek kültürde daha kabul edilebilir olması için bu seçimi yapmış olmaları mümkündür. Bu üç örnek, ailenin tepkisine ilişkin endişeyi çağrıştırmaktadır.

Tablo 4

“Aile Reisi” Olarak Baba

KAYNAK METİN	EREK METİN
Gidiyorum temelli kaptan ağabeyimin yanına İstanbul’a, öteki iki ağabeyimi öldürmüş düşman, beni istiyor ağabeyim. Evin babası o artık. Asıl anam, kaptan ağabeyim, ben, oturacağız konağa. (s. 76)	Je déménage à Istanbul pour de bon ; là-bas, je rejoins mon frère, le capitaine. L’ennemi a déjà pris mes deux cadets, et lui, nouveau chef de famille , m’a réclamé. Ma vrai mère, mon frère et moi, on va vivre dans une grande demeure à Fatih. (p. 94)
- Ah! Evimin temeli çöküyor, ocağımın direği yıkılıyor, bir tanecik hayat arkadaşım gidiyor! (s. 96)	- Ah ! Le pilier de mon foyer s’écroule, mon cœur expire , mon compagnon de vie s’en va ! (s. 121)
- Gemimi kaldırmam gerek ey sakil hamule, şu parçalarına bak, resmi takımımın tiftik tiftik olmuş parçalarına bak, kardeşimin karısına kızına ben bakıyorum, üsera kampından sonra iki yıl işsiz kodunuz onu, şimdi de düştü karı kız peşine, bakmıyor evine , hadi çık git gemimden. (s. 112)	- Je dois repartir. Tu m’encombres... Regarde-les bien ! Les ourlets usés de mon uniforme, regarde-les bien ! C’est moi qui entretiens la femme et la fille de mon frère, car vous l’avez laissé sans travail depuis son retour du camp de prisonniers. Cela fait deux ans. Et maintenant, il court les jupons et abandonne son foyer ... Allez, dehors, descends de mon bateau ! (s. 143)

Ataerkillik erkeği ailenin başına yerleştirir. Erkek ailesinin ekmeğini kazanma ve onu koruma rolünü üstlenir, böylece otorite konumunu ve toplumdaki saygın yerini korur. Başka bir deyişle, “ailenin” geçiminden “erkek” sorumludur. İlk örnekte, anne hala hayatta olmasına rağmen, otorite en büyük oğula geçmiştir. Çevirmenler hane içindeki bu örtük otorite algısını korumuş olsalar da “evin babası” ifadesi erek metinde bulunmayan baba terimini içermektedir. Erek metinde “ailenin yeni reisi” anlamına gelebilecek bir ifade tercih edilmiştir. Kullanılan “chef” kelimesi cinsiyet belli etmemektedir. Bu durum özellikle “evin babası” sıfatının artık oğula atfedilmiş olması açısından bir anlam kaybı olarak görülebilir.

İkinci örnekte yine “evimin temeli” ve “ocağımın direği” terimleriyle merhum babaya atıfta bulunulmaktadır. Annenin temel direk olarak gördüğü eşinin ölümü karşısında yaşadığı çaresizlik, ataerkilliğin aile içerisinde babaya verdiği ve aile tarafından algılanan önemi göstermektedir. Erbil’in metni, ailenin yükünü taşıyan babanın “destek” değerini vurgulamak için birbiriyle ilişkili anlamlara sahip iki ifade içerirken, çevirmenler ifadelerden birini “kalbim ölüyor” ile değiştirerek erek kültürde anlaşılabilir olması için normlar bağlamında kabul edilebilir bir çeviri yapmayı tercih etmişlerdir. Son olarak, üçüncü örnekte yine erkeğin aileye bakan ve ihtiyaçlarını karşılayan kişi olduğundan bahsedilmektedir. Burada birebir çeviri yapılabildi ve bu da eve “bakanın” baba olduğunu gösterirdi. Ancak çevirmenler “terk etmek” anlamına gelen “abandonner” fiilini kullanmışlardır. Çevirmenlerin bu örneklerde feminist çeviri stratejilerinden yararlandığı söylenemez.

Tablo 5

Menstrüasyon

KAYNAK METİN	EREK METİN
Son olarak “Kan”ı okudum. Bu şiiri de ilk genç kız olduğum gün , kapıldığım panik duygusuyla kaleme almıştım: (s. 14)	Pou finir, je lui ai lu <i>Le Sang</i> . J’avais écrit ce poème dans la panique, le premier jour de mes premières règles . (s. 13)

Yazarın bu kesitte kullandığı ifadenin birebir çevirisi yerine çevirmenler “ilk reglimin ilk günü” olarak çevirmeyi tercih etmişlerdir. Bu açıklama, Erbil’in yaklaşımına ters düşmektedir. Erbil, erkeklerin son derece kadınsı bir deneyimi nasıl sahiplendiklerini vurgulamak için bu bölümü kasıtlı olarak eril terimlerle, “genç kız olmak” şeklinde çağrıştırmaktadır. Anlaşılmayı umduğu bir ortamda anlaşılmamak için yazması, Nermin’in kabul görme arzusu ile reddedilme korkusundan kaynaklanan çelişkisini yansıtır. Erkek egemen bir dünyada yerini bulmaya çalışan bir kadın olarak cinsiyetinin bir engel haline geleceğinin farkındadır. Bu yüzden regl dönemleri hakkında kendisiyle bile konuşmayı reddediyor olabilir. Bu durum metinsel-dilsel normlar açısından basit bir eşdeğerlik seçimiyle açıklanabilirse de feminist çeviri açısından bu seçim konunun tabu olmaktan çıktığını ve açıkça tartışılabileceğini ima etmektedir ve yazarın aktarmaya çalıştığı şeye ters düşmektedir. Bu bağlamda feminist çeviri stratejilerinin kullanılmadığı, bununla birlikte çevirmenlerin erek kültüre yakın olma kaygısıyla kabul edilebilir bir çeviri yaptıkları söylenebilir.

Tablo 6

“Kız” Olmak

KAYNAK METİN	EREK METİN
Annem oturağı sürüyör altıma ve “Tövbe et, tövbe istiğfar et, günaha girmişsin, söyle ne yaptın, söyle kız mısın? ” diyor. “ Kızım anneciğim, hiçbir şey yapmadım,” diyorum. (s. 25)	Ma mère se précipite pour glisser le pot de chambre sous mes fesses. Elle hurle maintenant : « Repens-toi ! Demande pardon ! Tu as commis un péché. Dis-moi ce que tu as fait, dis-moi si tu es encore vierge ! » « Oui, je suis vierge , maman, je n’ai rien fait de mal ! » (s. 26)
- Ben kız değilim ! (s. 56)	- Je ne suis pas vierge ! (s. 67)

Ataerkilliğin kadın bedeni üzerinde kurmaya çalıştığı kontrol, kaçınılmaz olarak kadınların cinsel işlevlerinin de kontrol altına alınmasını ve evlilik öncesi bekaretin öncelikli hale getirilmesini içerir. Buradaki “kız” kelimesi, kadının namusu kavramını da içeren yüklü bir anlama sahiptir. Bu bağlamda “kız” kelimesi bekareti çağrıştırmak için kullanılmıştır. “Kız” ilk cinsel ilişkisinden sonra “kadın” olur. Anne ataerkilliği temsil ettiğinden, kızının bekaretini tabu bir konu olarak görmeli ve bu nedenle sadece dolaylı terimlerle bahsetmelidir. İkinci örnekte ise iki arkadaş konuşmaktadır. Benzer fikirleri paylaşan genç kızların deneyimlerini paylaşmaya daha açık olmaları beklenebilir, ancak içinde yetiştikleri toplum, kullandıkları dile de yansımaktadır. Her iki durumda da

çevirmenler, “bakire” anlamına gelen “vierge” kelimesini kullanarak ima edileni ortaya çıkarmakta ve konunun tabu boyutunu kısmen ortadan kaldırmaktadır. Burada çevirmenlerin yine kabul edilebilir bir çeviri yaptıkları söylenebilir. Bununla birlikte, feminist çeviri stratejileri bağlamında her ne kadar gasp etme kadar bir müdahale olmadığı görülse de tabu olanı görünür kılarak çevirmenler metne müdahalede bulunmuşlardır.

Tablo 7

Kız Çocuğu ile Kadın Arasındaki Fark

KAYNAK METİN	EREK METİN
Kızken Nermin’de gözü vardı. (s. 74)	À l’époque ou Nermin n’était qu’une fillette , il avait le béguin pour elle. (s. 90)
“Onlar, sen kızken , senin için ne dedikodular yapmışlardı,” diyor. “Bırak şimdi bunları,” diyorum. (s. 142)	« Ils ont raconté tellement de choses sur toi, à l’époque ou tu n’étais qu’une gamine . » J’insiste : « Laisse tomber. »

Yukarıdaki örnekte de belirtildiği gibi, bir kadın ilk cinsel ilişkisinden sonra kadın olur. Ondan önce, evlenmemiş bir kızdır. İlk örnekte çevirmenlerin kullandığı “une fillette” Türkçeye “küçük kız” olarak çevrilebilirken, ikinci örnekte kullanılan “gamine” kız çocukları için kullanılabilir. Diğer bir deyişle, her iki örnekte de evlilik öncesi döneme karşılık gelen kelimeler kullanılmasına rağmen, “kız” ile ifade edilmek istenen “evlilik öncesi bekaret” anlamı aktarılmamaktadır. Çevirmenler, Tablo 6’da izledikleri yolun tam tersini izlemiş, metne müdahale etmeden kelimesi kelimesine çeviri yapmışlardır.

Tablo 8

Dini Beklentiler

KAYNAK METİN	EREK METİN
Fırtınanın yaklaşmakta olduğunu sezdim. Allahsızlardan başladı. Yalancıların cehennemde çekeceği işkencelerden. Mahrem yerlerini örtmeyenlerin uğrayacağı gazaplardan. (s. 19)	Je sentais la tempête approcher. Elle a commencé à fulminer contre les athées, les traîtres qui subiraient les supplices de l’Enfer ; la fureur divine s’abattraît sur les femmes qui se découvriraient trop. (p. 18)

Nermin’in annesi dini öğretilere ve yerleşik inanca saygı duyarak yetişmiştir ve kızına da ayınsını yapması için baskı yapar. Her ne kadar biyolojik bir cinsiyetten açıkça bahsetmese de Türk okur için kültürel olarak “mahrem yerlerini örtmeyenler” dendiğinde “kadınlardan” bahsettiği anlaşılmaktadır. Ancak Fransız okur için bu durum o kadar açık değildir. Çevirmenler bunu vurgulamak için “kadınlar” anlamında gelen “sur les femmes” ifadesini ekleme ihtiyacı hissetmiş olabilirler. Çevirmenler, örtülmesi beklenen tek cinsiyetin “kadınlar” olduğunu görünür kılmıştır. Burada yeterli bir çeviri yaptıkları ve telafi stratejisini kullandıkları söylenebilir.

Tablo 9

Bekaret

KAYNAK METİN	EREK METİN
Dayak yemekten değil, “ya şuraya yıkıverir de beni, bir hayvanlık ederse” diye koruyordum. Anamın yere göğe sığdıramadığı o zar parçasını ya ilkin bir polis kırığı haklayıverirse (...) bugün kurtulursam dedim içimden, bu zırlıtyı tez elden aklı başında birine hallettireyim, pis bir iş bu. Örneğin, Ahmet’le. (s. 30)	Je ne craignais pas d’être battue, mais je pensais, imagine qu’il tente de te posséder bestialement en te plaquant au sol, imagine si cette satanée membrane que ta mère place au-dessus de tout était déchirée par un policier, (...) Je pensais que si je m’en sortais, je m’arrangerais rapidement pour qu’un garçon correct, Ahmet par exemple, s’en occupe. Sale affaire... (s. 33)
Belki de şu bizim zar parçasını ona armağan ederim. Bu iş için biçilmiş kaftan aslında. (s. 37)	Je lui ferais peut-être même cadeau de ma petite membrane . Il serait parfait pour mon affaire... (s. 42)
Ve vücudumun tıslımlı perdesinden beni kurtaracak kimseye rastlamadım henüz. (s. 45)	Et je n’ai pas rencontré celui qui lèvera le rideau magique de mon corps . (s. 52)
Ha ha hay iyi bir ders vereceğim sana, zar bekçisi hanım, çok iyi bir ders. (s. 51)	Ha ha ha ! Je vais te donner une bonne leçon, gardienne de la membrane , une sacrée leçon ! (s. 60)

Eserden anlaşıldığı üzere Nermin hem ailesi hem de toplum tarafından bu kadar önemsenemeyen “bekaret” konusundan rahatsızdır. Daha önce de belirtildiği gibi, ataerkil toplumlarda kadınların evlenmeden önce seks yapmaları kabul edilemez. Nermin, kızlık zarından “zar parçası” olarak bahsederek annesi için bu kadar önemli olan bekareti tekrar tekrar alaycı bir ifadeyle irdeler. Alaycı tavrına rağmen, bu ataerkil değerlerin onun da içine işlediği görülür. Fransızca metinde çevirmenler tarafından yapılan eşdeğerlik seçimi, birebir çeviri olan “membrane”dır.

Tablo 10

Cinsel Taciz

KAYNAK METİN	EREK METİN
Gişedeki adamdan bileti alınca, “Mersi,” dedim, adam “Girsin hepsi,” dedi. (s. 25)	«Merci», ai-je dit au guichetier en prenant les billets qu’il me tendait. Il a répondu : «Et ça rentre au fond, le zizi ! » (s. 26)
“Abla ne olur göstereşene.” “Ne gösterelim?” diye sordum. “Oranı abla oranı ne olur.” (s. 57)	«Allez, Abla, montre-la s’il te plaît!» «Te montrer quoi ?» ai-je demandé. «Ta minette , Abla, ta minette, s’il te plaît!» (p. 68)

Nermin’in içinde yaşadığı toplumda cinsellik duygusal boyutundan koparılarak sadece biyolojik boyutuyla anlaşılmaktadır. Gişeden bilet alıp film izlemek isteyen anlatıcı Nermin ve arkadaşı Meral cinsel tacizden kaçamazlar. “Girsin hepsi” ifadesi ile

anlatılmak istenen Türk okur için anlaşılır. Ancak “ça rentre au fond” Türkçedeki “girsin hepsi” ile ilişkili olarak muğlaktır. Çevirmenler bu muğlaklığı, Türkçe metinde yer almayan “pipi” anlamında gelen “zizi” kelimesini ekleyerek gösterirler. Eğer birebir çeviri yapılmış olsaydı, şahsı değiştirerek “je te mets la profonde” (ben de sana sokayım) gibi bir çeviri önerilebilirdi. Ancak çevirmenler bunun yerine ifadenin muğlaklığını gidermek için “le zizi” eklemişlerdir. Bu ekleme feminist çeviri bağlamında bir müdahale olarak görülebilir.

İkinci örnekte, Nermin ve Meral kayıkla gezintiye çıktıklarında, küçük oğlan çocukları yanlarına gelerek böyle bir talepte bulunurlar. Erkek çocuklar için bile kadınlar cinsel meta olarak görülür. Cinsel organlar mahrem kabul edildiği için açıkça adlandırılmazlar, dolayısıyla Türkçe metinde “ora” kullanılır. Bir kadının cinselliği her zaman gizli, saklı olmalıdır. Nermin’in erkeklerle gizli kalması gerekeni ifşa etmesi gibi, çevirmenler de “minette” kelimesini kullanarak bunu açık ve görünür hale getirmektedir. Çevirmenler yine birebir çeviride “tu la montre” (“onu göster”) ifadesini kullanabilirlerdi. Ancak çevirileri özel alana ait bir durumu dilde görünür kılmaktadır. Türkçede dilbilgisel cinsiyetin olmaması nedeniyle çevirmenler “ora” ile söylenmek isteneni görünür kılarak Von Flotow’un telafi çevirisi stratejisinden yararlanmışlardır.

Tablo 11

Cinsel İlişkiler

KAYNAK METİN	EREK METİN
Hele bir tanesi kendisine düpedüz hazır olduğumu söylemiş. Hazır. Neye? (s. 46)	L’un d’entre eux aurait dit que j’étais « mûre ». Mûre pour quoi ? (s. 53)
- Ayıp değil mi Mösyö Lambo, benim buraya erkek aramaya geldiğimi mi sanıyorlar? (s. 47)	- C’est pas dégueulasse, ça, Monsieur Lambo ? Est-ce qu’ils s’imaginent que je viens ici pour me trouver un amant ? (s. 55)

Nermin, okul çıkışlarında sürekli şair ve yazarların bulunduğu Lambo adlı bir bara giderken görülür, çünkü “entelektüel” olarak gördüğü insanların arasına karışmanın ve onların sohbetlerine katılmanın entelektüel gelişimine katkıda bulunacağına inanmaktadır. Ancak zaman içinde, orada bulunan sanatçıların çoğu Nermin’i ya cinsiyeti nedeniyle küçümser ya da hakkında cinsel içerikli dedikodular uydurur. Çünkü onlardan farklı olarak Nermin bir kadındır ve ataerkil toplumlarda, entelektüeller arasında bile, bir kadın entelektüelliğiyle değil cinselliğiyle var olur. Türkçe metinde “kendisine” herhangi bir cinsiyet belirtmemekle birlikte bir erkekte bahsedildiği açıktır. Birebir çeviri her ne kadar “lui” zamiri erkekler için kullanılsa da nötr olarak da kullanıldığı için “être prêt pour lui” (onun için hazır) olur. Bu ifade, kadının söz konusu erkekle cinsel ilişkiye girmeye hazır olduğu anlamına gelmektedir. Fransızca metinde çevirmenler “mûr” (olgun) kelimesini “prêt” kelimesine tercih etmişler ve Türkçe metinden farklı olarak kelimeyi tırnak içine almışlardır. Hem sözcüğün kullanılması hem de “olgunlaşmanın” kaçınılmaz bir süreç olması, dolayısıyla cinsel eylemin kaçınılmaz ve hatta zorunlu olarak tanımlanması, sözcüğe cinsiyetçi çağrışımlar kazandırmaktadır. Bununla birlikte tırnak işaretleri kullanarak metne müdahalede bulunmaları bu çağrışımları görünür

kılmaktadır. Bunun yanı sıra “prêt” (hazır) kelimesi Fransızca da aynı çağrışıma sahip olmadığından çevirmenler başka bir kelime kullanarak kabul edilebilir bir çeviri yapmışlardır.

İkinci örnekte, Türkçe metinde Nermin'in cümlesi birebir çevrildiğinde “chercher un homme” anlamına gelmektedir. Çevirmenler ise böyle bir tercihte bulunmamış ve “amant” (sevgili) kelimesini kullanmayı tercih etmişlerdir. Nermin hakkındaki söylentiler, onun herhangi bir erkekle seks yapmak istediğini ima etmektedir. Ancak Fransızca metinde seçilen “amant” sözcüğü bu anlamı belirsizleştirmektedir. Çevirmenler, “bir erkek” ya da “herhangi bir erkek” yerine bu kelimeyi seçerek, kaynak metinde bulunmayan romantik bir boyut eklemişlerdir. Bu da yine kabul edilebilir bir çeviriye örnektir. Bu örnek, feminist çeviri stratejileri bağlamında veri sunmamaktadır.

5. Tartışma ve Sonuç

Bu çalışma temel olarak iki konuya odaklanmıştır: “kadınlar” ve “dil”. Bu bağlamda, cinsiyetçiliğin tüm dünyada erkek egemen bir toplumun ürettiği dilde mevcut olduğu ve bu erkek egemen dilin kadınların deneyimlerini paylaşmalarına izin vermediği anlatılır. Kadınların özgürleşmesi her şeyden önce dil aracılığıyla sağlanmalıdır. Bu nedenle kadınlar yalnızca ortak ezilmişliklerini ifade etmekle kalmamalı, aynı zamanda bunu kendilerine ait bir dille, dişil bir yazma biçimiyle yapmalıdır. Bu çerçevede, Türk kadın yazınında önemli bir yere sahip Leylâ Erbil'in edebiyat yaşamı incelenmiş ve ilk eserlerinden itibaren kadınları ve tüm kadın sorunlarını ele alan Erbil'in bunu yaparken eril dili altüst eden dişil bir dil ve dişil bir yazım tarzı kullandığı anlatılmıştır. Çeviri sırasında Erbil'in sesinin korunması gereklidir.

Bu amaçla, üçüncü bölümde, feminist çeviri stratejileri sunulmuştur. Von Flotow ve Massardier-Kenney tarafından önerilen çeviri stratejileri irdelenmiştir. Ayrıca, feminist çeviri çalışmalarının çeşitlenmesi ve sadece Avrupa odaklı kalmaması gerektiğini gösteren feminist çeviri bağlamındaki son çalışmalara da yer verilmiştir. Bu nedenle, sınır ötesi feminist tartışmaların önünü açmak ve kadınların cinsiyetçilik dışında da baskılar yaşadığını anlamak için İngilizce ve Fransızca dışındaki dillere yapılan çevirilerin ve bu dillerden yapılan kadınlar tarafından kaleme alınmış metinlerin çevirilerinin önemi savunulmuştur.

Daha sonra, kaynak metin ve çeviri metin karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. İlk araştırma sorusu bağlamında içerik incelendiğinde, Erbil'in *Tuhaf Bir Kadın* romanında pek çok kadın meselesini ele aldığı görülmüştür. Feminist edebiyat eleştirisi bağlamında Erbil, kadınların yaşamlarını, davranışlarını ve savundukları değerleri kaleme almıştır. Bekâret, baba otoritesi, anne baskısı, erkek arkadaş çevresinin kadına bakışı gibi kadını şekillendiren pek çok konuyu iletmiştir.

Örnekler üzerinden yapılan incelemenin ardından feminist içeriğin çeviri metne aktarıldığını söylemek mümkündür. Erbil'in kadınlara ve kadınlığın inşasına dair tüm temaları Fransızca metinde yer almaktadır. İkinci araştırma sorusuyla ilgili olarak, Erbil'in bu içeriği okura aktarma biçimi olan biçemi incelenmiştir ve çevirmenlerin bunu koruyup korumadıkları tespit edilmiştir. Toplumsal cinsiyetle ilgili kavramların erek metne kelime,

ifade ve cümle düzeyinde nasıl aktarıldığı araştırılmıştır. Sözü edilen tezde kadınlık inşasının yanı sıra dilbilgisel anlamda daha detaylı örnekler de yer almaktadır. Çevirmenler zaman zaman bu kavramların gizli anlamlarını ortaya çıkarmış ve kadınlığın inşası bağlamında bu kavramlara yüklenen anlamları görünür kılmışlardır. Örneğin, çevirmenler kimi zaman “kız olmak” kavramına yüklenen bekalet anlamını açarken, kimi zaman birebir çeviriyi kullanmış ve “kız” sözcüğü için “fillette” gibi benzer bir karşılık seçmişlerdir.

Von Flotow ve Massardier-Kenney tarafından önerilen çeviri stratejilerinin gösterdiği gibi, çevirmenler dipnotlar, eklemeler ve dilbilgisel değişiklikler gibi çeşitli yöntemlerle metne müdahale ederek kendilerinin ve çevirdikleri yazarın görünürlüğü artırmalı ve kaynak metindeki feminist ideolojiyi çeviri metinde görünür kılmalıdır. Her ne kadar çevirmenlerin feminist çeviri stratejilerinden tamamen yararlandıkları söylenemese de kimi yerlerde eklemeler yaparak başta Von Flotow’un telafi stratejisi olmak üzere bazı adımlar atılmıştır. Başlığa eklenen ifade ve çevirmenler tarafından metindeki belirli kelimeleri bir araya getiren bir sözlüğün eklenmesi de hem Von Flotow hem de Massardier-Kenney’nin sınıflandırmaları bağlamında feminist çevirinin bir parçası olarak görülebilir. Bununla birlikte yayınevinin bu kitabın çevrilmesine yönelik kararı da yeniden tanımlanan çeviri stratejileri bağlamında kesişimsellik açısından önemlidir. Son araştırma sorusuyla ilgili olarak, çevirmenler zaman zaman yeterli zaman zaman kabul edilebilir çeviriler üretmişlerdir. Her ne kadar feminist çeviri stratejileri bağlamında metne müdahale ederek kadınlık inşasındaki sorunları görünür kılmaları önemli bir yaklaşım teşkil etse de çevirmenler, kaynak kültürde tabu veya görünmez olması gereken pek çok durumu erek kültürde sorun teşkil etmeyecek şekilde görünür kıldıkları için erek kültüre yakın bir çeviri, yani kabul edilebilir bir çeviri üretmişlerdir.

Bu araştırmanın amacı, edebiyatta ve çeviride kadın sesinin önemini göstermektir. Bir anlamda, yazabilen kadınlar yazamayanların sesi olmak için yazar. Kadınların ortak ezilmişliği kadınların yazdıklarıyla görünür hale geliyorsa bunun çeviride korunması çok önemlidir. Diller ve kültürler arasındaki farklılıklar her zaman buna izin vermese de çevirmenler içerik ve biçem açısından kadın sesini, belirli düzenlemeler gerektirse bile aktarabilirler.

Leyla Erbil’in tek bir eseri hakkında yapılan bu vaka incelemesi kısıtlı bir bütüncüyle çalışıldığı için genellenebilir sonuçlardan söz etmek mümkün olmayacaktır. Dolayısıyla, bu çalışmanın olası bir devamı olarak, çevirmenlerin feminist çeviri stratejilerini kendi kültürlerine ve dillerine nasıl uyarladıklarını keşfetmek için kitabın İngilizce çevirisinin incelenmesi, buna ek olarak Leyla Erbil’in diğer eserlerinin çevirilerinin de incelenmesi önerilebilir.

Yazar Katkıları

Birinci Yazar: Beyza Başer % 50 (literatür taraması, veri toplama ve analizi, kuramsal çerçeve, tartışma)

İkinci Yazar: Doç. Dr. Zeynep Oral Adı-Soyadı % 50 (literatür taraması, veri toplama ve analizi, kuramsal çerçeve, tartışma)

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Kaynakça

- Akbatur, A. (2011). Turkish women writers in English translation. *MonTI*, 3, 161–179. <http://10.6035/MonTI.2011.3.6>
- Bassnett, S. (1992). Writing in no man's land: Questions of gender and translation. *Ilha Do Desterro*, 28, 63–73. <https://periodicos.ufsc.br/index.php/desterro/article/view/8751>
- Beauvoir, de S. (2019). *İkinci cinsiyet* (1.baskı) (Çev. G. Savran). Koç Üniversitesi Yayınları.
- Chamberlain, L. (1988). Gender and the metaphors of translation. *Signs*, 13(3), 454–472. <https://doi.org/10.1086/494428>
- Castro, O., & Ergun, E. (Ed.). (2017). *Feminist translation studies: Local and transnational perspectives*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315679624>
- Définitions de l'approche de genre et genre & développement. (2017, 6 Ocak). *Site De L'Association Adéquations*. <http://www.adequations.org/spip.php?article1515#:~:text=L'approche%20genre%20et%20d%C3%A9veloppement%20vise%20%C3%A0%20rendre%20visibles%20les,programme%20et%20projets%20de%20d%C3%A9veloppement>
- Elmiger, D. (2013). Pourquoi le masculin à valeur générique est-il si tenace, en Français? *Romanica olomucensia*, 25(2), 113–119. <http://10.5507/ro.2013.014>
- Erbil, L. (2011). *Tuhaf bir kadın* (8.Baskı). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Erbil, L. (2018). *Une drôle de femme* (Çev. A. Terzioğlu & J. Burkman). Belleville Editions.
- Even-Zohar, I. (1990). Polysystem theory. *Poetics Today*, 11(1), 9–26.
- Giddens, A. (2012). *Sosyoloji* (Çev. C. Güzel). Kırmızı Yayınları.
- Godard, B. (1989). Theorizing feminist discourse/translation. *Tessera*, 6, 42–53.
- Khoury, C. (2022). Strange and stranger: On Leylâ Erbil's *A Strange Woman*. *Asymptote Journal*. <https://www.asymptotejournal.com/blog/2022/04/14/strange-and-stranger-on-leyla-erbils-a-strange-woman/>
- Massardier-Kenney, F. (1997). Towards a redefinition of feminist translation practice. *The Translator*, 3(1), 55–69. <https://doi.org/10.1080/13556509.1997.10798988>
- Moran, B. (2018). *Edebiyat kuramları ve eleştirisi* (29. Baskı). İletişim Yayınları.
- Simon, S. (2005). *Gender in translation: Cultural identity and the politics of transmission*. Taylor & Francis.
- Şahin, E. (2009). *Leyla Erbil'in eserlerine feminist bir yaklaşım* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Atatürk Üniversitesi.
- Toury, G. (1980). *In Search of a Theory of Translation*. Tel-Aviv: Porter Institute for Poetics and Semitics
- Toury, G. (2012). *Descriptive translation studies- and beyond*. John Benjamins Publishing Company. <https://doi.org/10.1075/btl.100>
- Varol, Y. (2013). Deliliğe düşkün bir yazarım. *Bianet*. <https://bianet.org/biamag/sanat/148750-delilige-duskun-bir-yazarim>

- Von Flotow, L. (1991). Feminist translation: Contexts, practices and theories. *TTR*, 4(2), 69–84. <https://doi.org/10.7202/037094ar>
- Von Flotow, L. (1998). Dis-Unity and diversity: Feminist approaches to translation studies. L. Bowker, M. Cronin, D. Kenny, & J. Pearson (Ed.), *Unity in diversity? Current trends in translation studies* içinde (ss. 3–13). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315538549>
- Von Flotow, L., & Farahzad, F. (2017). *Translating women: Different voices and new horizons*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315624730>

Real Classroom vs. Virtual Classroom: Volunteer Subtitle Translators' Website as an Example of a Social Constructivist Approach to Translator Education*

Gerçek Sınıf Sanal Sınıfa Karşı: Çevirmen Eğitiminde Sosyal Yapılandırmacı Yaklaşımın Bir Örnek Olarak Gönüllü Altyazı Çevirmenleri Web Sitesi Makale Türkçeye İngilizce, Yabancı Dildeyse Türkçe Başlık

Research/Araştırma

Ebru ÇAVUŞOĞLU

Dr. Öğr. Üyesi, Samsun Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, İngilizce Mütercim ve Tercümanlık, ebru.cavusoglu@samsun.edu.tr, ORCID ID: orcid.org/0000-0003-1666-6002

ABSTRACT

This descriptive study explores an interrelation between online volunteer subtitle organization and a social constructivist approach in translation training from a pedagogical point of view. The study sets out to test the hypothesis that technology-enabled online volunteer translators' communities stand as an example of a social constructivist approach to translator training in a virtual context. Through an analysis of the forum section of the website as well as the workflow, similar characteristics of both the online platform and a Social Constructivist Approach in translator training by Kiraly are extracted. The study thus aims to identify if volunteer translator organizations can be an example of a Social Constructivist Approach to translator training in subtitle translation. The case study focuses on an online volunteer translators' website named www.turkcealtyazi.org. The empirical data collected is based on the analysis of selected samples from the forum section of the website. The data derived is then compared with the model of the social constructivist approach in translator education to discover the similarities in terms of the relations between members, the workflow, the distribution of tasks, etc. The findings map how the online volunteer organization is similar to a social constructivist model applied in translator training in a classroom setting.

Keywords: volunteer subtitling, translator training, social constructivist approach, collaborative/cooperative subtitling/learning, online volunteer translator communities.

* This article is based on the author's doctoral thesis, titled *Volunteer Subtitle Translators Organizations as a Model for a Social Constructivist Approach*.

ÖZET

Bu betimleyici çalışma, çevrimiçi gönüllü altyazı organizasyonları ile çeviri eğitiminde sosyal yapılandırmacı yaklaşım arasındaki karşılıklı ilişkiyi pedagojik bir bakış açısıyla araştırmaktadır. Çalışma, teknoloji destekli çevrimiçi gönüllü çevirmen topluluklarının, sanal bağlamda çevirmen eğitime yönelik sosyal yapılandırmacı yaklaşımın bir örneği olduğu hipotezini test etmeyi amaçlamaktadır. Web sitesinin forum bölümünün yanı sıra iş akışının analizi yoluyla hem çevrimiçi platformun hem de Kiraly'nin çevirmen eğitiminde Sosyal Yapılandırmacı Yaklaşımının benzer özellikleri ortaya çıkarılmıştır. Böylece çalışma, gönüllü çevirmen kuruluşlarının altyazı çevirisinde çevirmen eğitiminde Sosyal Yapılandırmacı Yaklaşımına örnek olup olmayacağını belirlemeyi amaçlamaktadır. Vaka çalışması, www.turkcealtyazi.org adlı çevrimiçi bir gönüllü çevirmenler web sitesine odaklanmaktadır. Toplanan ampirik veriler, web sitesinin forum bölümünden seçilen örneklerin analizine dayanmaktadır. Elde edilen veriler daha sonra, üyeler arasındaki ilişkiler, iş akışı, görev dağılımı vb. açılardan benzerlikleri keşfetmek için çevirmen eğitiminde sosyal yapılandırmacı yaklaşım modeliyle karşılaştırılmıştır. Bulgular, çevrimiçi gönüllü organizasyonunun, sınıf ortamında çevirmen eğitiminde uygulanan sosyal yapılandırmacı modele birçok yönden benzerlik gösterdiğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Sözcükler: gönüllü altyazı, çevirmen eğitimi, sosyal yapılandırmacı yaklaşım, işbirliği/ortak altyazı/öğrenme, çevrimiçi gönüllü çevirmen toplulukları.

1. Introduction

Noone can deny the impact of technology on the way we live our lives, nor the prevalence of technology in many fields of research. The technological turn with the accompanying development of the internet provides easier access to various content online and thereby users of digital technology are very active at utilizing what technology offers.

As one of the emerging phenomena in the field of translation studies, volunteer translation, and volunteer translator communities have been the focus of various studies in audiovisual translation. Diaz-Cintas (2013) draws attention to the technological turn in subtitling and the spread of online volunteer communities; Costales (2012) focuses on the collaborative tenet of volunteer subtitling from the perspective of motivation; Comas-Quinn (2019) emphasizes the place of volunteer translation communities in language learning; Orrego-Carmona (2019) studies non-professional subtitling from an angle of functional quality; O'Hagan (2012) focuses on the transition from fan translation to crowdsourcing by exploring the consequences of Web 2.0 user empowerment in audiovisual translation; Cavusoglu (2020) sets out the journey from volunteer subtitling to professional subtitling.

The present paper looks at the pivotal position of volunteer subtitling in the context of translator training by adopting the social constructivist approach by Kiraly (2000) as the framework of the study. The impact of technology on education has led to new approaches appearing in today's digital age. Hence, Kiraly advocated the need for a radical change in the way that translation is taught and suggested a social constructivist approach, in which the learner is placed in the center, the knowledge is

built interactively, and experiential learning is emphasized contrary to conventional methods where the teacher is the only authority.

The corpus of the study consists of the data obtained from the forum section of the online volunteer subtitle translators' website along with the main principles of the social constructivist approach in translator training by Kiraly. With the purpose of testing the hypothesis that volunteer translator organizations can be an example of a Social Constructivist Approach to translator training in subtitle translation, firstly, the tenets of the social constructivist model in translator education are defined in a detailed manner. Subsequently, the volunteer subtitling website is analyzed, and the empirical data is extracted from the forum section of the website in order to compare the tenets of the website with the principles of Kiraly's social constructivist teaching approach. Systematically selected samples and data from the website lay a foundation in order to cross-reference the social constructivist model and the online volunteer translators' community. Following the comparison of both entities, the data is classified according to the similarities and commonalities involved.

The results shed light on the idea of ways in which the online volunteer translators' community and the social constructivist approach share similar ground in terms of common features such as collaboration/cooperation, interaction, peer support mechanisms, and autonomous learning. Meaning that mentioned features of the social constructivist approach in an educational setting in translator education- can also be observed in the way the online volunteer translators' website functions.

2. Social Constructivist Approach

"Tell me and I forget, teach me and I may remember, involve me and I learn."

Benjamin Franklin

As the quote by Benjamin Franklin states, the best way to learn is by being involved and putting knowledge into practice. Recently, in the field of education, the learner has been put at the center of the teaching-learning process as an active participant. The social constructivist approach to translator education by Kiraly (2000) is regarded as a method that requires learners to construct knowledge interactively in a social environment rather than depending solely on the teacher as the authority who conveys the information. In addition, it draws on the significance of the learners as active participants in the process of teaching-learning by experiencing what is taught in an interactive, collaborative, and cooperative way.

Constructivism was initially propounded by Piaget (1964) as a theory in education emphasizing the importance of self-construction of knowledge by linking the new knowledge to the preexisting one. Vygotsky (1968) handled the theory of constructivism in a different scope and focused on the social aspect of knowledge acquisition. Vygotsky

put forward that social interaction is an indispensable part of the lifelong process of improvement and via social learning cognitive development is provided. Learning assignments are done by active learners in a collaborative atmosphere with their peers and the adults act as a guide (Akpan et al., 2020, p. 51) In social constructivism, interaction and collaboration among learners are fundamental corollaries to learning. Dewey (1938) took his cue from Vygotsky's social constructivist perspective and focused on the aspect of experiencing and engaging in the real world while building knowledge. He pinpointed the notion of experience in a pivotal position and opted for the progressive way of learning rather than a traditional one. According to him, there is a very close and requisite link between experience and education (Dewey, 1938, p. 20).

In the field of education, many scholars advocated the social constructivist approach to teaching and learning. Some of these scholars called for innovation in teacher education through a social constructivist approach (Beck & Kosnik, 2006; Carlson, 1999), and some others focused on the social constructivist perspective in teaching and learning (Palinscar, 1998; McRobie & Tobin, 1997; Kalpana, 2014). Social constructivists agree that learning means constructing meaning by being actively and socially involved in the real world with its obstacles. Therefore, the school environment should be similar to the real world and the knowledge acquired in the classroom should be brought outside of the classroom as well since learning continues. Additionally, learning occurs when the knowledge is put into practice by experience. As a learning theory, social constructivism stresses the need for the learner to interact with resources of knowledge in a social environment and to take an active role while reconstructing knowledge in the learner's mind (Yang & Wilson, 2006, p. 365).

3. Basic Principles of Don Kiraly's Social Constructivist Approach

In comparison to earlier eras, the translator profession has seen significant change in a number of areas due to technological advancements and the accessibility of online tools. In this regard, Kiraly (2014) claims that innovation is required in translator education since traditional methods are out of step with the demands of the modern translation industry (p. 14). Kiraly highlights this essential need and presents the social constructivist method of teaching translators.

It is advised to replace the conventional one-way technique (where the teacher is the only authority) with learner-centered, more autonomous learning pathways based on the concepts of cooperation and interaction. Similarly, Kiraly suggests that the professional aspect of translating practice needs to be incorporated into the classroom through social engagement in several communities and individual knowledge acquisition. The following part focuses on the key principles of Kiraly's social constructivist approach.

3.1 Communicative and Collaborative/Co-operative Learning

As an educational approach, collaborative and communicative learning stands for the idea of learning as a group around the completion of a task and working together to

complete it cooperatively by helping each other. Srinivas (2014) summarizes the concept of collaborative learning and mentions that:

...collaborative learning is an educational approach to teaching and learning that involves groups of learners working together to solve a problem, complete a task, or create a product. Collaborative learning is based on the idea that learning is a naturally social act in which the participants talk among themselves. (p. 1)

As mentioned previously, one of the main tenets of the social constructivist approach is to allow learners to construct their meaning along with the interaction in a social environment. Collaborative learning is a way of teaching that appears to be situated in a constructivist approach to teaching and learning (Taggart et al., 2023, p. 1). Collaborative learning, in its broad sense, refers to a group of learners sharing and working together in order to achieve a goal. Collaborative learning includes group tasks or projects led by a common intellectual effort performed by individual members of the group with their unique talents by allocating the responsibility and authority within the group in an environment where there is no competition but cooperation (Laal & Laal, 2012, pp. 494-495).

Kiraly (2014, p. 39) coins the term 'appropriation' for the feature of communicative/cooperative learning and defines it as a way of learning that takes place in a social context via interaction with the social, cultural, and physical environment instead of one-way knowledge transfer. According to Kiraly, the required evolution in translator education with the notion of collaborative learning is the premise of knowledge building through social interaction and cooperation by placing the learner in the center of the process while putting the teacher as a guide who encourages the learner to take responsibility in their own learning individually and collectively. Overall, the idea is to engage the learners in their learning process actively in meaningful learning.

3.2. Situating Learning: Active Involvement in Authentic and Experiential Learning

Another underpinning notion of the social constructivist approach is the support for a type of learning through authentic activities to be able to learn through that experience. As Ataizi (2012) defines, situated learning takes place in an atmosphere where an individual participates in practice without a plan or intention by actively being involved in doing and learning specific to the situation (p. 1).

Revolution in the didactic approach as it concerns translation has moved toward learner-centered approaches and emphasizes the necessity for experience. Later on, the combination of these endeavors in the field of translator training resulted in the construction of knowledge authentically and experientially. Risku (2016, p.18), in his case study of an action research project that creates an authentic translation process for the learners to be able to utilize their theoretical knowledge and put it into practice with a real-life task, lists the following seven principles of situated learning:

collaboration, construction, self-organization, application in a social action context, use of shared artefacts, feedback, and reflection.

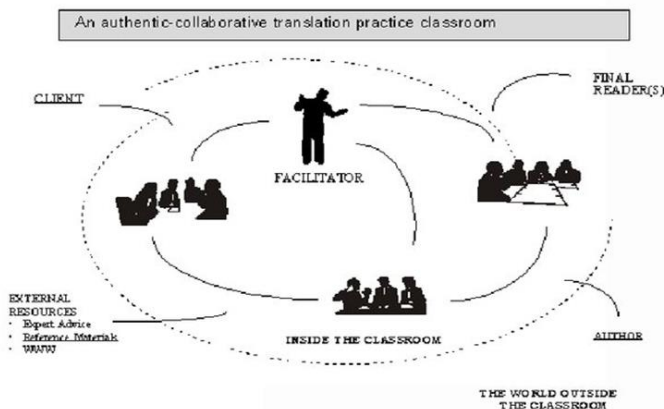
Kiraly (2005) outlines the focal component of translator education as situated/ experiential learning and postulates two hypotheses in his article:

- 1) translator competence emerges as the result of the collaborative completion of authentic translation work, and 2) by observing translators, both non-professional and professional, in the socially-situated praxis of authentic translation work, we can acquire a privileged view of the nature of the translation process and glean readily applicable insights into how to best help students develop their capability to function as professional translators in the real world outside of the academic ivory tower. (p. 1101)

Overall, in addition to the value of collaboration, creating an authentic atmosphere and integrating real-life experience into the learning and teaching process promote effective learning by urging learners to become responsible for their own learning and actively be a part of the process. By introducing the social constructivist approach to the field of translation, Kiraly (2000) pointed out the importance of collaborative learning by creating an environment that supports the work of a group working cooperatively inside and outside of the classroom. Figure 1 below summarizes the social constructivist approach in a translation praxis class. This implies that the project-based method is applied inside the classroom by enhancing learning in a collaborative, interactive, and learner-centered way, unlike the traditional, one-way, transmissionist approach in which the teacher is the only authority and source of knowledge.

Figure 1

Social Constructivism and Translation (Kiraly, 2000, p. 72).

Another characteristic of the social constructivist approach seen in the figure above is the merging of the real world with the world of the classroom by assigning a

real translation task and integrating expert advice, the internet, and reference materials as external sources.

3.3. Socio-cognitive Apprenticeship

Complementing the points mentioned above, one other paramount component of the social constructivist approach in translator education as proposed by Kiraly is socio-cognitive apprenticeship. What happens inside the classroom is the socio-cognitive construction of meaning among a group of learners who gather around the same goal and interactively work with authentic material. Once again, the focus of this feature is to highlight the significance of the learner-centered methodology which places the role of the teacher as a guide and enhances the learner autonomy by bridging the gap between theory and practice in a real-life situation. This means that students are urged to participate fully and actively in their educational experience. In this way, what is created is a mutual learning process between the teacher and the learner rather than a mere one-way approach from the teacher to the student.

Collins et al. (1991, p. 13) put forward cognitive apprenticeship as a method that gives learners the chance to monitor their process, be involved in the process, and find out strategies in a context where they can blend their conceptual and factual knowledge by utilizing several sources. This way of teaching can be classified under three categories:

- (1) (modelling, coaching, and scaffolding) are the core of cognitive apprenticeship, designed to help students acquire an integrated set of skills through processes of observation and guided practice.
- (2) (articulation and reflection) are methods designed to help students both to focus their observations of expert problem-solving and to gain conscious access to (and control of) their own problem-solving strategies.
- (3) (exploration) is aimed at encouraging learner autonomy, not only in carrying out expert problem-solving processes but also in defining or formulating the problems to be solved. (1991, p. 13)

Cognitive apprenticeship fortifies the idea of a revolutionary teaching approach in translator education and Kiraly endorses this very tenet of the approach with its authentic, collaborative, contextual learning experiences that drive the learners to become self-autonomous with adequate problem-solving skills.

4. Volunteer Subtitling Websites

The emergence of the internet with new technologies has promoted the communication network worldwide. This technological breakthrough promoted the spread of media content at an accelerated speed as well. The profession of translation has entered a new era and the interactive feature of Web 2.0 has contributed to *community translation*, in

which users translate content on a volunteer basis to make it accessible to other people at no cost (Costales, 2012, p. 5).

Lewandowska-Tomaszczyk and Bogucki (2016) define the activity of volunteer translation as a collaborative phenomenon where there exists a gaining of collaborative knowledge and task allocation through the internet (pp .1-2). This paper uses volunteer translation as an umbrella term for notions such as fansubbing, crowdsourcing, community translation, amateur translation, and non-professional translation. Olohan (2014) refers to volunteer translation and states that:

A working definition of volunteer translation might therefore be translation conducted by people exercising their free will to perform translation work, which is not remunerated, which is formally organized and for the benefit of others. (p.19)

There is no doubt that online volunteer translation communities are on the rise with the growing demand for free subtitle translation by internet users in the film and TV sector. In the following section, a Turkish volunteer subtitle translator website is presented with its basic features along with an in-depth look into the forum section, user profiles, user groups, and the workflow in the community in order to detect the common characteristics between this online community and the social constructivist approach in translator training.

4.1. Turkcealtyazi.org

As one of the most popular volunteer subtitle translators' websites, [turkcealtyazi.org](https://www.turkcealtyazi.org) has actively been used since 2007. On the main page (<https://www.turkcealtyazi.org/index.php>), the data shows the following (02.07.24):

703,253 subtitle files
170,117 film reviews
4,013,693 user information
104,055 trailers
1,032,070 film frames
539,672 artist photos
419,062 comments
254,483 registered members

The reason why this specific website was selected is the fact that it is popular among Turkish viewers (Kartal24 Haber, 2024), and it has diverse media content including reviews, the latest news, special files, and subtitle files for a wide range of film and TV series. The forum section of the website guides volunteer translators through the subtitle translation process and provides assistance at a technical and linguistic level by creating a platform for all members to interact and collaborate on an array of topics. The forum platform seems to have the highest importance among the members when it comes to the support of the community. The more experienced members respond to the questions asked by the new ones who would like to start subtitle translation and refer to the available sources that will guide them on their subtitle translation journey.

Any registered member on the website has the chance to become a volunteer translator without any prerequisite. There is no hierarchy among the members and the volunteer translators work collaboratively by experiencing a real-world translation task.

4.2. Profile of the Users/ Members

In this online community, volunteers create content for viewers by performing subtitle translation without payment. Given the rapid dissemination of technology and the internet today, many internet users have started to become active users by creating content. These new-age users are 'prosumers', a term coined by Toffler (1980) which refers to people who do not just consume but also produce.

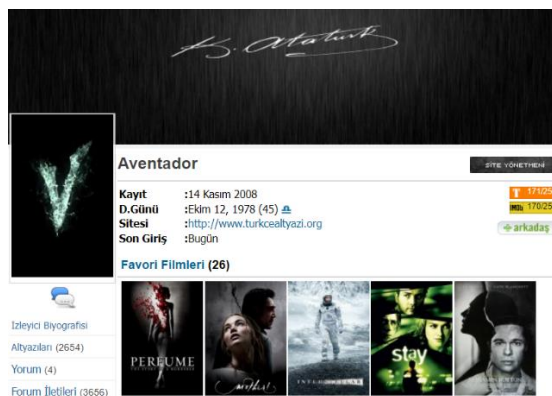
On turkcealtyazi.org, users provide content and constantly share their experiences, thoughts, and knowledge. Currently, as it is mentioned on the main page of the website there are 254,483 registered members. Regardless of their profession or how they connect to this online community, they meet on common virtual ground. They are free to use their real name, or they may create a profile with a nickname. The interaction among members is provided both through the forum section and by direct messaging.

Another interesting point to consider here is the members' dedication and engagement in this virtual community. As these types of communities continue to emerge, members contribute to them willingly. Regarding the results obtained from another study on volunteer communities, Jansen et al. (2014) claim that:

In the translation communities, volunteers are passionate about the content they translate and generate high-quality translations. Furthermore, contributing volunteers are proud of their achievements, and quickly spread the word to their networks, creating a social "contagion" effect. This allows translation communities to grow rapidly. (p. 410)

Figure 2

A Sample of a User Profile

Volunteer translators create subtitles for the viewers actively. The profile of one of the volunteer translators named @aventador shows that the member completed 2654 subtitle translations and contributed to the forum section with 3656 posts. As it is seen below, he has been a member of this online community since 2008.

Overall, members of turkcealtyazi.org are *prosumers* with access to a sharing culture and a variety of online communication channels. No matter where they are, they can get together and share their knowledge, insights, ideas, resources, and experiences in this virtual world.

4.3. Forum Section

The forum section of the website provides a platform where the members can interact. On the forum, the members can open a thread on any topic ranging from questions regarding the subtitle translation or the news on the films or series. Below, as seen in Figure 1, the number of members who are interacting through the forum platform is quite high. In Figure 1 below, it is demonstrated that the number of members currently online is 2175 and the total number of messages in this particular thread is 379,192.

Figure 3

The Statistics of the Forum Section

Figure 4 below shows the main page of the forum section. When scrolling down the main title appears as *General* with the following subheadings: *Translation Announcements*, which includes the calls for volunteer translators to work on subtitling a TV show or a movie; *Eğlence* which has the content of humorous talk among the members; *Help* which consists of questions regarding subtitling translations and the answers by members; *Guides* which compiles the important points to consider while subtitling and offers 29 items that need to be considered while doing a subtitle translation, as well as guides on Turkish orthographic and spelling rules, technical terminology, how to write a film review, synchronization techniques, and samples, technical help for Subtitle Edit and Subtitle Workshop programs.

Overall, the content of the forum section includes five main topics in addition to *General* and they are: Surveys, Cinesquare, Cinema, TV Series, and Miscellaneous. Each main topic includes subheadings and folders on a wide range of points that assist the volunteer translators in their subtitling experience from both technical and linguistic aspects. The structure of the virtual space of the forum platform can be described as the space where the volunteers can interact and look for guidance, support, and motivation whenever needed. This type of support supposedly makes a considerable impact on the engagement of the volunteers in this virtual community.

Figure 4

The Main Page of the Forum Section

Forum		Konular	İletiler	Son İletiler
Genel				
Çeviri Duyuruları Çevirmeye başladığınız film ya da dizi duyurularını burada yapabilirsiniz. Grup Aktiviteleri Dizi Çevirileri Belgesel Çevirileri Engelsiz Altyazılar	Film Çevirileri Çeviri İstekleri Anime Çevirileri	6093	97657	The Strangers: Chapter... 🗨️ 07 Haziran 2024 18:22 motion112233
Eğlence Bizsize eğlence forumu.		276	24287	Mantık Soruları 🗨️ 28 Mayıs 2024 03:58 Sonoffuman
Yardım Merak ettiğiniz konularda buradan yardım isteyebilirsiniz.		1193	12023	İletişim Mail Adresind... 🗨️ 08 Haziran 2024 10:57 SzrAslan
Kılavuzlar Sizlere yardımcı olabileceğini düşündüğümüz kılavuzlar.		133	937	Tero Subtittler (Subtit... 🗨️ 21 Mayıs 2024 21:12 AdletMayer
Duyurular Site ile ilgili bilmeniz gereken önemli duyurulara buradan ulaşabilirsiniz...		27	1667	Film Özet Bilgisi 🗨️ 08 Eylül 2022 11:28 Quaresmanla

Having analyzed the layout and the content of the forum section, it can be observed that the members of the website work in a collaborative environment in a virtual space. Given this data, in this online community there is an extensive support mechanism that revolves around a common goal with contributions coming from both the volunteer translators and the viewers.

4.4. The Workflow on the Website

The website has a collaborative structure, and the administrators are only in charge of the general management of the website to keep the workflow running among the members. The members are divided into groups based on their particular skills. There are a total of 20 groups, including the Subtitle Control Group/ Translators Group/ Editors/ Seniors/ Accessible Subtitle Team/ Previous Admins/ Forum Directors/ Visual uploaders/ Admins/ Reliable uploaders, news editors, and critics.

The samples below demonstrate project-based learning, which is another fundamental component of the social constructivist approach. The first image demonstrates the readiness and willingness of one of the volunteer members of the online community who is named @burakşahin. He initiated a post titled "Activities" under the general topic "SUBTITLES" and called other volunteer translators to contribute to translating the film titled 'Hail the Conquering Hero' This post received 6,446 views and 64 answers, including recommendations for future projects and the fulfilment of the job division by translators eager to participate in the project.

Figure 5

The Post of a Call for a Translation Project

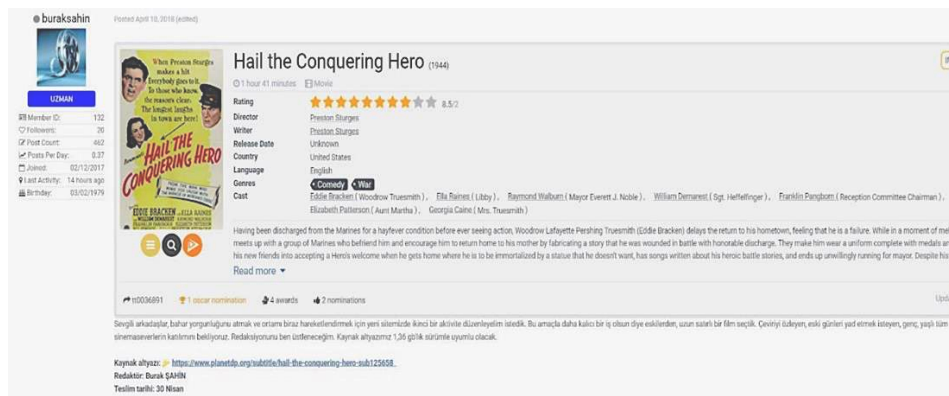

Figure 6

The Distribution of the Subtitle Translation Among the Volunteer Translators

The figure above shows how volunteer translators divided the translation task, and this example illustrates how peers can collaborate on a single project. Looking at this example through the lens of the social constructivist method, we can see that this task can be considered as project-based and experiential by involving the volunteer translators working on the subtitling of the same film in a collaborative environment.

After the analysis of the structure of the forum and observing the workflow of this online community, it is observed that the phases of subtitle translation begin with the acquisition of the source video (mostly in English) of the film or series online in a pirated form by a member who would like to initiate the translation project. The subtitle files in the source language can also be extracted from websites that are well-known among the volunteers. Upon uploading the task on the website and forming the source video and the subtitle file, translation begins by using a free software program. The *Subtitle Control Group* checks the uploaded subtitle file regarding errors on a technical and linguistic level. Later, feedback on the final product is provided with colors indicating the quality of the translation. Red means the translation includes serious technical and linguistic errors that may hinder the viewer-watching experience. Orange indicates that the translation has minor errors and needs a revision to reach a satisfactory level and green means that the translation is adequate and approved since it is presumed that it has no negative effect on the viewing.

The Subtitle Control group refers to some of the good subtitling practices items that cover points such as language (proper names, abbreviations, orthographic rules), technical requirements (the use of the software program, line treatment, time codes, spotting), cultural references and expressions (idioms, puns, wordplay), specific linguistic issues (song lyrics, filling words, exclamation marks), revision, and editing process.

The whole process of subtitle translation is completed cooperatively and during each stage, translators interact and share problems or ask specific questions regarding the translation of challenging words or phrases. Given these features, it could be stated that the process of subtitling on the website appears to have great similarities to the application of the social constructivist approach in translator education.

5. Comparison of Social Constructivist Approach and Volunteer Subtitling Website

The need for cooperation and interaction in an educational context is Kiraly's most crucial aspect regarding the social constructivist method. To facilitate collaboration and interaction, the traditional conduit approach—in which the teacher imparts knowledge to the students in a one-way transfer—is replaced with a revolutionary method of instruction that allows students to take an active role in their learning by taking ownership of their education, sharing and expanding their knowledge with peers, and learning through experience.

Returning to the distinctive aspects of the social constructivist approach, such as scaffolding, learner/student-centeredness, peer correction, and evaluation, the forum section of the volunteer translators' website shows similar characteristics by offering several video tutorials and guidelines, including lexical recommendations, technical specifications as well as style specifications, and numerous recommendations for

dictionaries to be used in conjunction with learning subtitle translation. The students participate in a real-world project by cooperating with their peers. Everyone in the group contributes to the job, and unforeseen issues are resolved by asking for assistance from one another.

The website's forum area offers a platform for continuous involvement through posting and direct chatting with other volunteer translators, which is the same kind of collaborative and interactive learning that Kiraly's approach describes. Moreover, we see characteristics like mutual knowledge construction, learning from one another in a cooperative setting, having a support system through feedback and consultation, and the benefits of belonging to a community that emphasizes communication, interaction, and collaboration.

In the context of the Social Constructivist Approach, the support system offered by parents, teachers, peers, sources, and all other outside helpers encourages and enhances the learner's progress. In the capacity of a tutor, a teacher helps students find and develop meaning while collaborating in a group setting and exchanging work through communication. Kiraly contends that putting the student in an active role and altering the conventional one-way teaching dynamic is necessary to establish an effective learning environment.

Online volunteer organizations use a similar model where volunteers join a group and establish a peer support system, consult with more experienced members, receive feedback on their completed work, and ultimately collaborate and learn within their online community.

The online volunteer subtitle translation groups' forum area uses a nearly identical methodology to the social constructivist approach. Under the heading of "Activities" in the forum section, translators gather this kind of cooperative subtitle translation. No one in a position of authority is present. Nonetheless, a set of guidelines is provided, and there's always a chance for mutual consultation by direct message or by starting a fresh topic in the forum area. In general, the components of project-based learning (acquisition, reflection, and co-emergent learning) and situational/experiential learning function within the same group.

Reflecting on the obtained data, the volunteer subtitle translators' website, specifically the tenets of the forum platform appear to endow the participating translators with an education in much the same way that the social constructivist approach can provide to students in a classroom environment. The samples of the topics, posts, and discussions extracted from the forum platform illustrate that there is a guidance on the subtitle translation process within the categories of language (orthographic rules, specific linguistic issues, filling words, exclamation marks, cultural idioms, terms, and expressions, humorous expressions), technical requirements (how to use the software subtitle workshop, line treatment, revision, and editing process) and there is constant support anytime needed for the volunteer translators.

Equally, from the aspect of the social constructivist approach in translator education, qualities like communication and collaboration (mutual construction of

knowledge), authentic participation in a community, peer-support mechanism, learner-centered approach, situating/experiential learning, socio-cognitive apprenticeship, project-based learning can be seen as the common points of the social constructivist approach and the online volunteer translators' website.

6. Conclusion

The question asked in this study was to what extent the virtual world of a volunteer translators' community can stand as an example of the social constructivist approach in translation education. With this purpose in mind, qualitative research has been conducted, and the forum section where the users interact as well as the workflow has been analyzed. The findings show that there is a strong parallel between these two worlds when considering the methods of learning/ improving as a learner/ translator, the supportive and collaborative atmosphere, and how the assignments and projects are done. Volunteer translators begin learning by performing and sharing their amateur work, and the forum platform encourages members to actively participate in the forum by answering questions and participating in group projects.

Virtual fansubbing communities are a prominent object of study in the field of Audiovisual Translation Studies and this research provides yet another perspective on the evaluation of these communities. Considering all the similarities encountered between the online platform and the social constructivist approach in translator education, we can derive that volunteer subtitle translators' communities have a pedagogical role.

References

- Akpan, V.I., Igwe, U.A., Mpamah, I.C., & Okoro, C.O. Social constructivism: Implications on teaching and learning. *British Journal of Education*, 8 (8), 49-56. <https://www.eajournals.org/wp-content/uploads/Social-Constructivism.pdf>
- Ataizi, M. (2012). Situated learning. In N.M. Seel (Eds), *Encyclopedia of the Sciences of Learning* (pp. 3084–3086). Springer. https://doi.org/10.1007/978-1-4419-1428-6_878
- Beck, C., & Kosnik, C. M. (2006). *Innovations in teacher education: A social constructivist approach*. State University of New York Press.
- Carlson, H. L. (1999). From practice to theory: A social constructivist approach to teacher education. *Teachers and Teaching*, 5(2), 203–218. <https://doi.org/10.1080/1354060990050205>
- Çavuşoğlu, E. (2020). The best of both worlds: From volunteer subtitling to professional subtitling. *transLogos Translation Studies Journal*, 3(2), 83–102. <https://doi.org/10.29228/translogos.28>

- Collins, A., Brown, J.S., & Holum, A. (1991). Cognitive apprenticeship: Making thinking visible. *American Educator*, 15(3), 6-11. <https://www.psy.lmu.de/isls-naples/intro/all-webinars/collins/cognitive-apprenticeship.pdf>
- Comas-Quinn, A. (2019). Using online volunteer translation communities for language learning in formal education. *New Educational Landscapes: Innovative Perspectives in Language Learning and Technology*, 41–46. <https://doi.org/10.14705/rpnet.2019.36.954>
- Dewey, J. (1938). *Experience and education*. Macmillan.
- Díaz Cintas, J. (2013). The technology turn in subtitling. In M. Thelen. & B. Lewandowska-Tomaszczyk (Eds.) *Translation and meaning* (pp. 119-132). Zuyd University of Applied Sciences. <http://10.3726/978-3-653-05899-4>
- Fernández Costales, A. (2012). Collaborative translation revisited. *Désir de traduire et légitimité du traducteur / New drivers of translation - a challenge for professional translators*, 10(1), 115–142. <https://doi.org/10.1075/forum.10.1.06fer>
- Ivarsson, J., & Carroll, M. (1998). *Subtitling*. TransEdit HB.
- Kalpna, T. (2014). A constructivist perspective on teaching and learning: A conceptual framework. *International Research Journal of Social Sciences*, 3(1), 27-29. <https://www.isca.in/IJSS/Archive/v3/i1/6.ISCA-IRJSS-2013-186.pdf>
- Kartal 24 Haber (2024, June 6) Altyazi indirme siteleri. <https://www.kartal24.com/133688-altyazi-indirme-siteleri>
- Kiraly, D. (2005). Project-based learning: A case for situated translation. *Meta*, 50(4), 1098–1111. <https://doi.org/10.7202/012063ar>
- Kiraly, D. (2014). *A social constructivist approach to translator education: Empowerment from theory to practice*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315760186>
- Laal, M. & Laal, M. (2012). Collaborative learning: What is it? *Procedia: Social and Behavioral Sciences*, 31, 491-495. <https://doi.org/10.1016/i.sbspro.2011.12.092>
- Lewandowska-Tomaszczyk, B., & Bogucki, Ł. (2016). Volunteer translation, collaborative knowledge acquisition and what is likely to follow. In M. Thelen. & B. Lewandowska-Tomaszczyk (Eds.) *Translation and meaning* (2nd. Ed) (pp. 37-46). Peter Lang. <http://10.3726/978-3-653-05899-4>
- McRobbie, C., & Tobin, K. (1997). A social constructivist perspective on learning environments. *International Journal of Science Education*, 19(2), 193-208. <https://doi.org/10.1080/0950069970190205>
- O'Hagan, M. (2012). From fan translation to crowdsourcing: Consequences of web 2.0 user empowerment in audiovisual translation. In A. Remael, P. Orero & M. Carroll (Eds.) *Audiovisual translation and media accessibility at the crossroads* (pp. 23-41). Brill.
- Olohan, M. (2013). Why do you translate? motivation to volunteer and Ted Translation. *Translation Studies*, 7(1), 17–33. <https://doi.org/10.1080/14781700.2013.781952>
- Orrego-Carmona, D. (2019). A holistic approach to non-professional subtitling from a functional quality perspective. *Translation Studies*, 12(2), 196–212. <https://doi.org/10.1080/14781700.2019.1686414>

- Palincsar, A. S. (1998). Social constructivist perspectives on teaching and learning. *Annual Review of Psychology*, 49(1), 345–375. <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.49.1.345>
- Piaget, J. (1964). Cognitive development in children: Development and learning. *Journal of Research in Science Teaching*, 2, 176-186. <http://dx.doi.org/10.1002/tea.3660020306>
- Risku, H. (2016). Situated learning in translation research training: Academic research as a reflection of practice. *The Interpreter and Translator Trainer*, 10(1), 12–28. <https://doi.org/10.1080/1750399x.2016.1154340>
- Srinivas, H. (2014) What is collaborative learning? The global development research center, Kobe; Japan. Retrieved 17 Feb 2024, from <http://www.gdrc.org/kmgmt/c-learn/index.html>.
- Taggart, J., & Wheeler, L. B. (2023). Collaborative learning as constructivist practice: An exploratory qualitative descriptive study of faculty approaches to student group work. *Active Learning in Higher Education*, 0(0). <https://doi.org/10.1177/14697874231193938>
- Toffler, A. (1980). *The third wave*. W. Morrow.
- Vygotsky, L.S. (1968). *Thought and language* (A. Kozulin, Ed). MIT Press.
- Yang, L., & Wilson, K. (2006). Second language classroom reading: A social constructivist approach. *The reading matrix*, 6(3), 364-372. https://www.readingmatrix.com/articles/yang_wilson/article.pdf

Octavia E. Butler'ın *Yakın* Romanında Siyah Feminizm ve 'Yabancı' Unsurlar Özelinde Aktivist Bir Çevirinin Yeniden Okunması*

Rereading Activist Translation Through the Lens of Black Feminism and Foreignness in Octavia E. Butler's *Kindred*

Araştırma/Research

Özlem GÜLEN*

*Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çeviribilim Anabilim Dalı & Araştırma Görevlisi, Haliç Üniversitesi, İngilizce Mütercim Tercümanlık Bölümü, ozlemgulen@yahoo.com, ORCID ID: orcid.org/0000-0002-5175-3462

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, Octavia E. Butler'ın *Yakın* (*Kindred*) romanı üzerinden siyah feminizmin, bilinmediği bir kültüre aktarımında aktivist çevirinin işlevini ortaya koymaktır. Çalışmada romanın yazarı ve içeriğinin aktivist yönünün yanı sıra çevirmeni Emek Ergun'un feminist çevirmen kimliği göz önüne alınarak metinsel ve yan metinsel olarak iki farklı düzeyde çeviri eleştirisi gerçekleştirilmiştir. Çevirmenin önsözünde üzerine durduğu 'yabancılık' vurgusu, romanın detaylı okuması sırasında da en dikkat çekici yönlerden biri olarak görülmüş ve romanın çevirisinde benimsendiği gözlemlenen aktivist çeviri yaklaşımı, yabancı unsurlar özelinde ele alınmıştır. Bu unsurlar arasından seçilen çeviri örnekleri *sosyo-politik arka plan*, *dildeki ayrımcı kalıplar* ve *sembolik referanslar* kategorileri altında gruplandırılmış ve her bir kategorinin altına yerleştirilen örnekler, aktivist çeviri yaklaşımı çerçevesinde yorumlanmıştır. Yapılan değerlendirmeler sonucunda *Yakın* (*Kindred*) romanının, aktivist bir çevirmenin aktivist bir yazar ile kurduğu iş birliğinin önemli bir örneği olduğu görülmüştür. Siyah feminist aktivizmin farklı bir coğrafyada

* Bu makale, İstanbul Üniversitesi Çeviribilim Doktora Programında aldığım "Çeviri Eleştirisi Yaklaşımları" dersindeki ödevimin bir çıktısıdır. Bu derste, beni aktivizm alanında çalışmaya yönlendiren değerli hocam Prof. Dr. Ayşe ECE ÜSTÜN'e tüm ilgi ve desteği için çok teşekkür ediyorum. Bu makalenin ortaya çıkmasını kendisine borçluyum.

Doktora dersinde yaptığım bu çalışmamı, 2022 yılında *15th International IDEA Conference: Studies in English* adlı akademik konferansta "Feminist Activism and Translational Solidarity in Octavia E. Butler's *Kindred*" başlığıyla bildiri olarak da sunmuş bulunmaktayım. Bu makale sunduğum bildiriden yola çıkılarak geliştirilmiş ve yayıma hazırlanmıştır.

duyulması ve desteklenmesi için çevirmenin uyguladığı aktivist çeviri kararlarının, romanın 'yabancılığının' muhafaza edilmesine ve aynı zamanda, erek okuyucunun bu 'yabancılığı' anlamasına ve desteklemesine aracılık etmeyi amaçladığı gözlemlenmiştir. Bu çerçevede çevirmenin dengeli bir şekilde uyguladığı farklı çeviri stratejileri saptanmıştır. Çevirmenin yazdığı yan metinler ve uyguladığı metin içi çeviri kararlarının, çevirmenin görünürlüğünü ve aktivizmini güçlendirirken romanın çevirisini de ulusötesi bir feminist aktivizm ve dayanışmanın çeviri bağlamındaki önemli örneklerinden biri haline getirdiği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Sözcükler: aktivist çeviri, Emek Ergun, Octavia E. Butler, siyah feminizm, yabancılık, *Yakın*.

ABSTRACT

This research seeks to investigate the impact of activist translation in conveying the principles of black feminism to a society that lacks familiarity with black feminist activism, using the novel *Kindred* (*Yakın* in Turkish) by Octavia E. Butler as a case study. The study utilised textual and paratextual analysis to conduct a translation criticism that considered the author's activism, the novel's activism, and the translator's feminist identity. One of the most remarkable characteristics that has been seen is the strong focus on 'foreignness' in the translator's introduction. The discussion has focused on the activist approach used in translating the work, particularly in relation to 'foreign' aspects. The instances of 'cultural otherness' in the translation were classified based on socio-political context, discriminatory language usage, and symbolic allusions analysed using the activist translation approach. The study demonstrates that the Turkish translation of *Kindred* may be considered a notable example of the solidarity between an activist translator and an activist writer. In order to promote and advocate for black feminism in the target culture, the translator has been seen using activist translation strategies to bridge the cultural gap and guarantee that the target readers can understand and appreciate the 'foreign' elements described in the work. In this particular situation, the translator has been observed to employ several translation strategies in a balanced manner. The study concludes that the translator's strategies enhance their visibility and activism, transforming the translated text into a noteworthy demonstration of transnational female activism and solidarity.

Keywords: activist translation, Emek Ergun, Octavia E. Butler, black feminism, foreignness, *Kindred*.

1. Giriş

İdeolojiler tarih boyunca çeviri çalışmaları üzerinde etkili olan ve bu çalışmalara yön veren bir konumda olmuştur. Özellikle son yıllarda ideoloji ve çeviri alanındaki kuramsal çalışmaların artmasına da paralel olarak çevirinin ideolojik boyutu ve çevirmenlerin ideolojik kimliği hiç olmadığı kadar görünür hale gelmiştir.

Çeviride ideolojinin bir yansıması olan aktivist çeviri çalışmaları da belli bir amaç etrafında birleşen ve yaptıkları çevirilerle bilinç yükseltmek ve dönüşüm yaratmak isteyen çevirmenler ve araştırmacıların çabalarıyla gelişen bir alandır (bkz. Baker, 2013). Aktivist çeviri çatısı altındaki dikkat çekici yaklaşımlardan biri ise feminist çeviri yaklaşımıdır. Önde gelen bir aktivist çeviri alanı olan feminist çeviri yaklaşımı, ilk aşamada kadınların sesini duyurmak ve feminist ideolojiyi yaygınlaştırmak amacıyla yola çıkmış; sonrasında sömürgecilik sonrası kuram, kuir kuram gibi birçok disiplinin

görüşlerini benimseyerek amaçlarını salt kadın-erkek eşitliği ve kadınların görünürlüğü perspektifinden çıkarıp cinsiyet, ırk, dil vb. fark etmeksizin eşitliği savunan ve bunu yaparken kaynak ve erek metin konumlandırması ve eşdeğerlik gibi Çeviribilimin tartışmalı konuları başta olmak üzere birçok konuda yeni yorumlar getiren bir yaklaşıma dönüşmüştür.

Aktivist çeviri ve bunun bir parçası olarak feminist çeviri yaklaşımına odaklanan bu çalışmada, güçlü bir feminist aktivizm türü olan siyah feminizmin çevirisi tartışmaya açılacaktır. Türkiye'nin siyasi ve toplumsal hayatında ortaya çıkmış bir hareket olmayan siyah feminizmin Türk okuyucular özelinde yeterli tanınırlığa sahip olmaması sebebiyle, Türkçeye aktarımı açısından belli zorluklar taşıdığı öne sürülebilir. Buna karşın, aktivist bir çeviri yoluyla, siyah feminizmin Türk dizgesine tanıtılması ve bu dizgede ilgi görmesi mümkündür (bkz. Ünalsın Gökhan, 2022). Bu savı desteklemek adına, bu çalışmada Emek Ergun'un Türkçeye kazandırdığı ve önemli bir aktivist çeviri örneği olan Octavia E. Butler'ın *Yakın (Kindred)* adlı romanı üzerine bir çeviri eleştirisi yapılacaktır.

İncelenmek üzere *Yakın (Kindred)* romanının seçilmesinin nedenlerinden biri, romanın yazarı Butler'ın ilk siyah bilim kurgu yazarı olması ve bu eserin siyah feminist edebiyat alanında önemli bir yer tutmasıdır. Butler (1947-2006), sayısız kitap kaleme alan ve birçok ödül kazanan bir yazardır. Yazdığı romanlar "siyahlara yapılan haksızlıklar", "küresel ısınma", "kadın hakları" ve "siyasi eşitsizlik" gibi siyah feministlerin temel kaygılarını yansıtan konular üzerine odaklanmıştır (About the Author, t.y., para. 1-2). Butler, eserlerinde bu konuları olabildiğince bir arada işleyip eserlerinin içeriği bakımından siyah feminizmin "kesişimsellik" (Crenshaw, 1989) vurgusunu öne çıkararak feminist aktivist kimliğini yansıtır. Bununla birlikte, seçtiği konuları bilim-kurgu alanına dahil etmesi onun "Afrofütürizmin annesi" (National Museum of African American History & Culture, t.y., para. 11) sıfatıyla anılmasını sağlamıştır. Tüm bunlar göz önüne alındığında Butler, siyah feminist aktivizmin önemli bir ismi olarak karşımıza çıkar.

Romanın çevirisinin incelenmesi için bir başka neden romanın konusudur. 1979'da yayımlanan roman, Dana adında siyah bir kadın baş kahramanın anlatımıyla ilerler. Aniden baygınlık geçiren ve baygın olduğu süre zarfında zamanda yolculuk yaparak geçmişe giden Dana, geçmişte siyah insanların yaşam koşulları, kölelik, kadınların statüsü gibi hayat şartlarını bizzat deneyimlemek durumunda kalır. Bu şekilde, siyah bir kadının gözünden geçmişten bugüne siyah feminizmin temel kavram ve kaygılarını yansıtan roman, siyah feminizmin merkezinde yer alan kesişimsel baskı türlerini de çarpıcı bir şekilde okuyucuya sunar. Romanın sunduğu bu perspektif, siyah feminizmin temel kaygılarının görülebilmesi için bir pencere açmaktadır.

Romanın Türkçe çevirisi ise aktivist açıdan ayrı bir öneme sahiptir. 2019 yılında İthaki Yayınları tarafından basılan *Yakın (Kindred)* romanının çevirmeni, feminist kimliği ön planda olan akademisyen ve çevirmen Emek Ergun'dur. Ergun, lisans derecesini Boğaziçi Üniversitesi Çeviribilim Bölümünden almış, lisansüstü eğitimine "Kadın Araştırmaları" alanında devam etmiş (İletişim Yayınları, t. y.) ve Maryland Baltimore County Üniversitesi'nde "Language, Literacy and Culture" programında doktora eğitimini tamamlayarak disiplinlerarası çalışmalarını sürdürmüştür. Hâlihazırda doçent doktor unvanıyla, North Carolina University, Charlotte Kadın ve Toplumsal Cinsiyet

Araştırmaları ve Küresel Araştırmalar (*Women's and Gender Studies (WGST) and Global Studies*) Bölümlerinin akademik kadrosunda yer almaktadır (bkz. Faculty Connections, t.y.). Ergun, feminist çeviri yaklaşımı alanındaki akademik çalışmalarıyla alanının öncü isimlerindedir ve yaptığı feminist çeviriler ile aktivist yönü güçlü bir çevirmen olarak büyük bir tanınırlığa sahiptir (bkz. Ergun, 2020).

Bu bilgiler dikkate alındığında romanın pek çok açıdan incelenmeye açık olduğu fark edilebilir. Alanyazında romanın Türkçe çevirisinin çevirmen kimliği ve yan metinler üzerinden incelendiği "Octavia Estelle Butler'ın *Kindred* isimli eserinin Türkçe çevirisinde çevirmen kimliği ve çeviri kararlarının yan metinler aracılığıyla incelenmesi" başlıklı bir makale Emine Karabulut tarafından 2020 yılında kaleme alınmıştır. Karabulut, bu çalışmasının örneklemini kitabın tasarımı, çevirmen önsözü ve çevirmen dipnotları gibi "yan metinler"¹ ile sınırlandırmıştır. Yaptığı yan metin incelemelerinin çerçevesini genel anlamda çevirmen *görünürlüğü*² ve çevirmenin erek okuyucu tahayyülü³ üzerinden çizmiştir. Bu kapsamda, Emek Ergun'un akademisyen kimliğini de göz önünde bulundurarak bir çevirmen kimliği incelemesi gerçekleştirmiş ve yan metinler üzerinden değerlendirdiği çeviri kararlarını, çevirmenin erek okuyucuyla kurmaya çalıştığı *ilişki* üzerinden açıklamaya çalışmıştır. Söz konusu çalışmada ulaşılan çevirmen kimliğine ve yan metinlerin kullanımına ilişkin bulgular bu çalışmada da göz önünde tutulacaktır. Bununla birlikte bu çalışmanın odak noktası, çevirmen kimliği/*görünürlüğü* ya da erek okuyucu tahayyülünden ziyade siyah feminist aktivizmin, hiç var olmadığı bir kültüre aktarımı üzerine yoğunlaşacaktır. Bu açıdan bu çalışma, gerek kuramsal ve kavramsal çerçevesi gerekse yöntemi itibarıyla farklılaşmaktadır. Öncelikle çalışmanın kuramsal zeminini aktivist çeviri yaklaşımı ve siyah feminist aktivizm oluşturmaktadır. Romana hakim olan siyah feminist aktivizm, Türk toplumunda var olan veya toplumun büyük oranda bilgi sahibi olduğu bir aktivizm türü değildir. Bu gerçeklikten yola çıkarak romanın çevirisinde, çevirmenin izlediği stratejiler üzerinden, çevirmenin toplumsal farklılıklardan kaynaklanan ve çevirmenin de bizzat üzerinde durduğu "yabancı" algısını aktarırken benimsediği yaklaşım ve çeviri stratejileri tartışılacaktır. Bu doğrultuda, aktivist çeviri yaklaşımı ve "yabancılık" kavramı bir araya getirilerek bir çeviri eleştirisi yapılacaktır. Bu çalışmayı farklılaştıran bir diğer nokta ise çalışmanın örnekleimidir. Bu kapsamda çevirmen önsözü ve çevirmen dipnotlarının yanında çevirmenin metin içinde uyguladığı çeviri stratejileri de çalışmanın örneklemine dahil edilecektir. Bu açıdan, çevirmenin yan metinler üzerinden ifade ettiği siyah feminist aktivizm ve çeviriye dair görüşleri de çevirmenin metin için çeviri kararlarında gözlemlenmesi ve incelenmesi mümkün olacaktır. Dolayısıyla çalışmada metinsel ve yan metinsel olmak üzere iki farklı düzeyde inceleme yapılacaktır. Buna istinaden, çeviri metinden ve yan metinlerden seçilecek örnekler de çalışmanın amacına uygun olarak Türk toplumuna "yabancı" olduğu tespit edilen unsurlar üzerinden belirlenecektir. Elde edilen bulgular neticesinde,

¹ Karabulut, bu bağlamda Genette'in "yan metin" üzerine yaptığı araştırmaları temel almıştır. Detaylı bilgi için bkz. Genette (1997).

² Karabulut, çevirmen görünürlüğünü incelerken Alvstad'ın iki farklı çalışmasından yararlanmıştır. Detaylı bilgi için bkz. Alvstad (2013; 2014).

³ Karabulut, çevirmenin erek okuyucuya karşı yaklaşımını ele alırken Chatman'ın fikirlerinden yola çıkmaktadır. Detaylı bilgi için bkz. Chatman (1978).

erek okuyucuya *yabancı* olan bir ideolojinin çeviri yoluyla aktarımında aktivist çeviri stratejilerinin işlevselliği tartışılacak ve Yakın (*Kindred*) romanının çevirisi üzerinden çevirinin barındırdığı ulusötesi bir feminist anlayış ve dayanışma yaratma amacı değerlendirilecektir. Kapsam ve amacı burada kısaca özetlenen bu çalışmanın, Türkiye'deki Çeviribilim alanyazınında halihazırda var olan Afro-Amerikan kadın edebiyatı ve siyah feminizm konusundaki araştırma boşluklarının doldurulmasına katkı sunacağı ve bu alandaki çalışmalar için yeni bir perde aralayacağı öngörülmektedir.

2. Çeviride İdeoloji, Aktivizm ve Yabancılık

İdeoloji, genel anlamıyla, “siyasal veya toplumsal bir öğreti oluşturan, bir hükûmetin, bir partinin, bir grubun davranışlarına yön veren politik, hukuki, bilimsel, felsefi, dinî, moral, estetik düşünceler bütünü” olarak ifade edilir (Türk Dil Kurumu, t.y.). İdeoloji kavramının çeviri çalışmaları özelinde uzun yıllardır tartışma konusu olduğunun altını çizen Bulut'a (2008) göre;

Çeviribilimin 1980'lerin sonunda geçirdiği 'kültürel' paradigma değişikliği, kültür ve yönetim politikalarının, toplumsal ve bireysel kimlik-konum tartışmalarının, dünyada sömürgecilik sonrası dönemde -1940'ların sonundan başlayarak- öne çıkan her türlü ayrımcılığa karşı yaklaşımın ve bunların politik/dinsel/ırksal/dilsel/cinsel boyutlarının çeviri uygulamalarına ve tartışmalarına yansımaları olarak değerlendirilebilir. (s. 25)

Görüldüğü üzere, Çeviribilim araştırmalarında bir çalışma alanı olarak yükselen ideoloji kavramı, birçok konuya temas ederek yeni düşünce alanlarını açığa çıkartmıştır. Bu durum, çevirinin mahiyetinin yeniden yorumlanmasına kadar ilerlemiş ve çeviri, Tymoczko'nun (2006) sözleriyle, “mekanik bir dilsel uygulamadan ziyade; etik, siyasi ve ideolojik bir eylem”⁴ olarak kabul edilmeye başlanmıştır (s. 443). Çevirinin yeniden tanımlanmasıyla çevirmenlerin rolleri de tekrar gözden geçirilmiş ve çevirmenler daha etkin bir şekilde siyasi ve toplumsal konularda “sorumluluk almaya” başlamışlardır (Wolf, 2014, s. 14). Bu doğrultuda ideolojik duruşu görünürlük kazanan çevirmenler ise “toplumsal dönüşümün aktivist araçları” (Tymoczko, 2006, s. 451) konumuna gelmiştir.

Aktivist çevirinin ve aktivist çevirmen kimliğinin anlaşılabilmesi için aktivizmin hem genel hem Çeviribilim özelinde tanımlarının yapılması önem taşır. Brownlie (2010) “Committed approaches and activism” başlıklı yazısında, aktivizmi en temelde “toplumsal, siyasi, ekonomik veya çevresel dönüşümler getirme amacı taşıyan tasarlanmış bir eylem” olarak tanımlar (s. 45). Aktivizmin bu genel kullanımını göz önünde tutarken bulunduğu bağlam dolayısıyla farklı anlamlar da kazanabileceği unutulmamalıdır. Bundan hareketle Brownlie aynı yazısında, Çeviribilim alanında aktivizmin incelenebilmesi için temelde iki kategori olduğuna işaret eder. Bunlardan ilki, “aktivist çevirmenlerin çalışması (ve muhtemelen tanıtılması)” iken diğerini “küreselleşen yeni dünyada çeviri ve dil ile ilgili mevcut küresel durum ve belli etkenlerin savunulması üzerine yapılan çalışmalar” şeklinde ifade eder (Brownlie, 2010, ss. 45-46).

⁴ Kaynakçada çevirmen ismi belirtilmeyen çevirilerin tümü, yazar tarafından yapılmıştır.

Bu kategoriler çevirmenlerin aktivist çevirmen kimliğini öne çıkardığı gibi aktivizmin çeviriyle güçlenen ulusötesi boyutuna da dikkat çekilmesi açısından önemlidir.

Yukarıda değinilen aktivist çevirmen kimliği, ekseriyetle çalışılan konulardan biridir. 2020 yılında yayımlanan *The Routledge Handbook of Translation and Activism* kitabında yer verilen çalışmalar sonucunda aktivist çevirmen kimliği için dört temel paradigma belirlenmiştir. Bu paradigmalar “tanıklık eden” (*witness-bearer*), “ses veren” (*voice-giver*), “yerel aracı” (*vernacular mediator*) ve “devrimci” (*revolutionary*) olarak adlandırılmıştır. Buna göre her paradigmanda çevirmenin rolü ve konumu farklılık gösterir. Örneğin çevirmen “tanıklık eden” rolünü üstlendiğinde, Gould ve Tahmasebian’ın ifadeleriyle “yazar ve çevirmen arasındaki sınırlar görünmez hale gelir” ve kendi aktivist eserlerinin çevirisini yapan yazarlar bu rolün temsilcileri arasındadır. Bir diğer paradigmanda yer alan “ses veren” aktivist çevirmenler “baskı altında kalmış ve susturulmuş insanların” sesi olurken; “yerel aracı” konumundaki aktivist çevirmenler azınlık dillerinden daha yaygın dillere doğru yapılan çeviri çalışmalarını üstlenir. Son olarak “devrimci” olarak nitelendirilen aktivist çevirmenler için ise çeviri “kolektif bir eylem” durumundadır ve çeviriler aktivist sahadaki eylemlerin bizzat içinde ve dönüşüme öncülük eden bir işlevdedir (Gould & Tahmasebian, 2020, ss. 2-3). Buradaki her bir paradigmanda çevirmen rolleri değişse dahi aktivist anlamda sahip oldukları etkin konum her paradigmanda sabit olarak görülmektedir.

Çevirmen kimliğinin yanı sıra aktivist çeviri eyleminin doğasına ve yöntemlerine ilişkin de farklı düşünceler ortaya koyulmaktadır. Özellikle farklı disiplinlerdeki yaklaşımların aktivist çeviri literatürüne dahil edilmesi, alan için ufuk açısı olmuştur. Alandaki öncü araştırmacılardan olan Baker, aktivist çeviriyi “anlatı” (*narrative*) kavramı üzerinden açıklar. Somers ve Gibson’ın araştırmalarından (bkz. Somers & Gibson, 1994) yola çıkan Baker (2006) “anlatı” kavramını “paylaştığımız ve davranışlarımıza yön veren kamusal ve kişisel hikayeler” olarak tanımlar (s. 464) ve ancak gerçeklikle güçlü bir bağı olan anlatılar değiştiği takdirde belli bir alanda dönüşüm yaşanabileceği vurgusunu yapar (s. 472). Bu bilinçle bir araya gelip çalışmalarını sürdüren “aktivist çevirmen grupları” üzerine değerlendirmeler yapan Baker (2013), ayırdına varılması gereken noktalardan birinin, aktivist çevirmen gruplarının amaçları olduğunu belirtir. Baker, farklı aktivist çevirmen grupları üzerine yaptığı gözlemlere dayanarak bu grupların, belli bir toplumsal veya siyasi güç elde etme kaygısıyla hareket etmediklerine ve asıl amaçlarının “farkındalık” yaratmak olduğuna dikkat çeker (s. 35).

Bir çevirinin aktivist açıdan değerlendirilebilmesi ise, Tymoczko’ya (2000) göre “en az” üç koşula bağlıdır. Buna göre ilk olarak odaklanılması gereken, çeviride yansıtılacak olan “güç” üzerine yapılacak olan değerlendirmedir. Tymoczko, çevirideki ideolojinin ve güç ilişkilerinin açıklanması için temel yaratılması adına bu alanda güçlü bir kuramsal çerçeve oluşturulması gerektiğinden söz eder (s. 31). Kuramsal çerçevenin oluşturulmasının ardından aktivist çevirinin uygulama boyutunun da incelenmesi gerektiğini belirten Tymoczko, ikinci koşul olarak hâlihazırda gerçekleştirilmiş olan aktivist çeviri çalışmalarına dair bir literatür taraması yapılması ihtiyacını öne sürer. Yapılan taramalar sonucunda ulaşılabilecek olan emsal çeviri çalışmalarının incelenmesi vesilesiyle, bu çalışmalar üzerinden aktivist çeviri ve güç ilişkilerine dair kavrayışın

yerleştirilebileceğini iddia eder (s. 33). Aktivist bir bakış açısıyla çeviri eleştirisi yapmak için geniş çaplı bir literatür taraması öngören Tymoczko'nun ortaya koyduğu son koşul ise incelenecek olan metinde uygulanan çeviri stratejilerinin tartışmaya açılmasıdır. Buna göre, metindeki çeviri stratejileri, oluşturulan kuramsal çerçeve ve literatürdeki çalışmalar ışığında yorumlanmalı ve aktivist duruşu temsili açısından işlevselliği irdelenmelidir (s. 34).

Bu noktaya kadar ana hatlarıyla açıklanan aktivist çevirmen kimliği ve aktivist çeviri yaklaşımı, kuşkusuz birçok kuram ve kavramla da ilintilidir. Çeviri stratejilerinin ve çevirmen kimliğinin yeniden yorumlandığı sömürgecilik sonrası çeviri çalışmaları buna örnek olarak gösterilebilir. Ece (2008), sömürgecilik sonrası çeviri yaklaşımları ve günümüz koşullarıyla birlikte çevirmenlerin değişen "sorumluluklarını" şu ifadeleriyle özetler: "...kültürler arasındaki hiyerarşik yapının kemikleşmesine hizmet etmeyecek çeviriler üretmeyi amaçlayan çevirmenler, kaynak kültürlere özgü öğelerin egemen erek kültüre aktarımında asimile olmalarına izin vermeyeceklerdir" (s. 56). Dolayısıyla kültürler arasındaki hiyerarşi çevirinin temel kaygılarından biri olarak kayda geçmekte ve bu durum, çeviri alanında yeni tartışmaların ortaya çıkması ve çeviri stratejilerinin gözden geçirilmesine zemin hazırlamaktadır. Bu çerçevede en çok tartışılan konulardan biri "yabancılık" olarak karşımıza çıkar. Çeviribilimdeki "yerlileştirme" (*domestication*) ve "yabancılaştırma" (*foreignization*) stratejileri üzerine eğilen Venuti (1995), "yabancılaştırma" stratejisi için "stratejik bir kültürel müdahale" tanımlamasını yapar. Venuti, yabancılaştırma stratejisini sömürgecilik sonrası bağlamda ele alırken stratejinin farklı baskı türlerine karşı duruşunu şu sözleriyle özetler: "İngilizcede yabancılaştırıcı çeviri, demokratik jeopolitik ilişkilerin yararına olacak şekilde, etnomerkezcilik ve ırkçılık, kültürel narsisizm ve sömürgecilğe karşı bir direnç şeklidir" (s. 16). Aslında aktivist çeviri alanında özellikle çevirmen görünürlüğü açısından Venuti'nin görüşleri referans noktası olarak alınmakla birlikte, Baldo'nun (2020) dikkat çektiği üzere, özellikle "yabancılaştırma" ve "direnç" kavramı aktivist çeviri yaklaşımı alanındaki araştırmacılar tarafından eleştirilmiş ve çeviride yabancılık üzerine yeni yorumlar getirmelerine ön ayak olmuştur (ss. 37-39).

Venuti'nin "yerlileştirme" ve "yabancılaştırma" açıklamalarını eleştiren araştırmacılardan olan Baker (2007), bu başlık altında da açıklanan "anlatı" kavramının, çevirmen kararlarını söz konusu iki stratejinin ötesine taşıdığını ifade eder. Buna göre, çevirmenler "yerlileştirme" ve "yabancılaştırma" da dahil birçok stratejiyi aynı anda kullanabilir. Bu nedenle çevirmen kararlarının iki strateji ile sınırlandırılmasının çevirmenlerin "değişken konumlarının" göz ardı edilmesine neden olabileceğine dikkat çeker. Baker'a göre "...anlatı kuramı ırk, toplumsal cinsiyet, etnisite ve din gibi özcü ve indirgeyici kategorilere ayrıcalık tanımaz; bilakis, toplumsal ve siyasi gerçeklikle bağlantılı konumumuzun daima tartışmaya açık doğasını kabul eder" (s. 152). Dolayısıyla Venuti'nin bakış açısını aktivist bir çeviriyi değerlendirmek açısından kısıtlı bulan Baker, aktivist çeviriyi daha geniş ölçekte bir değerlendirmeye açmaktadır.

Venuti'nin ele aldığı bu stratejileri eleştiren bir diğer araştırmacı ise Tymoczko'dur. Baker'ın görüşlerine benzer olarak, Tymoczko (2000) da aktivist bir çevirinin iki kutuplu bir çerçevenin çok ötesinde olduğunu savunur (s. 42). Bununla

birlikte, Venuti'nin yabancılaştırma stratejisini açıklarken kullandığı "direnc" kavramı üzerine de eleştirilerini yönlendirir. "Direnc" kavramını da kısıtlayıcı bulmakla birlikte bu kavramın çevirmenleri pasif bir role indirgediğini dile getirerek bunun yerine "katılım" (*engagement*) kavramının kullanılmasını önerir. Tymoczko'ya (2010) göre çevirmenlerin farklı sorumluluklar üstlenebildiğini ifade eden "katılım" kavramı çevirmenleri daha aktif bir konuma yerleştirmekte ve çeviri aracılığıyla "dayanışma" (*solidarity*) yaratılması gibi alanlar açmaktadır (s. 11). Bu noktada Baldo (2020), "dayanışma" kavramı ile "birlik olma" (*alliance*) kavramlarının özellikle aktivist çeviri ve aktivist çevirinin bir parçası olarak feminist çeviri çalışmaları açısından sahip olduğu öneme dikkat çeker (s. 40). Bu bağlamda, yabancı unsurların çevirisinin değerlendirilmesi üzerine sunulan bu kavramlar, çalışmanın da dayanak noktasını oluşturacak olup çalışmanın örneklemini oluşturan *Yakın* (*Kindred*) romanının çevirisi, bu kavramlar ışığında değerlendirilecektir.

Bu başlıkta sunulan araştırmacıların görüşleri, aktivist çeviri çalışmaları açısından genel bir literatür bilgisi sunmaktadır. Bir sonraki başlıkta açıklanacak olan siyah feminist aktivizm üzerinden güç ilişkileri ve aktivizm arasındaki ilişki daha detaylıca açıklanacaktır. Ayrıca, Çeviribilim alanında siyah feminizm üzerine yapılan çalışmalar da bir sonraki başlıkta derlenecek ve yapılacak olan çeviri eleştirisinde dayanak noktası olarak alınacaktır.

3. Çeviri Bağlamında Bir Güç Mücadelesi: Siyah Feminizm

Dünya genelinde en çok bilinen aktivist kadın hareketlerinden biri olan siyah feminizm, birinci dalga feminizm döneminde varlığını güçlü bir şekilde göstermesine rağmen asıl yükselişini ikinci dalga feminizm döneminde yaşamıştır (Taylor, 1998). Anaakım feminizmi yeterince kapsayıcı olmamakla eleştiren ve ona karşı bir tepki olarak ortaya çıkan siyah feminizm, siyah kadınların hak taleplerini ve eleştirilerini farklı aktivist mecralardan duyurmaya çalışmıştır. Önde gelen siyah feministlerden biri olan hooks (1984), anaakım feminizme yönelttiği eleştirilerini şu sözleriyle dile getirir:

Feminist söylem üzerinde hakimiyet kuran, feminist kuramı büyük oranda şekillendiren ve dile getiren beyaz kadınlar, bir ırk siyaseti olan beyaz üstünlüğü, sınıfın psikolojik etkisi ve bunların ırkçı, cinsiyetçi ve kapitalist bir devlet sınırları içindeki siyasi konumuna dair yok denecek kadar az bir anlayışa sahiptir. (s. 4)

hooks'un ifadelerinde görüldüğü gibi, siyah feministler cinsiyetçi baskının yanı sıra ırk, sınıf vb. temellere dayanan baskı türlerine dikkat çekerler. Crenshaw (1989) bu baskı türlerini açıklamak için "kesişimsellik" (*intersectionality*) kavramını ortaya koymuştur. Buna göre, baskı türleri birbiriyle sıkı bir ilişki içindedir ve kadınlar, özellikle siyah kadınlar, baskı türlerini yorumlarken kesişimselliğin farkında hareket etmeli ve uğradıkları ayrımcılığı bu doğrultuda yorumlamalıdır (s. 140).

Crenshaw'ın ortaya koyduğu kesişimsellik kavramı, farklı disiplinlerdeki çalışmalara uygulanabilirliği yüksek bir kavramdır. Bu kavramı, Çeviribilim özelinde ele alan isimlerden biri ise von Flotow olmuştur. Kendisi, Çeviribilim alanında özellikle sömürgecilik sonrası çeviri çalışmalarıyla birlikte kesişimselliğin yer edindiğine dikkat çekmekle birlikte özellikle toplumsal cinsiyet ve çeviri ekseninde hala araştırma

boşlukları olduğunu dile getirmektedir (von Flotow, 2009). Bununla birlikte alanda özellikle sömürgecilik sonrası kuramdan hareketle siyah feminizm ve çeviri üzerine yapılan kayda değer çalışmalar bulunmaktadır.

Siyah feminizmin yazın alanındaki konumunu tartışan Silva ve Silva-Reis'a (2019) göre, "nasıl siyah kadınların bedeni başlı başına ırkçılık karşıtlığının, feminist direniş ve temsilin bir sembolü ise aynı şekilde, siyah feminizmler ve çeviri arasındaki ilişkinin sembolik sermayesi de dil ve dil kullanımındır" (s. 20). Bu sözleriyle siyah feminizmin doğasında bulunan kesişimselliği, siyah feminizm ve çeviri ilişkisine de atfeden araştırmacılar, bu ifadelerinin uygulamadaki yansımaları dikkate alındığında aralarındaki ilişkinin daha iyi anlaşılabilirliğini iddia etmektedirler. Bu doğrultuda, siyah kadınların eserlerinin daha yüksek sesle tartışılması, bu eserlerin çevirisine yönelik çeviri stratejileri üzerine düşünülmesi ve siyah kadınları merkezine alan bir "çeviri projesi" ortaya koyulması olmak üzere üç temel şart belirlemektedirler (s. 20). Siyah feminist aktivizmi yansıtan bir eserin çevirisi üzerine düşünürken temel alınabilecek bu üç madde, siyah feminist perspektifle yapılacak bir çeviri eleştirisi için de elverişli bir zemin hazırlamaktadır.

Siyah feminizm ve çeviri ilişkisi, kimi araştırmacılar tarafından daha eleştirel bir düzleme oturtulmaktadır. Örneğin Hamilton (2018), feminist kuramın tarihsel gelişiminde siyah feminizmin büyük payı olduğunu ve aynı şekilde, siyah feminizmin feminist çeviri çalışmaları için de kayda değer bir perspektif sunduğunu savunur. Aksi takdirde, siyah feminizm perspektifinden yoksun olan feminist çeviri araştırmalarının cinsiyet ayrımı ya da kaynak metin-erek metin ayrımıyla sınırlı bir bakış açısına mahkum olacağını ve bu nedenle bir başka ayrım olan "beyaz kadın-siyah kadın" ayrımını göz ardı edeceğini ifade eder (s. 50). Hamilton bu düşüncelerini gerekçelendirmek için anaakım feministler ve siyah feministlerin dil kullanımına dair yaklaşımlarını karşılaştırır ve bunu şu şekilde açıklar: "...anaakım feminist kuramcılar tarafından işaret edilen dilin cinsiyetli olduğu görüşü üzerine yeniden düşünmeliyiz. Bizim için, dil sadece cinsiyetli değil aynı zamanda ırksallaştırılmış, sınıf temelli vb. şekillerde görülebilir" (s. 51). Bu görüşlerden hareketle, siyah feminizmin dil ve çeviri için yapılacak değerlendirme ölçütlerini bir bakıma yeniden belirlediği ve çok yönlü bir eleştiri sunduğu görülebilir.

Siyah feminizmin çeviri yaklaşımlarına katkılarını yok saymamakla birlikte siyah feminizm ve çeviri arasındaki ilişkinin tek taraflı bir yarar temelinde olmadığını da belirtmeliyiz. Bu görüşü savunan ve çevirinin, siyah feminizm ve daha doğrusu tüm feminizmler için önemini vurgulayan Araujo ve Silva-Reis (2021) bu düşüncelerini şu sözleriyle dile getirirler: "...çeviri, farklı kültürler ve deneyimler yoluyla toplum, ırk ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin söylemsel ve fiili yollarını inşa eden bir sesler birliğine değer katmanın yanında diğer feminizmlerin de zenginleşmesini sağlayan siyasi bir araçtır" (s. 9). Bu düşüncelerden anlaşılacağı üzere, ulusötesi bir feminist dayanışma yaratılması için çevirinin küresel gücüne duyulan ihtiyaç apaçık ortadadır. Söz konusu siyah feminizm olduğunda, özellikle siyah kadınların *anlatılarını* içeren yazın alanındaki çeviriler öne çıkar. Bir sonraki başlıktan itibaren incelenek olan Octavia E. Butler'ın Yakın (*Kindred*) romanı da siyah feminist edebiyatın güçlü eserlerinden biridir ve Türkçeye feminist bir çevirmen ve akademisyen olan Emek Ergun tarafından kazandırılmıştır. Bu eserin çevirisi,

kuramsal olarak inşa edilen siyah feminizm ve çeviri ilişkisinin pratikteki tezahürünün ortaya koyulması açısından dikkate değer bir metindir.

4. Octavia E. Butler'ın *Yakın* Romanı Örneğinde Aktivist Çeviri ve "Yabancı" Olanın Temsili

4.1 Çeviri Söylemleri Üzerinden Kültürel Aracılık ve Çevirmen İdeolojisi

Butler'ın bu klasik romanını Türkçeleştiren Emek Ergun, daha önce belirtildiği üzere, feminist kimliği ön planda olan bir çevirmen ve bu alanda çalışmalar yapan bir akademisyendir. Karabulut'un (2020) "Octavia Estelle Butler'ın *Kindred* isimli eserinin Türkçe çevirisinde çevirmen kimliği ve çeviri kararlarının yan metinler aracılığıyla incelenmesi" başlıklı makalesinde detaylı olarak açıkladığı gibi, Ergun'un benimsediği feminist ideoloji, kendisinin çevirmen ve akademisyen kimliğiyle iç içedir ve bu durum, çeviri kararlarında gözlemlenebilmektedir.

Yakın (Kindred) romanının çevirisi, Ergun'un aktivist çevirmen kimliğinin ve ulusötesi feminist perspektifinin (bkz. Ergun, 2023; Castro & Ergun, 2017; Castro, Ergun, von Flotow ve Spoturno, 2020) tartışmaya açılabilceği bir eserdir. Bu durumun en önde gelen sebeplerinden biri, romanın siyah feminist aktivizmi ve bu aktivizm türünün öğretilerini merkezine alan içeriğidir. Çeviriyi okuyacak olan Türk toplumunun aşına olmadığı siyah feminizmin aktarımına yönelik çeviri stratejilerinin incelenmesine duyulan ihtiyaç da bu nedenledir.

Çevirideki aktivist müdahaleler, ilk sayfalardan itibaren kendini gösterir. Bunun ilk örneklerinden biri, Robert Crossley'nin giriş bölümüyle (bkz. Crossley, Introduction, 1988) başlayan kaynak metnin Türkçesinde kitabın çevirmen önsözüyle (bkz. Ergun, Çevirmenin Önsözü: Hem Uzak, Hem Yakın Bir Hikâye, 2019) başlaması ve Robert Crossley'nin "Eleştirel Makalesi" (bkz. Crossley, Eleştirel Makale, 2019) ile bitmesidir. Temel feminist çeviri stratejilerinden olan önsöz (*prefacing*) kullanımı (bkz. von Flotow, 1991), kitabın ön sayfasını kazanarak hem çevirmen görünürlüğünü artırmakta hem de çevirinin aktivist yönünün okura ilk aşamada gösterilmesine imkân tanımaktadır.

Önsözüne siyah feminist aktivist Audre Lorde'a atıfta bulunarak başlayan Ergun (2019, s. 7), metnin içerdiği erek kültüre "yabancı" unsurların bilincinde ve bununla birlikte okuyucunun *yabancı* önyargısını kırmaya yönelik bir söylem benimsemektedir. "Butler'ın sözüne ortak olma projesi" (Ergun, s. 7) olarak nitelediği çevirisinin okura *dokunmasını* amaçlayan çevirmen, farklılık vurgusunu odağına alarak çeviri kararlarını şu şekilde açıklar:

Çeviri esnasında, sözcüklerin taşıdığı anlam yükünün kimi zaman hafiflediği ("kayıp" dediğimiz çeviri olgusu), kimi zamansa arttığı doğrudur. Sonuçta çeviri, farklı kültürel ve tarihsel birikimlerin içinden çıkan iki farklı dilin karşılaşmasıdır. Dolayısıyla diller arasında tutarsızlıklar ya da uyumsuzluklar olması ve bunların metne yansması normaldir. Ancak metnin geçirdiği bu mecburi değişim süreci, Butler'ın sözünü duymamıza engel değildir, çünkü diller ve kültürler arasında sadece farklılıklar ve ayrılıklar değil, benzerlikler ve ortaklıklar da vardır. Önemli olan hem farklılıkları hem de benzerlikleri göz ardı etmeden

metni çevirmek ve sözün başka bir dilde, yeni bir okur kitlesiyle karşılaşmasına fırsat yaratmaktır. (Ergun, 2019, ss. 7-8)

Görüldüğü üzere çevirmen, okuyucuyu metinde karşılaştıracığı “yabancı” unsurlara karşı hazırlar. Bu açıdan çevirmenin amacının okuyucunun dikkatini farklılıklar ve benzerliklere yönlendirmek olduğu düşünülebilir. Farklı bir coğrafyadan gelen bir aktivist hareketi, erek kültüre olan farklılıkları ve benzerlikleri ile tanıtmayı amaçladığı görülen bu çeviri, *ulusötesi feminist dayanışmaya* teşvikte bulunan bir girişim olarak kabul edilebilir. Feminist ideoloji içindeki farklı yaklaşımları uzak coğrafyalarda anlaşılır kılan çeviri, bu kapsamda, Tissoot’un (2017) belirttiği “ulusal, uluslararası veya küresel olduğu varsayılan bir aradalıklardan ziyade ulusötesi dayanışmaya dayanan yeni stratejiler” kapsamında düşünülebilir (s. 29). Çevirmen de feminizmin ulusötesi bir mücadele alanı olmasında çevirinin rolüne aşağıdaki ifadeleriyle değinmektedir:

Zira çoktürlü hayata dair, farklılıklarımızla bir arada yaşamaya dair birbirimizden öğrenecek çok şeyimiz var; her ne kadar bizi ayıran (hatta bizi birbirimize karşı konumlandırıp düşman belleten) yapay sınırlar bize tersini söylese de. İşte çeviri, bu sınırları aşmamızı ve Audre Lorde’un da bahsettiği “ayırıcı safsatalara” boyun eğmeyi birbirimizi bulmamızı, birbirimizi işitmemizi, birbirimize değmemizi, birbirimizi değiştirmemizi sağlar. Yani çeviri, birbirimizin hikayeleriyle büyüyüp katmanlaşarak hayatı dönüştürmemizi sağlar. (Ergun, 2019, s. 8)

Ergun’un yukarıdaki ifadeleri, Baker’ın (2006) “...hayatlarımızın üzerine kurulduğu anlatılar eşzamanlı olarak değiştirilmediği sürece, hayatlarımızdaki somut deneyimler de değişmez” (s. 472) sözünü akla getirir. Hiçbir ayırım gözetmeksizin oluşturulan ulusötesi kolektif bir feminist bilinç ve deneyim aktarımıyla “hayatı dönüştürme” olanağı gören çevirmen, önsözü aracılığıyla, siyah feminizme verdiği açık desteği ve onlarla oluşturmak istediği empati ve dayanışma arzusunu net bir şekilde dile getirir. Bu eserin çevirisini kabul etmesinin sebeplerinden birini dahi siyah feminizme verdiği desteğe dayandırır:

Yakın’ı çevirmemin ikinci nedeni de, kendi feminist yolculuğumda, kuramlarıyla, romanlarıyla, şiirleriyle, aktivizmiyle, dostluklarıyla beni sürekli uyandıran, besleyen, değiştiren ve bana hem ümit, hem de direnme gücü veren Amerikalı siyah feministlere duyduğum minnettir. Yani okuduğunuz çeviri, onlara karşı işleyen dünya düzenine rağmen, siyah feministlerin sözleri yaşasın, sözümüze karışsın dıyedir. Kadın yazarların, özellikle de beyaz olmayan kadın yazarların eserlerinin çeviriyle dilden dile aktarılması ve farklı okur kitleleriyle buluşması, hem erkek egemen ve kolonyal yayın dünyasına bir müdahaledir, hem de sınırötesi bir feminist paylaşım ve dayanışma girişimidir. (Ergun, 2019, ss. 8-9)

Feminist çeviri yaklaşımı denildiğinde akla ilk gelen konu çeviri stratejileri olmasına karşın, feminist çeviri yaklaşımı bununla sınırlı değildir. Bozkurt’un (2014) belirttiği üzere, çevirisi yapılacak metinlerin belirlenmesi sürecinde kadın yazarların kaleminden çıkan eserlerden yana tercihte bulunulması dahi feminist çeviri yaklaşımının bir parçası olarak kabul edilebilir (s. 109). Bu düşünceden de yola çıkılarak *Yakın (Kindred)* romanının çevirisinin ilk aşamadan itibaren feminist bir amaca hizmet ettiği söylenebilir ve Karabulut’un (2020) da açıkladığı gibi, çevirmen burada “kendi feminist kimliğine açıkça vurgu yaparak” metin seçimini gerekçelendirir (s. 681).

Önsözün ilerleyen paragraflarında çevirmen, çeviri süreci ve çeviri kararları üzerinden kısa bir giriş yaptığı siyah feminizmin kapsamını detaylandırır. Siyah feminizmin cinsiyete dayalı ayrımcılıkla birlikte merkezine aldığı kölelik, ırkçılık, sınıf ayrımı gibi konuları gündeme getirir. Bunu yaparken “ülkemizin okurları, merkezine köleliği alan bu romanının kendi coğrafi gerçeklikleriyle alakası olmadığı yanılışına kapılabilirler” (Ergun, 2019, ss. 9-10) ifadesiyle içeriğin okuyucuya “yabancılığını” kabul ederken aslında tamamıyla aynı olmasa dahi benzer deneyimleri hepimizin yaşadığını altını çizmeyi şu sözleriyle ihmal etmez:

...*Yakın*, başka bir memleketin, başka bir tarihin, başka bir halkın, başka bir dilin içinden çıkmış bir anlatıdır. Ama sadece bu değildir. Bu hikâyeye, uzağımızda olduğu kadar yakınımızda, hatta içimizdedir de. Ayrıntılar ne kadar kültürel, tarihsel ya da dilsel farklılık içerirse içersin, romanın temel derdi aslında bizim de derdimizdir. (Ergun, 2019, s. 10)

Erek bağlamda siyah feminizm için bir pencere açmaya gayret gösterdiği gözlemlenen çevirmen, yıllarca kendi coğrafyasında geri plana atılmış bir kadın hareketini (bkz. hooks, 1984) bambaşka bir toplumun gündemine getirmektedir. Bu noktada, Brownlie'nin (2010) deyimiyle “yeni fikir ve perspektifler sunan yenilikçi role sahip” (s. 46) bir çevirmen kimliğinden söz edilebilmektedir. Çevirmenin benimsediği aktivist bakış açısı, kitabın adında dahi kendini gösterir. Önsözünde kitabın adına karar verme sürecinden bahseden çevirmen, erek okuyucu ve roman arasındaki muhtemel mesafeyi en aza indirmek için şu ifadelerle çeviri kararını gerekçelendirir:

Sadece aklınızda değil, kalbinizle, vicdanınızla da okumanızı tavsiye ettiğim bu romanın başlığını “*Yakın*” olarak çevirmeyi tercih etmem de bundandır (İngilizcede “kindred,” akraba, soy ve benzer anlamlarına gelir). Romandaki ‘ötekiler’ (Amerikalı köleler) doğrudan size karşı tanımlanmış “ötekiler” olmasa da, *Yakın*, onların hikâyelerinden yola çıkmanıza vesile olarak, kendi geçmişinizdeki (ve haliyle bugününüzdeki), yani yanı başınızdaki “ötekileri” anlamınıza, onlarla insani bağlar kurmanıza yardımcı olabilir. Kısacası *Yakın*, size tahmin ettiğinizden de yakın bir hikâyedir; izin verin size bunu hissettirsin. (Ergun, 2019, ss. 10-11)

Bu noktaya kadar verilen örneklerde çevirmenin kimliği genel olarak incelendiğinde, Tymoczko'nun (2010) tanımıyla baskılara karşı direnmenin ötesine geçerek “eylem başlatan, yön veren, yeni amaçlar belirleyen, yeni değerler belirten ve yeni yollar arayan” (s. viii) bir çevirmen profili karşımıza çıkmaktadır. Çevirmenin önsözünde, çevirmenin feminist-aktivist kimliği, romanın siyah feminizm odaklı içeriği ve çevirmenin çeviri kararlarına dair ön bilgi edinilebilmektedir. Diller ve kültürler arası farklılık ve benzerliklere vurgu yapan çevirmen önsözünden hareketle, bir sonraki başlıktan itibaren dikkat gösterilecek noktalardan biri, romandaki erek kültüre “yabancı” unsurlar ve çevirmenin bu unsurların aktarımına yönelik çeviri kararları olacaktır. “Yabancı” olarak nitelendirilebilecek unsurların erek kültüre aktarımında kullanılan stratejiler ve çevirideki olası “kayıplar” tespit edilmeye çalışılacaktır.

4.2. Başka Bir Ülke, Başka Bir Tarih: Sosyo-Politik Arka Planın İnşa Edilmesi

Yakın (*Kindred*) romanındaki bağlamın büyük kısmını köleliğin devam ettiği yılların Güney Amerika'sı oluşturur. Siyah-beyaz ayrımının hâkim olduğu dönemin toplumsal yapısı ve

Amerika'daki kölelik tarihi, Türkiye'deki okuyucuların arka plan bilgisinin yetersiz kalabileceği konulardır. Erek okuyucudaki olası bilgi eksiklerinin farkında olduğunu önsözünden anlayabildiğimiz çevirmenin, romandaki sosyo-politik arka plan bilgisi gerektiren unsurların çevirisinde aldığı kararlar bu başlık altında incelenecektir.

Örnek 1:

Roman boyunca okuyucunun sıkça karşılaştığı konulardan biri, Kuzey-Güney Amerika kıyaslamasıdır. Hikâyenin üzerine kurulduğu kölelik tarihi ve Kuzey-Güney ayrımına dair atıflara sürekli rastlanmaktadır. Bu atıflardan biri, Dana'nın Rufus'la ilgili ilk düşüncelerinde ayırt edilebilir.

Tablo 1

<i>Kindred</i>	<i>Yakın</i>
His environment had left its unlikable marks on him, but in the ante bellum South , I could have found myself at the mercy of someone much worse—could have been descended from someone much worse. (s. 32)	İçinde yaşadığı ortam, üzerinde hiç sevilmecek izler bırakmıştı ama İç Savaş öncesinin Güney'inde* kendimi çok daha kötü birinin insafına kalmış halde bulabilirdim – çok daha kötü birinin soyundan geliyor olabilirdim. (s. 41)
	Ç.N.: Amerikan İç Savaşı öncesinde ülkenin Güney bölgesinde kölelik, Kuzey'e nazaran hâlâ yoğun bir şekilde devam ediyordu. Kölelik uygulaması, Güney ve Kuzey arasındaki iç savaşı Kuzey'in kazanmasından sonra ülke genelinde resmen kaldırılrsa da bu yasağın Güney'de uygulamaya geçirilmesi epey zaman almış, siyahlara karşı ırkçılık ABD genelinde günümüze kadar yoğun şekilde devam etmiştir. (s. 41)

Erek okuyucu penceresinden bakıldığında, yukarıdaki cümlenin tam anlamıyla anlaşılabilmesi için kilit nokta “İç Savaş öncesinin Güney'i”dir. Çevirmen, romanın yapı taşı olan bu konu özelinde kısa ancak önemli noktalara değinen bir dipnot sunmaktadır. İç Savaş öncesinde Kuzey ve Güney Amerika'daki kölelik uygulamalarının farklarını açıklayarak tarihsel arka planı aydınlatmanın yanında siyah-beyaz ayrımının günümüze kadar uzanan devamlılığına dikkat çekerek bir bakıma okuyucuyu geçmiş ve günümüz arasında bağlantı kurmaya yönlendirir. Farklı bir coğrafyanın tarihine perde aralayan bu örnek, erek okuyucu açısından Bastin v.d.'nin (2010) tanımıyla tarihe “alternatif bir bakış” sunan çeviri örneği olarak değerlendirilebilir (s. 43). Burada çevirmen dipnotunun ise okuyucunun tarihsel bağlamı daha iyi kavrayabilmesini amaçlayan bir işlev benimsediği görülebilmektedir.

Örnek 2:

Köleliğin var olduğu bir dönemde, siyahların gözünden Kuzey-Güney ayrımının dışı vurulduğu örneklerden bir diğeri aşağıdaki tabloda sunulmaktadır. Kendini korumak için Güney'den kaçış yolu arayan ve kurtuluşu Kuzey'de gören Dana'nın muhakeme süreci, romanın tarihsel referanslarının anlaşılması açısından kritiktir.

Tablo 2

<i>Kindred</i>	<i>Yakın</i>
Would I really have to go all the way to some northern state to find peace? And if I did, what kind of peace would it be? The restricted North was better for blacks than the slave South , but not much better. (s. 39)	Huzur bulmak için gerçekten ta Kuzey'de bir eyalete gitmek zorunda mı kalacaktım? Ve öyle olursa bu nasıl bir huzur olacaktı? Kontrollü Kuzey , siyahlar için köleci Güney 'den daha iyiydi ama çok daha iyi değildi.* (s. 50)
	Ç.N.: Amerika'nın Kuzey eyaletlerinde kölelik, Güney eyaletlerine nazaran daha erken bir tarihte yasaklandığı için "kontrollü Kuzey", "köleci Güney'den" kaçan köleler için 'özgürlük' vaat eden, nispeten daha korunaklı bir bölge olmuştur. Ancak köleliğin yasaklanmasına rağmen ırkçı şiddetin Kuzey'de de devam ettiği gerçeği, siyahların aslında hiçbir yerde tam olarak güvende olmadığı anlamına gelmiştir. (ss. 50-51)

Dana'nın ifadelerinde, Güney'e kıyasla tercih edilebilir olmasına rağmen Kuzey'in de güvenlik açısından ideal seçenek olmadığı anlaşılmaktadır. Ancak bunun sebepleri metinde verilmemektedir. Tam bu noktada, Simon'ın (1996) işaret ettiği tarihsel gerçekliklerden kaynaklanan farklılıkların aktarımı sorunu gündeme gelir (s. 8). Bu sorunu aşmak için çevirmenin dipnot yönteminden yararlanarak yaptığı çevirinin Tissot'un (2017) ulusötesi feminizm özelinde dikkat çektiği gibi, "sömürgecilik mirasları, küresel tarihler, yerel bağlamlar ve feminist politikaların bunlarla ilişkisinin anlaşılabilmesi" (s. 29) açısından üstlendiği aracı rol fark edilebilmektedir. Bununla birlikte, kaynak metinde kısıtlı olarak aktarılan Kuzey-Güney ayrımının çevirmen müdahalesi ile erek okuyucu için netleştirilmesi Tymoczko'nun "katılım" kavramı için de örnek teşkil etmektedir. Öyle ki çevirmen bu örnekte erek kültürün yabancı olduğu bir tarihsel olguyu özellikle vurgularken bu stratejisini bir direncin ötesinde, olgunun anlaşılabilmesi ve yorumlanabilmesine aracılık etmek amacıyla hareket eden bir tutum içinde gözlemlenmektedir.

Örnek 3:

Butler'ın zaman zaman tarihsel arka planı okuyucuya açıkladığı görülmekle birlikte tarihsel gerçekliklere yaptığı belli atıflarda erek okuyucuların durumu yeterli düzeyde

kavrayabilmesi için bir uzman tarafından “yönlendirilmeye” ihtiyaçları vardır. Bu durumun örneklerinden biri Ku Klux Klan’a yapılan atıftır.

Tablo 3

<i>Kindred</i>	<i>Yakın</i>
Patrols. Groups of young whites who ostensibly maintained order among the slaves. Patrols. Forerunners of the Ku Klux Klan . (s. 37)	Devriyeler. Köleler arasında güya düzeni sağlayan genç beyazlardan oluşan gruplar. Devriyeler. Ku Klux Klan ’ın* öncüleri. (s. 48) Ç.N.: Ku Klux Klan (KKK), beyazların üstün ırk olduğu iddiasıyla, özellikle Amerikan İç Savaşı sonrasında siyahların elde etmeye başladığı hak ve özgürlüklere karşı Güney’de kurulmuş, günümüze kadar faaliyette kalmış ırkçı örgüttür. Cemiyet toplantılarında giydikleri beyaz cüppe ve kukuletalarıyla bilinirler. (s. 48)

Yazar, Ku Klux Klan’dan bahsederken örgütün Güney’de yüklendiği misyonu hâlihazırda ortaya koyar. Fakat örgüt, Amerika’da yıllardır var olması ve bilinmesine rağmen, Türkiye’de belli bir tanınırlığa sahip değildir. Bu nedenle çevirmen, dipnotuyla örgütün kuruluşunu, yapısını ve amaçlarını kısaca açıklamakta; örgütün bugün hala faaliyet göstermesini vurgulayarak okuyucuyu geçmiş ve bugün arasında bağlantı kurmaya davet etmektedir. Başka bir deyişle, Karabulut’un (2020) yorumladığı gibi, “eserin bilincine vararak okuma” pratiğini teşvik etmeye çalışmaktadır (s. 685). Bu amacın yanında, özellikle siyah feminizm açısından “feminist, ırkçılık ve sömürgecilik karşıtı düşünce biçiminin” (Silva & Silva-Reis, 2019, s. 15) inşasındaki önemi göz önüne alındığında, çevirmenin dipnotunda bahsi geçen örgütün ırkçı tabiatına ve faaliyetlerine açıklama getirmesi de siyah feminist aktivist harekete gösterdiği desteğin bir yansıması olarak değerlendirilebilir.

Bu örnekte kullanılan dipnot, Bozkurt’un (2014) da üzerinde durduğu üzere “kadın yazarla iş birliği içinde” (s. 108) olan feminist aktivist bir çevirmenin varlığına da işaret etmektedir. Yazarın örgüte dair yaptığı bir atfın, erek okuyucu tarafından anlaşılabilmesi için dipnot yoluyla aktivist bir müdahalede bulunduğu görülen çevirmen, önsözünde de belirttiği gibi “Butler’ın sözüne ortak olma” (Ergun, 2019, s. 7) amacını, bu örnekte büyük oranda dipnotuyla yansıtmaktadır. Eseri, erek kültüre *yakınlaştırmak* için çevirmenin yan metin düzeyinde yaptığı bu müdahale, yine Bozkurt’un (2014) feminist çeviri yaklaşımı özelinde ifade ettiği, çevirinin “iki yazarlı bir metin” (s. 108) olma özelliğini kuvvetlendirmektedir. Dolayısıyla bu örnekte çevirmen, erek metni oluştururken, erek sosyo-kültürel bağlamın şartları doğrultusunda kaynak metnin yazarının sözlerini, gerektiğinde kendi sözleri ve açıklamalarıyla destekleyerek çeviri metinde bir iş birliğini örneklemektedir.

Görüldüğü üzere, siyah feminist ideolojiyi arkasına alan Yakın (*Kindred*), ideolojik mesajları anlaşılmadığı takdirde eksik bir okumayla sonuçlanacaktır. Bu farkındalıkla

hareket ettiği görülen çevirmenin, romanın bağlamını oluşturan toplumsal, siyasal ve tarihsel içeriklere odaklanmakla birlikte kullandığı dipnotlar üzerinden hem okuyucuyu yönlendirecek bilgilendirmeler yapmakta hem de feminist-aktivist çevirmen kimliğini öne çıkarmaktadır. Romanın “başka bir kültürel coğrafyadan” olduğu gerçeğinin (Ergun, 2019, s. 10) unutulmamasını ve buna rağmen, çevirmenin “uzağımızda olduğu kadar yakınımızda” (Ergun, Çevirmenin Önsözü: Hem Uzak, Hem Yakın Bir Hikâye, s. 10) gördüğü bu romanın yabancı algısının azaltılabilmesi amacı büyük oranda dipnotlar üzerinden gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır.

4.3.Erek Kültürde Var Olmayan Ayrımcılık Temelli Kodlar

Siyah feminizmin üzerine eğildiği baskı ve ayrımcılık türleri, romanda büyük bir yer tutar. Butler, ulusal kültüre ve dile yerleşen ayrımcılık temelli kodlara da roman boyunca atıfta bulunur ve bu durum, tarihsel, siyasal ve kültürel farklılıklar göz önüne alındığında, çeviri için birtakım zorlukları beraberinde getirir.

Örnek 4:

Siyah-beyaz ayrımının merkeze alındığı romanda, “nigger” sözcüğü sıklıkla tartışmaya yol açar. Dana, günümüzde Amerika’da ırkçı kabul edilen ve bu yönde farkındalık yaratılan bu sözcükle, zaman yolculuğu yaparak gittiği kölelik zamanlarında sürekli karşılaşır. Dana, “nigger” sözcüğünü ilk defa Rufus’tan duyar ve Rufus, sözcüğü kullanmakta bir beis görmez.

Tablo 4

<i>Kindred</i>	<i>Yakın</i>
Where Elisha breathed into the dead boy's mouth, and the boy came back to life. Mama said she tried to stop you when she saw you doing that to me because you were just some nigger she had never seen before. (s. 24)	Elyesa'nın ölü oğlanın ağzına üflediği ve oğlanın hayata geri döndüğü bölüm. Annem senin de bana aynısını yaptığını görünce önce seni durdurmaya çalıştığını söyledi çünkü daha önce hiç görmediği bir zenciymişsin .* (s. 32)
	Ç.N.: “Nigger” Türkçeye genelde “zenci” olarak çevrilse de bu sözcüğün İngilizcede, Amerikan köleliğinden ve hâlâ devam eden yoğun Amerikan ırkçılığından beslenen, son derece aşağılayıcı bir sözcük olduğunu vurgulamak gerek. Bugün Amerika’da bir beyazın “nigger” sözcüğünü kullanması kabul gören bir şey değildir – ki böyle bir “ayıplamaya” ihtiyaç duyulması bile sözcüğün ifade ettiği ırkçı şiddetin boyutlarına (ve hâlâ yoğun bir şekilde devam ettiğine) işaret eder. (s. 32)

“Nigger”, Türkçede aslında dizi ve filmler aracılığıyla “zenci” olarak aktarılmasına alışık olduğumuz bir sözcüktür. Ancak “zenci” kelimesinin Türkçede bir aşağılama anlamı olup olmadığına yönelik tartışmalar da sürmektedir. Kimi kesime göre zenci sözcüğü Türkçede bir aşağılama anlamı içermemesine karşın özellikle altyazı ve dublaj çevirileri yoluyla dilde olumsuz anlam kazanan bir sözcük halini almıştır. Çevirmen de sözcüğün İngilizcedeki ırkçı kullanımına vurgu yapmakla birlikte, Türkçeye yerleşmiş olan “zenci” ifadesini çevirisinde de kullanmayı tercih etmektedir. Böylelikle sözcüğün erek kültürdeki kullanımıyla tutarlılık sağlarken dipnotla okura bilgi vererek sözcüğün İngilizcedeki kullanımına yönelik farkındalık yaratmaktadır. Bu örnekte, çevirmenin önsözünde kültürel yabancılaşma dikkat çekerken değindiği gibi “sözcüklerin taşıdığı anlam yükünün kimi zaman hafiflediği” (Ergun, Çevirmenin Önsözü: Hem Uzak, Hem Yakın Bir Hikâye, s. 8) bir durumla karşılaşmakta ve çevirmen, bunun telafisini dipnotuyla yapmaktadır.

Örnek 5:

Siyah insanlara hitap edilirken ırkçı ifadelerden kaçınmak için İngilizcede farklı sözcükler önerilmektedir. Romanda da yer verilen bu sözcükler çeviri açısından bir diğer çıkmazı oluşturmaktadır, çünkü “nigger” sözcüğünde olduğu gibi, önerilen sözcükler için de erek kültürde eşdeğerlik bulmak kolay değildir.

Tablo 5

<i>Kindred</i>	<i>Yakın</i>
I don't like that word, remember? Try calling me black or Negro or even colored . (s. 61)	O sözcük hoşuma gitmiyor, hatırlıyor musun? Bana siyah ya da siyah ya da hiç olmadı koyuderili demeye çalış. (s. 78)

Kaynak metinde baş karakter “nigger” sözcüğü yerine, ırkçı bir çağırışımı olmadığı düşünülen “black”, “negro” ya da “colored” sözcüklerinin kullanılabileceği belirtmektedir. Ancak bu ifadelerin erek kültürdeki karşılıkları da tartışmaya açıktır. “Black” ve “negro”, Türkçede “siyah” anlamına gelirken “colored” sözcüğünün Türkçede kullanılan yaygın bir karşılığı yoktur. Çevirmen, bu örnekte “black” ve “negro” sözcüklerinin her ikisini de “siyah” şeklinde aktararak çeviride mecburen tekrara düşmekte ve “colored” sözcüğünü ise “koyu derili” olarak çevirmektedir. Dil ve kültürdeki farklılıkların en belirgin olduğu ve çevirmenin önsözünde “diller arasında tutarsızlıklar ve uyumsuzluklar olması ve bunların metne yansımaları normaldir” (Ergun, 2019, s. 8) derken bahsettiği durumu, en iyi anlatan örneklerden birinin, bu çeviri olduğunu söylemek mümkündür.

Örnek 6:

Romanın özgün içeriğinin bir diğer parçası da ırk ayrımcılığının cinsiyetçilikle birleştirildiği örneklerdir. Bu örneklerden biri, Rufus’un söylemlerinde görülür. Rufus’un siyah bir köle kadın olan Sarah’ya hitap şekli ve köleliğin yaygın olduğu dönemlerde dadılık yapan siyah kadınların toplumsal konumu aşağıdaki örnekte sunulmaktadır.

Tablo 6

<i>Kindred</i>	<i>Yakın</i>
Rufus: I have to call him Mr. Franklin when Mama is here. Anyway, he said you're working with Aunt Sarah .	Rufus: Annem buradayken ona Franklin Bey demek zorundayım. Her neyse, senin Sarah Teyze 'yle çalıştığını söyledi. (s. 110)
Dana: Aunt Sarah ? Well, that was better than Mammy Sarah , I supposed. (s. 86)	Dana: Sarah Teyze ? Yani bu herhalde Sarah Dadı 'dan* daha iyiydi. (s. 110) Ç.N.: İngilizcesi "Mammy" olan bu sözcük, kendini beyaz ailelere ve onların çocuklarına bakmaya adanmış siyah kadın anlamına gelen, klişeleşmiş, edebiyat ve sinemada sıkça karikatürleştirilmiş ırkçı bir ifadedir. (s. 110)

"Mammy" sözcüğü Türkçede "siyah dadı" anlamına gelir ve kaynak metindeki "Mammy Sarah", "Dadı Sarah" olarak çevrilmiştir. Ancak, kaynak metinde bahsi geçen "mammy" sözcüğü ırkçı bir ifadeyken Türkçede "dadı" sözcüğünün bunun gibi bir çağrışımı yoktur. Bu nedenle, çevirmen bu örnekte, aktarım sırasındaki anlam kaybını telafi etmek için dipnotta kaynak metinde aslında ırkçı bir ifadenin geçtiğine dikkat çekmektedir. Çevirmenin aldığı bu çeviri kararında, aktivist çevirinin bilinç oluşturma (bkz. Baker, 2013) amacı da net bir şekilde görülebilmektedir.

Bu başlık altındaki örneklere istinaden, kaynak ve erek kültürler arasındaki farklılıkların belirginleştiği noktalardan birinin, romandaki siyah-beyaz ayrımından kaynaklanan dil kullanımı olduğu söylenebilir. Erek kültürde doğrudan bir karşılığı olmayan bu dil kullanımının çevirisinde, çevirmenin olabildiğince yakın karşılıkları seçmeye çalıştığı görülebilmektedir. Bu başlık altındaki örneklerde dikkat çekilmesi gereken nokta, siyah bir kadının anlatısı içinde yer alan "yabancı" ifadelerdir. Çevirmenin buradaki her bir örnekte uyguladığı çeviri stratejisi ise Baker'ın (2007) da belirttiği gibi yabancılaştırma ya da yerleştirme gibi iki strateji arasında seçim yapmayarak, kendi ifadesiyle "hem farklılıkları, hem de benzerlikleri göz ardı etmeden" (Ergun, 2019, s. 8) çeviri kararlarını almaya çalıştığını göstermektedir. Bu doğrultuda, bir yandan okuyucunun metnin yabancılığının farkında olmasını sağlamakta diğer yandan konuyla ilgili bilgilendirici dipnotlar sunarak okuyucunun siyah feminizme 'yakınlaşmasını' sağlamayı amaçlamaktadır.

4.4. Kaynak Metnin Sembolik Referansları

Butler, Amerika'daki kölelik tarihini hikâyeleştirirken zaman zaman okuyucusunu bilgilendiren açıklamalara da yer verir. Ancak kaynak kültürdeki okuyucu kadar anlatılan tarihe hâkim olmayan erek okuyucu için, daha önce incelenen örneklerde görüldüğü üzere çevirmen, dipnotlarıyla ek açıklamalar yapar. Öte yandan romanda, bu başlık altında örnekendirileceği üzere, birçok sembolik referans da bulunmaktadır. Kaynak kültürdeki okuyucu tarafından bu referanslar takip edilebilse dahi erek okuyucunun

bunları takip edebilmesi, özellikle arka plan bilgisinin yetersizliği düşündüğünde, kolay olmayacaktır.

Romandaki referanslar arasında en belirgin olanlar, isimlerdir. Bu isimler arasında köleliği destekleyen gerçek kişilerin yanı sıra kölelik karşıtı siyah feminist aktivizmin öncülerini de yer alır. Bu isimlerden ise sadece bir kısmı için yazar tarafından açıklama verildiği görülür. Örneğin, romanda J. D. B. DeBow'dan bahsedilirken "Tarih okuyorsun, Rufi....orada J. D. B. DeBow adında, köleliğin iyi bir şey olduğunu... iddia eden beyaz bir adam bulacaksın" (Butler, 2019, s. 177) şeklinde bir açıklama yer almaktadır. Tarih kitapları üzerinden ilerleyen bu diyalogda J. D. B. DeBow'un gerçek bir kişi olduğu ve köleliğe karşı tutumu temel düzeyde anlaşılabilir. Öte yandan köleliği destekleyen ABD'nin yedinci başkanı Andrew Jackson'a yapılan "...kahramanca görünen bir Andrew Jackson portresine benziyorsun biraz" (Butler, 2019, s. 302) atfında, kaynak metnin okuyucusunun hâlihazırda bildiği göz önüne alınarak herhangi bir açıklama yapılmamaktadır. Ancak erek okuyucu düşünüldüğünde, Jackson'ın ABD başkanı olarak kariyeri biliniyor olsa da kölelikle ilgili fikirleri ve sahip olduğu plantasyona dair okuyucunun olası bilgi düzeyi tartışmalıdır. Bu isimlere ek olarak, Amerika'da özellikle siyah hareket için önemli olan isimlere de romanda değinilmektedir. Sojourner Truth, Fredrick Douglass, Harriet Ross ve Nat Turnel (Butler, 2019, s. 178) ile Louis George (s. 303) bunlardan bazılarıdır. İsimlerin geçtiği bağlamda erek okuyucunun bu isimlerin kölelik tarihi açısından önemli figürler oldukları anlaşılabilir. Birlikte, bu isimlerin verdikleri mücadeleye hâkim olmayan okuyucu kitlesi için isimler hala belli oranda "yabancı" kalır. Bu noktada çeviride dipnot kullanımı tartışmalı bir noktada konumlanabilir. Bir bakımdan, siyah feminist aktivistlerin isimlerinin öne çıkarılması açısından bu örneklerde dipnot kullanımı faydalı olabilecektir. Öte yandan, Türkçe çeviride hâlihazırda birçok noktada çevirmen dipnotları bulunmaktayken "detay" sayılabilecek bu referanslar için de dipnotlar koyulması, yapılan aktivist çeviriye daha ziyade "didaktik" bir nitelik verme riskini de barındırır.

Romanda isimlerin yanı sıra dönemin mekânlarına yapılan sembolik referanslar da yaygındır. Buna örnek olarak "Wye Mills" verilebilir (Butler, 2019, s. 216). Amerika tarihinde kölelik zamanlarında kullanılan bu yere dair (Casey, 2004) kaynak metinde veya çeviride bir açıklama verilmemektedir. Ancak konumu detaylıca anlatılan bu yerin, tarihsel bir gerçekliğe dayandığı düşüncesi bağlamdan çıkarılabilir. Buna rağmen, okuyucunun belleğinde yeterli bilgi bulunmasının zor olduğu bu referans, metnin erek kültüre olan "yabancılığını" destekler durumdadır. Öte yandan, çevirmen sembolik referansların aktarımında her daim aynı stratejiyi gütmemiş ve farklı stratejiler de uygulamıştır.

Örnek 7:

Romanda en çok yer edinen mekân, Weylin Plantasyonu'dur. Dana'nın plantasyonun mimarisini betimlediği aşağıdaki alıntıda yeniden erek okuyucunun yabancı olabileceği, belli bir bölgeye özgü mimari stili göze çarpar.

Tablo 7

<i>Kindred</i>	<i>Yakın</i>
The Weylin house surprised me too when I saw it in daylight. It wasn't white. It had no columns, no porch to speak of. I was almost disappointed. It was a red-brick Georgian Colonial , boxy but handsome in a quiet kind of way, two and a half stories high with dormered windows and a chimney on each end. (s. 67)	Günüşiğinde görünce, Weylin'in evi de beni şaşırttı. Beyaz değildi. Sütunları, bahse degecek bir verandası yoktu. Neredeyse hayal kırıklığına uğramıştım. Kırmızı tuğlalı, Georgia'ya özgü sömürge mimarisi tarzında yapılmış bir evdi ; kutu gibiydi ama gösterişsiz bir güzelliği vardı; iki buçuk kat yüksekliğindeydi ve çatı pencerelerinin yanı sıra iki ucunda birer baca vardı. (s. 86)

Butler, halihazırda Weylin'in evini detaylıca betimlerken çevirmen, kölelik dönemindeki bir yapıyı ifade etmek için kullanılan "Georgian Colonial" ifadesini "Georgia'ya özgü sömürge mimarisi tarzında yapılmış bir ev" şeklinde çevirerek bu özgün mimari yapıyı okuyucuya açıklamaktadır. Bu örnekte, çevirmenin kaynak metindeki "Georgian Colonial" ifadesini, erek okuyucunun zihninde canlandırabilmesi için "açıklama" stratejisini (Yazıcı, 2007, s. 35) uygulayarak çeviri yaptığı görülmektedir. Dolayısıyla çoğu zaman dipnot yöntemini kullanarak yabancı unsurları açıklama yoluna gittiği görülen çevirmenin bu örnekte farklı bir strateji benimsediği ayırt edilmektedir. Çevirmen, bir yandan Tissot'un (2017) önerdiği gibi metindeki "yabancı özgüllükleri korurken" (s. 38) bir yandan da bu yabancılığın anlaşılabilmesi için metin içinde ek bilgiler sunmaktadır.

Örnek 8:

Mekanalara yapılan referanslara ek olarak romandaki tarihsel referanslar da önemlidir. Bunlardan biri ülkenin anayasal düzeninin gelişimine yöneliktir. Dana, geçmişte yaşayan ve köle olan akrabalarından biri olan Hagar'ın yaşamı üzerine düşünürken ABD'deki 14. Anayasa Değişikliği'ne değinir.

Tablo 8

<i>Kindred</i>	<i>Yakın</i>
She might also have held them as slaves. But even if she had, Hagar, at least, lived long enough for the Fourteenth Amendment to free her. (s. 263)	Onları köle olarak tutmuş da olabilirdi. Ama öyle yaptıysa bile, en azından Hagar 14. Anayasa Değişikliği' nin kendisini azat ettiğini görecektir kadar yaşamıştı. (s. 330)

ABD Anayasasındaki 14. Değişikliğin siyahları özgür kıldığı metinden anlaşılabilse de köleliğin kaldırılması tek bir anayasa değişikliğiyle gerçekleştirilmemiştir. Aslında 13. Anayasa Değişikliği'yle kölelik kaldırılmış; 14. Anayasa Değişikliği'yle eski kölelerin

vatandaşlık hakları düzenlenmiştir.⁵ Bu anayasa değişikliğinin arkasındaki eşitlik mücadelesini ve anayasanın oluşum sürecini, Amerika bağlamında bir okuyucunun genel anlamda bildiği düşünülürken kaynak metindeki açıklama yeterli olabilir. Ancak erek okuyucu özelinde, yazar her ne kadar metnin içinde anayasa değişikliğinin kapsamını açıklasa dahi, sürece dair bilgi eksikliği metindeki bu referansı erek okuyucuya “yabancı” kılmaktadır ve belli oranda bilgi kaybı içermektedir.

Romanda çok defa yer verilen referansların ekseriyetle isim, mekân ve tarih odaklı olduğu görülmektedir. Bu referansların bir kısmı, kaynak metinde yazar tarafından bizzat açıklanarak sunulmakta; açıklanmadığı durumlarda ise çevirmenin müdahale ederek bilgilendirici dipnotlar sunduğu görülmektedir. Çevirmen özellikle referansların aktarımında, daha önce dile getirdiği “Butler’in sözüne ortak olma” (Ergun, 2019, s. 7) fikrini bu örneklerde belirgin bir şekilde yansıtmakta ve yazarla bu anlamda bir iş birliği kurmaktadır. Yazarın açıklamaya yer verdiği noktalarda geri çekilmesi ve açıklamaların olmadığı yerlerde müdahalelerde bulunması çevirmenin “yabancılaşma” ve “yakınlık” arasında bir “denge” oluşturacak şekilde çeviriyi planladığını gözler önüne sermektedir.

5. Sonuç

Bu çalışmada, Octavia E. Butler’in, Emek Ergun tarafından Türkçeye çevrilen *Kindred* adlı romanı aktivist çeviri yaklaşımının benimsendiği bir bakış açısıyla incelenmiş ve romanda tespit edilen erek kültüre yabancı unsurlar için uygulanan çeviri stratejilerine odaklanılmıştır. Romandaki çeviri stratejileri yorumlanırken aktivist çeviri yaklaşımı ve siyah feminizm alanında araştırmacıların ortaya koyduğu çalışmaların yanı sıra çevirmenin roman için yazdığı çevirmen önsözü de dayanak noktası olarak alınmıştır.

Öncelikle, romanın yazarı ve siyah feminizmi merkezine alan içeriği göz önüne alındığında, çeviri eyleminin çeviri sürecinin en başından itibaren aktivist bir mahiyette olduğu söylenebilir. Türk toplumsal ve siyasi yaşamında mevcut olmayan bir aktivizm türü olan siyah feminizmin, ortaya çıkmadığı bir coğrafyada duyurulmasına aracılık etme çabası, ulusötesi feminizmi destekleyen başat aşamalardandır. Bunun yanı sıra, kitabın çevirmeni Emek Ergun’un çevirmen önsözünde siyah feminizme desteğini açıkça belirtmesi, romanın çevirisinin barındırdığı ulusötesi feminist dayanışma perspektifini güçlendirmektedir.

Benimsenen aktivist amaçlara karşın, çevirmenin de dikkat çektiği üzere, siyah feminist aktivizmin ve dolayısıyla romanın içeriğinin erek okuyucuya “yabancı” olması, çeviri sürecindeki temel kaygılardan biri olarak gözlemlenmiştir. Söz konusu “yabancılaşma” bir yandan metin düzeyinde korumak diğer yandan ise yan metinsel düzeyde “yabancı” olana karşı bir anlayış geliştirebilmek adına çevirmenin farklı stratejilerden yararlandığını görülmüştür. Roman boyunca kimi zaman kaynak dildeki kullanımlar kimi zaman tarihsel veya toplumsal yapıya dair referanslar gibi birçok alanda karşılaşılan “yabancı” unsurlara yönelik olarak çevirmenin bir denge izleyerek çeviri stratejilerini uygulamaya çalıştığı tespit edilmiştir. Aktivist çeviri yaklaşımı açısından değerlendirildiğinde, çevirmenin

⁵ Detaylı bilgi için bkz. Amerika Hakkında: Amerika Birleşik Devletleri Anayasası Açıklamalı, 2004, <https://tr.usembassy.gov/wp-content/uploads/sites/91/abd-anayasasi.pdf>

metinde "yabancı" olanı korurken bir tür "direnc" göstermenin ötesinde ve erek kültürde farkındalık oluşturma gayesiyle "katılım" ve olası bir ulusötesi "dayanışma" amacını öncelediği gerek çevirmen önsözünde gerekse uygulanan çeviri stratejilerinde gözlemlenmiştir.

Siyah feminizmin, kendisine uzak bir dilsel ve kültürel bağlama çeviriyi yoluyla aktarımını değerlendiren bu çalışmada, Türkiye'deki Çeviribilim alanyazınında araştırılma ihtiyacı olan güçlü bir feminist aktivizm türüne dikkat çekilmiştir. Çalışmada incelenen *Yakın (Kindred)* romanının çevirisi hem farklı feminizmlerin hem de kadın deneyimlerinin çeşitliliğinin erek topluma sunulması açısından yazın alanında emsal teşkil edebilecek bir çeviri eser olarak kabul edilebilir. Bu çalışma, romanın temelini oluşturan ve çalışmanın da odak noktası konumuna getirilen siyah feminizmin ve bununla birlikte, farklı feminist aktivizm türlerinin de Çeviribilim alanında araştırılması ve incelenmesi için de deyim yerindeyse bir çağrı niteliği taşımaktadır.

Kaynakça

- A.B.D. Dışişleri Bakanlığı Uluslararası Bilgi Programları Bürosu. (2004). *Amerika hakkında: Amerika Birleşik Devletleri Anayasası açıklamalı*. A.B.D. Ankara Büyükelçiliği ve Türkiye'deki Konsolosluklar. Ocak 2024 tarihinde <https://tr.usembassy.gov/wp-content/uploads/sites/91/abd-anayasasi.pdf> adresinden alındı.
- About the Author*. (t.y.). Octavia E. Butler. Ocak 2024 tarihinde <https://www.octaviabutler.com/theauthor> adresinden alındı.
- Alvstad, C. (2013). Voices in translation. Y. Gambier & L. van Doorslaer (Ed.), *Handbook of translation studies (Vol. 4)* içinde (ss. 207-210). John Benjamins B.V. <https://doi.org/10.1075/hts.4.voi2>
- Alvstad, C. (2014). Translation pact. *Language and Literature*, 23(3), 270-274. <https://doi.org/10.1177/0963947014536505>
- Araujo, C., & Silva-Reis, D. (2021). Translating feminism: A decolonizing subsidy. *Revista Água Viva*, 6(3). <https://doi.org/10.26512/aguaviva.v6i3.38053>
- Baker, M. (2006). Translation and activism: Emerging patterns of narrative community. *The Massachusetts Review*, 47(3), 462-484. <https://www.jstor.org/stable/25091111>
- Baker, M. (2007). Reframing conflict in translation. *Social Semiotics*, 17(2), 151-169. <https://doi.org/10.1080/10350330701311454>
- Baker, M. (2013). Translation as an alternative space for political action. *Journal of Social, Cultural and Political Protest*, 12(1), 23-47. <https://doi.org/10.1080/14742837.2012.685624>
- Baldo, M. (2020). Activist translation, alliances, and performativity: Translating Judith Butler's notes toward a performative theory of assembly into Italian. R. Gould, & K. Tahmasebian (Ed.), *The routledge handbook of translation and activism* içinde (ss. 30-48). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315149660>

- Bastin, G., Echeverri, Á., & Campo, Á. (2010). Translation and the emancipation of Hispanic America. M. Tymoczko (Ed.), *Translation, resistance, activism* içinde (ss. 42-64). University of Massachusetts Press.
- Bozkurt, S. (2014). "Touched" translations in Turkey: A feminist translation approach. *Moment Dergi*, 1(1), 104-124. <https://doi.org/10.17572/moment.396579>
- Brownlie, S. (2010). Committed approaches and activism. Y. Gambier, & L. van Doorslaer (Ed.), *Handbook of translation studies* içinde (Cilt 1, ss. 45-48). John Benjamins B.V. <https://doi.org/10.1075/hts.1.comm2>
- Bulut, A. (2008). *Basından örneklerle çeviride ideoloji ideolojik çeviri*. Multilingual.
- Butler, O. (1988). *Kindred*. Beacon Press.
- Butler, O. (2019). *Yakın* (E. Ergun, Çev.). İthaki Yayınları.
- Casey, J. (2004). *History of Old Wye Mill*. Ocak 2024 tarihinde <https://static1.squarespace.com/static/61fae7e28fc47f582320c39e/t/6201751f9efd336c8c1c69df/1644262687651/OWM+History+by+Jim+Casey.docx.pdf> adresinden alındı.
- Castro, O., & Ergun, E. (2017). Introduction: Re-Envisioning feminist translation studies: Feminisms in translation, translations in feminism. O. Castro, & E. Ergun (Eds.), *Feminist translation studies: Local and transnational perspectives* içinde (ss. 1-11). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315679624>
- Castro, O., Ergun, E., von Flotow, L., & Spoturno, M. (2020). Towards transnational feminist translation studies. *Mutatis Mutandis*, 13(1), 2-10. <https://doi.org/10.27533/udea.mut.v13n1a01>
- Chatman, S. (1978). *Story and discourse: Narrative structure in fiction and film*. Cornell University Press.
- Crenshaw, K. (1989). Demarginalizing the intersection of race and sex: A black feminist critique of antidiscrimination doctrine, Feminist Theory and Antiracist Politics. *University of Chicago Legal Forum*, 1989(1), 139-167. <http://chicagounbound.uchicago.edu/uclf/vol1989/iss1/8>
- Crossley, R. (1988). Introduction. O. Butler, *Kindred* içinde (ss. ix-xxvii). Beacon Press.
- Crossley, R. (2019). Eleştirel makale. O. Butler, *Yakın* (E. Ergun, Çev.) içinde (ss. 333-340). İthaki Yayınları.
- Ece, A. (2008). Sömürgecilik-sonrası kuramların çeviri eylemine metforik yaklaşımları. *Litera*, 21(1), 47-57.
- Ergun, E. (2019). Çevirmenin önsözü: Hem uzak, hem yakın bir hikâye. O. Butler, *Yakın* içinde (ss. 7-11). İthaki Yayınları.
- Ergun, E. (2020). *Feminizmin çevirisi, çevirisinin feministi*. (S. Dalaklı, Röportaj Yapan). Bianet. Ocak 2024 tarihinde <https://bianet.org/haber/feminizmin-cevirisi-cevirisinin-feministi-231722> adresinden alındı.
- Ergun, E. (2023). *Virgin crossing borders: Feminist resistance and solidarity in translation*. University of Illinois Press. <https://doi.org/10.5622/illinois/9780252044939.001.0001>

Faculty connections. (t.y.). The University of North Carolina at Charlotte. Şubat 2024 tarihinde <https://pages.charlotte.edu/connections/people/eergun/> adresinden alındı.

Genette, G. (1997). *Paratexts: Thresholds of interpretation* (J. E. Lewin, Çev.). Cambridge University Press.

Gould, R., & Tahmasebian, K. (2020). Introduction: Translation and activism in the time of the now. R. Gould, & K. Tahmasebian (Ed.), *The routledge handbook of translation and activism* içinde (ss.1-9). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315149660>

Hamilton, N. (2018). Translation and the anglophone black female literature in Brazil. *Revista Brasileira de Literatura Comparada*, 20(34), 47-57. <https://revista.abralic.org.br/index.php/revista/article/view/477/459>

hooks, b. (1984). *Feminist theory from margin center*. South End Press.

İletişim Yayınları. (t.y.). *Emek Ergün*. Ocak 2024 tarihinde <https://iletisim.com.tr/kisi/emek-ergun/8366> adresinden alındı.

Karabulut, E. (2020). Octavia Estelle Butler'ın Kindred isimli eserinin Türkçe çevirisinde çevirmen kimliği ve çeviri kararlarının yan metinler aracılığıyla incelenmesi. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*(20), 670-689. <https://doi.org/10.29000/rumelide.792311>

National Museum of African American History & Culture. (t.y.). *Remembering afrofuturist Octavia Butler*. Nisan 2024 tarihinde <https://nmaahc.si.edu/explore/stories/remembering-afrofuturist-octavia-butler> adresinden alındı.

Silva, L., & Silva-Reis, D. (2019). Translation studies & black women in the light of feminism. *Revista Ártemis*, XXVII (1), 14-24. <https://doi.org/10.22478/ufpb.1807-8214.2019v27n1.46695>

Simon, S. (1996). *Gender in translation: Cultural identity and the politics of transmission*. Routledge.

Somers, M., & Gibson, G. (1994). Reclaiming the epistemological 'other': Narrative and the social constitution of identity. C. Calhoun (Ed.), *Social theory and the politics of identity* içinde (ss. 37-99). Blackwell.

Türk Dil Kurumu. (t.y.). *Türk Dil Kurumu sözlükleri*. Aralık 2023 tarihinde <https://sozluk.gov.tr> adresinden alındı

Taylor, U. (1998). The historical evolution of black feminist theory and praxis. *Journal of Black Studies*, 29(2), 234-253. <http://www.jstor.org/stable/2668091>

Tissot, D. (2017). Transnational feminist solidarities and the ethics of translation. O. Castro, & E. Ergun (Ed.), *Feminist translation studies: Local and transnational perspectives* içinde (ss. 29-41). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315679624>

Tymoczko, M. (2000). Translation and political engagement: Activism, social change and the role of translation in geopolitical shifts. *The Translator*, 6(1), 23-47. <https://doi.org/10.1080/13556509.2000.10799054>

Tymoczko, M. (2006). Ethics, ideology, action. *The Massachusetts Review*, 47(3), 442-461. <http://www.jstor.com/stable/25091110>

Tymoczko, M. (2010). Translation, resistance, activism: An overview. M. Tymoczko (Ed.), *Translation, resistance, activism* içinde (ss. 1-22). University of Massachusetts Press.

- Ünalsın Gökhan, P. (2022). *Bilimkurguda özgürlük çığılığı*. Litera Edebiyat. Nisan 2024 tarihinde <https://www.literaedebiyat.com/post/yakin-octavia-e-butler-inceleme> adresinden alındı.
- Venuti, L. (2008). *The translator's invisibility: A history of translation*. Routledge.
- Venuti, L. (2013). *Translation changes everything: Theory and practice*. Routledge.
- von Flotow, L. (1991). Feminist translation: Contexts, practices and theories. *TTR: traduction, terminologie, rédaction*, 4(2), 69-84. <https://doi.org/10.7202/037094ar>
- von Flotow, L. (2009). Contested gender in translation: Intersectionality and metramorphics. *Palimpsestes*, 22, 245-256. <https://doi.org/10.4000/palimpsestes.211>
- Wolf, M. (2014). The sociology of translation and its "activist turn". C. Angelelli (Ed.), *The sociological turn in translation and interpreting studies* içinde (ss. 7-21). John Benjamins B.V. <https://doi.org/10.1075/bct.66>
- Yazıcı, M. (2007). *Yazılı çeviri edinci*. Multilingual.

Çeviribilim Çalışmalarında Çevirmenin Üslubu ve Makinenin Üslubu*

The Style of the Translator and the Style of the Machine in Translation Studies

Araştırma/Research

Sabri GÜRSES*, **Mehmet ŞAHİN****, **Ena HODZİK*****, **Tunga GÜNGÖR******, **Harun DALLI*******, **Olgun DURSUN*******

*Öğr. Gör. Dr., Üsküdar Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, İngilizce Mütercim ve Tercümanlık, sgurses@ceviribilim.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6452-5426>

**Prof., Boğaziçi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Çeviribilimi, mehmet.sahin5@bogazici.edu.tr, ORCID ID: orcid.org/0000-0002-9077-1241

***Dr. Öğretim Üyesi, Boğaziçi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Çeviribilimi, ena.hodzic@bogazici.edu.tr, ORCID ID: orcid.org/0000-0001-5174-5596

****Prof., Boğaziçi Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Bilgisayar Mühendisliği, gungort@bogazici.edu.tr, ORCID ID: orcid.org/0000-0001-9448-9422

****Doktora öğrencisi, Antwerp Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Uygulamalı Dilbilim/Mütercim Tercümanlık, harun.dalli@uantwerpen.be, ORCID ID: orcid.org/0000-0001-8753-6024

*****Bağımsız araştırmacı, olgundursun97@gmail.com, ORCID ID: orcid.org/0000-0001-5579-6489

ÖZET

Bu çalışmada öncelikle çeviribilimde üslup araştırmaları içinde, 20. yüzyıl sonlarında çevirmenin üslubu araştırmalarının açılması ve bu alanda belirleyici olmuş incelemeler ele alınmaktadır. Edebi üslup konusu çeviribilim çalışmalarının içinde hep yer almıştır, ama çevirmenin yazarından ayrı olarak kendine ait üslubunun varlığının kabul edilmesi ve inceleme konusu yapılması hemen olmamıştır. Bu alanda çeviribilime dilbilimsel araçları taşıyan Mona Baker'dan itibaren bütünceler, çeviri bütünceleri önem kazanmıştır. Ama çeviri sürecine bilgisayarın girmesi ve 21. yüzyılın başında makine çevirilerinin hızla yaygınlık kazanması, çevirmenin zamanla artdüzeltilen rolünü

* Bu araştırma Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu tarafından desteklenmiştir. "Edebî Makine Çevirisi Yoluyla Çevirmenlerin Üslubunu Yansıtan Çeviriler Üretme ve Yeniden Çeviriler Oluşturma" adlı TÜBİTAK ARDEB-1001 projesi (Proje No: 121K221) Mehmet Şahin yürütücülüğünde gerçekleştirilmiştir.

üstlendiği durumların ortaya çıkması, makine üslubunun ya da makine çevirisi üslubunun varlığını da gündeme getirmiştir. İşlenen veri hacminin artması ve teknolojinin iyileşmesiyle ortaya çıkan nöral makine çevirisi, bu alanda çalışan bilimcilerin yüzünü teknik ve genel metinlerden yaratıcı metinlere çevirmesi konusunda cesaret vermiş ancak ilk dönem incelemeleri belirli metrikler üzerinden doğruluk ve kalite kavramlarına yoğunlaşmıştır. Anonim ve genel metinlerle eğitilmiş makine çevirisi modellerinin ürettiği erek metinlerin incelenmesinin ötesine geçen çalışmalar çeviride yaratıcılık ve üslup konularına odaklanmış ve bu kavramların giderek otomasyona maruz kalan çeviri dünyasına yansımalarını tartışmaya açmıştır. Makine çevirisine insani bir dokunuşu da mümkün kılan bu tür yaklaşımların yakın gelecekte ne gibi etkiler yaratabileceğini de tartıştığımız incelememizde çeviribilim alanında insan ve makine çevirilerinin üslup araştırmaları çerçevesinde nasıl ele alındığını tarihsel açıdan ele alıyoruz.

Anahtar Sözcükler: çeviribilim, çeviride üslup, çevirmen üslubu, stilistik, bütünce dilbilim, hesaplamalı dilbilim, makine çevirisi

ABSTRACT

This article explores research on translator's style that started at the end of 20th century with a focus on the most influential works on the topic. Literary style has always been a field of interest to Translation Studies but it took a quite long time until it was accepted that the translator has a unique style besides the author's. The most important contribution in this line was made by Mona Baker, who applied linguistic tools to introduce the idea of corpus and translation corpus into the field. But with the introduction of computers into the translation process and the popularization of machine translation at the beginning of 21st century, the emergence of post-editor role for translators has also brought forward the concept of mechanical style or machine translation style. The neural machine translation that arose as the volume of translational data increased and the technology improved, encouraged scientists to direct their attention from technical and general texts to creative ones; but the investigations focused on the notions of accuracy and quality in the first periods. As the investigations changed their focus from target texts that were created by the machine translation models trained by anonymous and general texts, the concepts of creativity and style in translation and their place in a translation world increasingly defined by automation has taken foreground. In our work, we discuss how these developments that make possible a humane touch to the machine translation will have impact on translation work in general. We also provide a historical evolution of the investigation of style in human and machine translations within Translation Studies.

Keywords: translation studies, style in translation, translator style, stylistics, corpus linguistics, computational linguistics, machine translation

1. Giriş

Çevirmenin üslubu alanı Türkçe yazılmış çeviribilim araştırmalarında hâlâ geliştirilmeye açık bir alan olarak durmaktadır. Aslında başka dillerdeki çeviribilim çalışmalarında da ancak yirminci yüzyıl sonlarında ayrıntılı bir şekilde ele alınmaya başlanan bu konunun Türkçe çalışmalarda zayıf kalması ya da sistemli bir şekilde gelişmemesi iki nedene bağlanabilir. Birincisi, çevirmenlerin yaşam öyküleri ve eserleri, külliyatları ayrıntılı bir incelemeden geçirilememiştir; ikincisi Türkçe stilistik çalışmaları sistemli bir şekilde gelişmemiş ve çeviribilim çalışmalarıyla bağıni tam kuramamıştır. Oysa çeviribilim

müfredatında da yer alan çeviri eleştirisine bir zemin hazırlamak için temel konulardan biri üslup ve stilistiktir.¹

Çalışmaların ve alanın gelişmesinin bir sisteme kavuşmasına engel olan etkenlerden biri de terminoloji sorunlarıdır. Klasik Türk edebiyatı tarihinde ve çalışmalarında “üslup” sözcüğüyle karşılanan kavram için yirminci yüzyıl başında “stil” sözcüğü bir süre kullanılmış, daha sonra “biçem” ve “deyiş” sözcükleri de kullanıma girmiştir. Günümüzde araştırmacılar dört terimi de kullanıyor. Biz bu çalışmada, daha yaygın olduğu için “üslup” sözcüğünü yeğleyeceğiz.²

2. Çevirmenin Üslubu

Çevirmenin üslubu konusu akla hemen çevirmenin kendine özgü bir üslubu var mıdır, yoksa yazarın üslubunu mu yansıtır; eğer çevirmenin kaynak metne, esere sadakati söz konusuysa çevirmen yazardan farklı bir üslup kullanabilir mi; kullandığı üslup yazardan farklıysa ikinci bir yazar olarak mı ortaya çıkmaktadır... gibi soruları beraberinde getirmektedir. Böyle bakıldığında çevirmenin üslubu konusunun tam da çeviri tarzları konusuyla kesiştiği anlaşılır. Bu yüzden, çevirmenin üslubunu araştırarak olan araştırmacının yola çıkarken önce çeviri tarzları üzerinde durması gerekir, fakat bu sırada çevirmenin kendine has üslubuyla genel ve standartlaşmış, dönemsel ve toplumsal çeviri biçimleri arasında yanlış bir özdeşlik kurulmaması da gerekir; yoksa çevirmenin kendine has bir üslubu olmadığı, çeviri esere tek katkısının genel çeviri biçimleri ve yöntemleri çerçevesinde çalışırken kendi bireyselliğini ifade eden özellikler katmak olduğu sonucuna varılır.

Bu ikilem için iyi bir örnek Can Yücel çevirileridir. Can Yücel’in birçok çevirisi kendine has ve “Türkçe söylemek” diye kabul edilen bir tarzla yapılmıştır (Çavuşoğlu, 2007, s. 34). Bu çeviri tarzı adaptasyon, uyarlama dediğimiz bir çeviri türüne girer, fakat okurların bunu yaygın olarak Can Yücel'e has bir üslup olarak kabul ettiği gözlenmektedir. Can Yücel’in böyle çeviri yaptığını ve bunun ona özgü bir yöntem olduğunu düşünürler, oysa burada söz konusu olan şey çevirmenin, belli bir dönemde

¹ Batı dillerinde “stil” ve “stilistik” olarak yerleşmiş olan terimler Türkçede farklı isimlerle anılmaktadır. Çalışmalarda “üslup” sözcüğüyle birlikte “stil, biçem, deyiş” sözcüklerinin ve “üslupbilim”, “stilistik”, “biçembilim”, “deyişbilim” adlandırmalarının kullanıldığını görüyoruz. Kuşkusuz daha en başta bu ad ve alan tanımlamasının, tıpkı çeviribilimde olduğu gibi sorunlu olduğunu belirtmek gerekir; bir konuya bilim adını ekleyerek bir araştırma alanı hâline getirmek, o alanı farklı ve özerk bir konuma sokuyor, bu sayede olağan incelemeler hazır bir bilimsellik sıfatını elde etmiş, alanın tanımları, kavramları ve inceleme konuları genele geçer bir şekilde de olsa belirlenmiş gibi bir izlenim doğuruyor. Oysa gerçek böyle değil, üslupbilim/stilistik/biçembilim/deyişbilim adlandırmaları tıpkı çeviribilim gibi aslında kesin kuralları olmayan bir sosyal bilim alanının olarak görülebilir. Bu açıdan Batı dillerindeki stilistiği “üslup araştırmaları”, “üslup incelemeleri” diye karşılamak önerilebilir; bu çalışmada yaygın kullanıma uyarak “stilistik” olarak bırakmayı uygun buluyoruz.

² İlginç bir şekilde, Berke Vardar’ın hazırladığı dilbilim sözlükleri “üslup” biçimine hiç yer vermemiş, stil karşılığında sadece “biçem, deyiş” vermiştir.

yayın yapma güçlüğünü aşmak için bir yol arayıp bulması, yayıncıyla özel bir anlaşma içinde olması ve son aşamada uyarlama ya da yerelleştirme yapılmış bir çeviriyi yayıncının kabul etmesi durumudur. Yani Can Yücel diğer şairlerden, diğer çevirmenlerden daha yetenekli olduğu ve diğerlerinde olmayan bir üsluba sahip olduğu için değil, yaptığı çeviri çalışması uygulama alanı bulabildiği için bu tür çeviriler ortaya çıkmış ve günümüze ulaşmıştır. Buradan onunla aynı dönemde onun gibi çeviri yapmak isteyen fakat imkân bulamamış başka çevirmenler de olduğu sonucu çıkmasa da, uyarlama ve yerelleştirme yöntemleriyle çeviri yapmak isteyen bir çevirmenin kendine belli koşullarda belli alanlar açabildiği anlamına gelir. Bu çerçevede, Can Yücel'in kullandığı çeviri tarzının öncelikle şiirde ve tiyatrodada, yani ses ve söz oyunlarına daha açık edebiyat türlerinde yer bulabilmiş olması da önemli bir olgudur. Can Yücel'in aynı çeviri yaklaşımını düzyazı çevirilerinde aynı ölçüde ya da biçimde olmasa bile kullandığı, bunun da yazarın üslubunu gölgelediği eleştirel bir şekilde saptanmıştır: "Ozan-çevirmen Can Yücel'in çevirisi zaman zaman keyfiliğe kaçan aşırı özgür bir yaklaşımla kaleme alınmış. *Muhteşem Gatsby*'de Yücel, gerçekte Fitzgerald'ın biçimini yansıtmaya çabasında değil; ozan Yücel'in özgün biçiminin bir örneğini sergilemekte" (Karantay, 1985, s. 160).

Bu değerlendirme Yücel örneğindeki "Türkçe söyleme" tipi üsluplaştırmaların genel kabul gören çeviri yaklaşımlarının ve üslup incelemelerinin özel bir alanında yer aldığını göstermektedir.

Öyleyse çevirmenin üslubunu ortaya çıkarmak için birbirini bütünleyen, farklı ölçüt ve yöntemlerden yararlanmak mümkündür. 1) Öncelikle kaynakla erek kültür ve diller arasındaki ilişkileri değerlendirmek ve çevirinin bu ilişkilerde yer aldığı bağlamı belirlemek, yani çevirinin yapıma ve yayımlanma amacını saptayarak erek kültür ve dildeki işleviyle kaynak kültür ve dildeki işlevinin ne ölçüde örtüştüğünü ya da ayrıştığını anlamak gerekir. Bu bize çevirmenin çeviri işini hangi koşullarda üstlenip gerçekleştirdiğine dair bir fikir verecektir. 2) Ardından özgün kaynak eserin yazarın ve içinde yaratıldığı toplumun tarihinde nerede durduğunu, ne koşullarda ve nasıl üretildiğini bilmek gerekir. Bu da bir bakıma çevirmenin yapmış olduğunu ya da yapması gerektiğini varsaydığımız çalışmaları yani hazırlık çalışmalarını yeniden yapmak demektir. Bu çalışmalar bize çevirmenin nasıl bir üslup hazırlığı yapmış olabileceğini gösterir; böylece çevirmenin bu çalışmaları yapmış olup olmadığını da araştırma sürecinde eleştirel bir şekilde değerlendirebiliriz. Bu sırada çeviri üslup incelemesinin genel çeviri incelemesiyle örtüştüğü noktada bulunuruz. Ama çeviri incelemesi ele alınan tek bir çevirinin dışına çıkmak zorunda değildir, buna karşılık çeviri üslubu incelemesi dönemsel ve tarihsel, eşsüremlî ve artsüremlî bir incelemeye dönüşür. Bu çerçevede yapılmış bazı çevirmen üslubu incelemeleri olarak Alkım (2002), Dinçel (2010), Polatel (2016), Erkazancı Durmuş (2020, 2021) anılabilir.

Bütünce çalışmalarının çeviri incelemelerine katılmasını bu şekilde anlayabiliriz. Çevirilerin tek tek özelliklerin dışına çıkarak onların çevirmenin ve özel çeviri tarihlerinin içindeki genel özelliklerini saptamak ancak bütünce çalışmalarıyla mümkün olmuştur. Bir çevirmenin bütüncesi, bir yazarın bütüncesi gibi onu anlamak, dil ve üslup özelliklerini

içeren çalışma yöntemlerini ve biçimlerini değerlendirmek üzere eserlerinin toplandığı temel bir araçtır. Çevirmen üslubunun stilistik çalışmaları içinde yeni bir yer edinmesini sağlayan nedenlerden biri de budur; edebi çeviri hacminin ve yoğunluğunun artması, uluslararası edebiyatın, dünya edebiyatının ortaya çıkması ve çeviri çalışmalarının dağınık olmaktan çıkıp gitgide düzenli bir profesyonel zemine oturması, yazarlar gibi çevirmenlerin de külliyatlarının oluşmasını sağlamıştır. Günümüzde birçok edebiyat çevirmeninin belli yazarların uzmanlaşmış çevirmenleri olarak öne çıktığını, arkalarından yenileri gelinceye dek belli dönemlerde yazarların ya da ülke edebiyatlarının temsilcileri, erek dildeki gölgeleri, *doppelgänger*'ları olduğunu görüyoruz. Latin Amerika edebiyatı ve Marquez çevirmeni Gregory Rabassa, Rus edebiyatı ve Dostoyevski çevirmeni Constance Garnett, Umberto Eco romanlarının çevirmeni Şadan Karadeniz vb. bu gibi örneklerdendir. Çevirmen üslubunun bir fikir olarak ortaya çıkabilmesini sağlayanlar da aslında bu çevirmenlerdir. Çünkü nasıl yazarın üslubu belli bir süreçte çeşitli konular ve fikirler üzerinde çalışma sayesinde ortaya çıkıyorsa, çevirmen üslubu da belli bir odaklanma sayesinde ortaya çıkar. Nasıl yazar üslubunu yazdığı metinlerde çeşitlendirerek koruyorsa, çevirmen de aynı şekilde çevirdiği metinlerde üslubunu korur; hatta bazı durumlarda çevirmenin üslubuyla yazarı gölgelediği, yanlış aktardığı da öne sürülebilir. Bu süreklilik elbette çeşitli ve çok farklı bir şekilde bir araya gelmiş metinlerde de gözlenebilir; örneğin çevirmen çeşitli nedenlerle farklı metin türleri üzerinde çalışmış olabilir, ama bunların incelenmesi çevirmenin kendine has bireysel birtakım unsurları bütün bu metinlerde yaşattığını ortaya koyabilir. Yine de çevirmenin üslubunun şekillenmesinde dil, tür ve yazar tutarlılığı daha kesin sonuçlar sağlayacaktır. Bu bakışla, çevirmen üslubu incelemesi iki alt gruba ayrılabilir: Belli bir eserdeki çevirmen üslubunun incelenmesi ve bir çevirmenin üslubunun genel olarak incelenmesi.

3) Çevirmen üslubunun incelenmesinde üçüncü adım, kaynak eserin biçimsel özelliklerinin çeviri eserin biçimsel özellikleriyle karşılaştırılması ve kaynak eserin ortaya çıkmasını sağlayan biçimsel özelliklerin neler olduğunun ve yeniden üretilme koşullarının saptanmasıdır. Bu özünde biçimci bir araştırmadır; bu incelemede eser tarihsel ve sosyopsikolojik özelliklerinden bağımsız olarak, salt biçim ve yapı olarak ele alınır ve temelde dilsel, yapısal özellikleri ve türe özgü kalıplarıyla incelenir. Biçimcilik en önemli etkisini bir alan olarak stilistiğin şekillenmesinde göstermiş, edebi metinlerin izlenime dayalı değerlendirmesinin yerine dilsel analizin geçmesi biçimcilikle birlikte olmuştur. Anahatlarıyla 20. yüzyıl başında, Rus biçimcilik ekolünde gelişen biçimci analiz, yüzyıl ortalarında Batı dünyasında yaygınlaşmış ve yüzyılın ortalarından sonra bilgisayarlı analiz yöntemleriyle kaynaşmıştır (Toolan, 2018, s. 60). Günümüzün bilgisayarlı biçimsel edebi analiz yöntemlerinin, bu yöntemlerle elde edilen derinlemesine ve genel olarak otomatikleşmiş verilerin köklerini biçimci yaklaşımı farklı disiplinlerde kullanan Vladimir Propp ve Roman Jakobson gibi öncülerin çalışmalarına dek götürebiliriz.

Sırasıyla, çevirinin işlevine (bir diğer anlamda *skopos*'una), sosyal tarihine ve bağlamına ve dilsel-yapısal özelliklerine bakmak çevirmenin üslubunu belirlemeye giden yolu açar, ama bunlar çevirmenin üslubunu tümüyle saptamaya yeterli olmaz. Çevirmenin üslubunun eşsüremlî ve artsüremlî bir karşılaştırmalı incelemeyle ele

alınarak, dönemin üslubundan bir üslup olarak ayrı olup olmadığını da belirlemek gerekir. Örneğin Can Yücel'in kullandığı uyarılama üslubu genel hatlarıyla dönemseldir; o dönemin başka şiiir çevirilerinde de aynı üslubun örneklerini görebiliriz. Ama Can Yücel'in üslubunun o genel yaklaşımdan ayrılan özel yönleri vardır. Bu da onun kendi çeviri üslup repertuarını oluşturur.

Tarihte üslup fikrinin gelişiminin bir bakıma bu inceleme sürecine koştut gittiği söylenebilir. 21. Yüzyılda çeviribilimciler bu inceleme sürecine yeni teknolojik olanakları da katarak araştırma yöntemlerini ve sonuçları zenginleştirmiş, daha derinlemesine ve nesnel analizlerin yolunu açmıştır.

3. Çeviribilim Açısından Çevirmen Üslubu

Çeviribilim çalışmalarında üslup ve çevirmenin yazarı yorumlaması konusu, uzun süre genel olarak çevirmenin yöntemi ve becerisi, edinci ve başarısı çerçevesinde ele alınmıştır. Bu yaklaşımın en belirgin hâli Venuti'nin çeviri stratejilerini "antikçağdan beri ortaya çıkmış çok farklı stratejiler, belki de iki büyük kategoriye ayrılabilir" diyerek yerleştirme ve yabancılaştırma olarak sınıflandırmasıyla somutlaşır:

Bir çeviri projesi şu anda erek-dil kültürüne hâkim olan değerlere uyum sağlayabilir, yabancı metne karşı tutucu ve açıkça asimilasyonist bir yaklaşım benimseyebilir, onu yerli kanonları, yayıncılık eğilimlerini, politik yakınlıkları destekleyecek şekilde sahiplenebilir. Ya da bir çeviri projesi hâkim değerlere karşı direnebilir ve marjinal değerlere yaslanarak hâkim olanı gözden geçirmeyi hedefleyebilir, yerli kanonların dışladığı yabancı metinleri geri getirebilir, arkaik metinler ve çeviri yöntemleri gibi kalıntı değerleri onarı ve yeni ortaya çıkanları (örneğin yeni kültürel biçimleri) besler. (Venuti, 2001, s. 240)

Venuti bu iki stratejiyi ilk kez 1995'te, *Çevirmenin Görünmezliği* kitabında dile getirmiştir. Bu kategoriler altında çeşitli çeviri örneklerini ele alan Venuti, bireysel çevirmen kararlarını ve üsluplarını kategorik karar ve üslupların ifadesi olarak ele alma yaklaşımının uç bir örneğini sergiler. Burada çevirmenler bireysel kararların uygulayıcısı olmaktan çıkıp planlı stratejilerin uygulayıcısı olarak görünürler. Bu kullanışlı model çeviribilimciler arasında yaygınlaşmıştır ve hâlâ sıkça başvuru olan bir modeldir. Oysa çoğu kez bir çevirmenin bir çeviri projesinin, işinin tamamında tek bir strateji kullandığını söylemek mümkün olmaz; farklı stratejileri eklektik olarak kullandığı söylenirse de çevirmen bireysel eyleyen olmaktan çıkıp bir planlamacı imgesine bürünür. Venuti çevirmenin bireysel üslubu konusuna eleştirel yaklaşır; eleştirmenlerinin çeviriden az bahsettiklerini, bahsettikleri zamanda – iyi tanımlanmamış – bir üslup fikrine odaklanıp "onun kesinliği, kime yönelik olduğu, mevcut kitap piyasasındaki ekonomik değeri, İngilizcedeki edebi akımlarla bağlantısı, çevirmenin kariyerindeki yeri" gibi sorunları ihmal ettiklerini söyler (1995, ss. 2-6).

Çevirmen üslubunu bireysel bir üslup olarak ele alma girişiminin ilk örneğini Mona Baker'ın (2000) çeviri bütüncülerinin çağdaş dilbilim araçlarıyla analiz edilmesi yoluyla

çevirmenlerin bireysel üslubuna dair derinlikli bilgiye ulaşılabileceğini savunduğu makalesinde görürüz:

Metodoloji açısından ne kadar güç de olsa, bir arada tek bir edebiyat çevirmeninin kendine has parmak izini oluşturan seçim örüntülerini saptamak mümkündür. Ayrıca her çevirmenin yeniden yaratmayı seçtiği dünyayı detaylandırarak bu tür bir çalışmanın sağlayacağı betimlemeden yararlanmak da mümkündür. (s. 261)

Mona Baker'ın bu analiz fikrine varmasını sağlayan sürecin bir yandan onun dilbilimci eğitimiyle bağlantılı olduğunu söylemek yararlı olacaktır. Baker'ın bu çalışmadaki başlıca rehberi kaynakçasında yer alan Geoffrey Leech ile Michael Short, David Crystal ve Nils Erik Enkvist gibi, stilistik çalışan dilbilimcilerdir. Enkvist'in bir makalesinde belirttiği gibi, 1950'lerin sonlarında Amerikan ve Sovyet dilbilim çalışmaları ilgisini metin ve söylem analizlerine ve bununla birlikte stilistiğe yöneltmişti (1987, s. 13). Bu dönemin, Rus biçimciliğine yeniden ilgi gösterilmesiyle gelişen çalışmaları zaman içinde bilgisayarlı analiz yöntemleriyle birleşince stilistiğe yeni bir pencere açılmıştı. 1990'larda Jan-Mirko Maczewski, Sara Laviosa, Mona Baker gibi öncülerin bütüncü çalışmalarını çeviribilime taşınması beraberinde üslup araştırmalarını da canlandırdı. Sara Laviosa (2002) bu süreci şöyle anlatır:

Mona Baker bütüncü dilbilimin analitik araçlarından çeviri ürününü betimleyici olmak yerine önceden tanımlayıcı (preskriptif) bir bakış açısıyla incelemek üzere yararlanma fikrini ortaya atan ilk kişi oldu. Eğer Gideon Toury haklı olarak Betimleyici Çeviribilimin babası sayılabilirse, Mona Baker da bütüncüye dayalı betimleyici çeviribilimin annesi gibi zarif bir ünvanı hak eder. 1993'te yayınlanan bir makalede, Baker hem özgün hem de çeviri metinlerden oluşan büyük bir bütüncenin ortaya konmasının, bütüncü temelli metodolojinin gelişmesiyle birlikte, çeviri araştırmalarının edebiyatta çevirinin evrenselliği diye bilinen şeyin araştırılması yoluyla 'dolaylı bir iletişim olayı olan çeviri metnin doğasını' ortaya çıkarmasını sağlayacağını öngörmüştü. Çevirinin evrenselliği terimi özgün metinlerde değil daha çok çevirilerde görülen ve çeviri sürecinde sözkonusu olan özgül dil çiftlerinin etkisinden bağımsız olan özellikleri işaret eder. (s. 18)

Çalışmasının "Edebiyat çevirmenlerinin üslubu" adlı alt başlıklarından birinde Mona Baker'ın incelemesinden bahseden Laviosa, Maczewski'den bahsetmez. Ama Maczewski 1996 tarihli *Virginia Woolf's The waves in French and German waters: a computer assisted study in literary translation* makalesinde elektronik metinlerin çoğalması sayesinde bilgisayar destekli edebi çeviribilimin (CoALiTS) ve bunun çevirmen üslubunun araştırılması için bir araç olabileceğinden bahsettiğini görüyoruz:

COaLiTS'i genel olarak edebi hesaplama, 'stilometrik' araştırmaların bir uygulamasıyla ve eser sahipliği yöntemleriyle birleştirmek çok ilginç bir hedef gibi görünüyor - özgün yazar ve onun 'stilometrik profili' bir metnin birkaç çevirisinde yine saptanabilir mi, ve çevirmen üslupları profilleri bununla nasıl bir bağlantı kurar? (s. 177)

Fakat Maczewski bilgisayar destekli edebi çeviri alanında çalışmayı sürdürmemiştir. Üslup konusunun Baker'ın bu dönemdeki bütüncü makalelerinde (1993,

1995) öne çıktığını da söyleyemeyiz. Daha sonra üslup konusunu merkeze alırken çevirmenin çalışmasının yaratıcı değil türeme olarak görülmesini de eleştirir:

Çeviribilim özünde iki disiplinin, edebiyatbilimle dilbilimin mirasını, yani üslubun ‘özgün’ yazıyla ilişkilendirilmesi mirasını devraldı. Şu ana dek bir çevirmenin ya da bir grup çevirmenin üslubu üzerinde, ya da belli bir tarihsel döneme ait çevrilmiş malzeme bütüncesi üzerinde çalışmaya ilgi gösterilmemiştir. Bunun nedeni de açıkça çeviriye geleneksel olarak yaratıcı değil türetici bir çalışma olarak bakılmasıdır. Burada kastedilen şey bir çevirmenin kendine ait bir üslubunun olmadığı, aslında olmaması gerektiği, çevirmenin görevinin basitçe orijinalin üslubunu olabildiğince yakından tekrar üretmek olduğudur. (2000, s. 244)

Buna karşı çıkararak çevirmenin bir üsluba sahip olduğunu savunan Baker, üslubu çevirmenin görünürlüğüne sağlayan belirgin göstergelerden de ayrı tutar: “Bu çalışmada kullanıldığı şekliyle üslup bir örüntülendirme konusudur: bireysel ya da bir kerelik müdahale durumlarını değil, tercih edilen ya da tekrar eden dilsel davranış örüntülerini içerir” (s. 245). Baker’ın çalışmasının en özgün yanı, çeşitli dillerden İngilizceye çevrilmiş metinleri “bilgisayara aktarılmış bir bütüncede” (bugün olsa dijital bütünce/külliyat derdik) bir araya getirerek onu inceleyecek bir yazılım (Wordsmith) kullanmasıdır (s. 246). Bu çalışmanın ürünü olan Çeviri İngilizcesi Bütüncesinin (The Translational English Corpus) hacmi, 2000 yılındaki konu hakkında yazılmış bir makalede 6,5 milyon kelime olarak belirtilir ve 2001’de 20 milyona varacağı öngörülmüştür (günümüzde 10 milyon kelime olarak erişime açıktır).³ Makalenin devamında Baker, bu bütünceden Peter Bush ve Peter Clark adlı çevirmenlerle ilgili bulguları karşılaştırmalı değerlendirir.

Mona Baker’ın öncülük ettiği üslup araştırmaları sonraki yıllarda sürdürenler Dorothy Kenny (2001), Maeve Olohan (2004), Marion Winters (2007), Jeremy Munday (2008) ve Gabriela Saldanha (2011) gibi araştırmacılar olmuştur. Saldanha çeviri stiliği alanında yapılan çalışmaları belli bir metodoloji içine oturtmak üzere ilk adımı atmıştır. Okurun tek bir metin izlenimiyle okuduğu çeviri metnin aslında yazar, çevirmen, editör ve olası başka aktörlerin dil özelliklerini taşıyan bir bileşim olduğunu belirten Saldanha (2011), çevirmen üslubunun belli bir çevirmen tarafından çevrilen metinlerdeki dilsel özelliklerin toplamından farklı bir şey olduğunu, üslubu metinsel özellik ve kişisel özellik diye ikiye ayırmak gerektiğini söyler (s. 26). Ona göre edebi önem ihtiyacını da içinde barındıran bir çevirmen üslubu,

“Bir çevirmene ait bir dizi çeviride tanınabildiği hissedilen,

-çevirmenin eserini başkalarınınkinden ayıran,

-tutarlı bir seçim kalıbı oluşturan, ve

-gözle görünür işleve ya da işlevlere sahip olması anlamında ‘harekete geçen,’

³ <https://research.manchester.ac.uk/en/projects/translational-english-corpus-tec>

-sadece yazar ya da kaynak metin üslubuna başvurarak, ya da dilsel engellerle açıklanamayacak bir 'çevirme tarzıdır'. (s. 32)

Saldanha dışında Jean Boase-Beier de alana metodolojik tutarlılık getirmeye çalışmıştır. *Stylistic Approaches to Translation*'da (2006), çeviribilimin "bilşsel dönemeçte" olduğunu savunan Boase-Beier, bilşsel stilistikle çevirmenin kaynak metni nasıl bir inceleme yöntemiyle erek metin hâline getirdiğini yorumlar. Federico M. Federici'nin İtalyan yazar Italo Calvino'nun Fransız yazar Raymond Queneau'dan yaptığı çeviriler üzerine olan, *Translation as Stylistic Evolution* (2009) adlı çalışması da bir çevirmenin üslubunu geliştirmesini inceleyen çalışmalar arasındadır. Buna benzeyen bir çalışma Hiroko Cockerill'in (2014) çevirmen Futabatei Shimei'nin bütüncesini ve çeviri çalışmalarının kendi yazdıklarına olan etkisini ele aldığı çalışmadır. Libo Huang'ın *Style in Translation: A Corpus-Based Perspective* (2015) adlı çalışmasında da Çin romanından çağdaş çeviriler bütünce analizine sokulur.

Üslup incelemesinin ve bütünce çalışmalarının bilgisayarla yürütülmesine dair kalıcı bir incelemeyi Roy Youdale kaleme almıştır: Doktora tezinden doğan *Using Computers in the Translation of Literary Style* (2020) adlı çalışmasında, Youdale üslup üzerinde durduğu kadar, makine çevirisi çağında çevirmenin önüne açılan yeni olanakların nasıl kullanılabileceği ve özellikle edebi çeviri alanında nasıl kullanılabileceği üzerinde durur. Bu açıdan Douglas Robinson ve Anthony Pym gibi araştırmacıların 1990'larda çeviri ve teknoloji ilişkisine dair açtığı kanaldan ilerlediği, yeni teknolojilerden edebi çeviride yararlanma yollarını gösterdiği söylenebilir. Youdale Mona Baker'ın üslup araştırması projesine farklı bir açıdan, onun analiz araçları olarak kullandığı araçları yardımcı çeviri araçları olarak kullanmayı önererek katılır. Youdale'e göre bütünceyle yapılan çeviribilim araştırmalarını (corpus-based translation studies - CTS), yeni teknolojilerin imkânlarıyla yapılan yakın okuma ve Franco Moretti'nin önerdiği uzak okuma yöntemlerini kullanarak geliştirmek mümkündür (s. 17). Bu, çevirmenin kendi üslubunu çeviri süreci içinde tanımasını sağlayacaktır. Çevirmenlerin kaynak metnin üslubunun edilgen aktarıcılığı olmak yerine kendi üsluplarına sahip kişiler olduğu fikrini ilk kez Mona Baker'ın dile getirdiğini belirten Youdale (s. 196), o güne dek yapılmış araştırmaları bilinçli ve bilinçdışı alanı inceleyen araştırmalar diye ikiye ayırır. Bunlar,

[...] tümüyle olmasa da büyük ölçüde bilinçdışına dayalı, metin-ve-yazardan-bağımsız ve birikerek bir metnin makro düzeyinde üslupsal ve anlatsal kaymalar üreten ve tek tek çevirmenlerin üslubunu saptamayı sağlayan nicelik olarak ölçülebilir dil alışkanlıklarına dair araştırmalarla [...] çevirmenin kültürel aracılık rolündeki daha geniş, bilinçli tutumları da üslubun içine katan az sayıdaki araştırmalardır. (s. 180)

Youdale'in bunlara katkısı daha önce Jan Rybicki'nin (2013) yaptığını belirttiği bir üslup oto-analizidir. Çalışmasının çatısını, Saldanha'nın üslup tarifini ve kendi hazırladığı bilinçdışı-bilinçli çeviri tablosunu merkeze alan, kendi çevirileri üzerine yaptığı bir otoanaliz oluşturur.

Tablo 1

Çevirmen Üslubunun Bilinçdışı ve Bilinçli Unsurları

Bilinçdışı ←		→ Bilinçli	
Kaynak Dil Etkisi	Parçalara ayırma	Yazara ve / veya kitaba karşı olan tutum	Tür/yazar/metin seçimi
Erek Dil Etkisi	Basitleştirme	Kültürel aracı rolüne karşı tutum	Yazar ya da yayıncının nüfuzu ya da baskısı
Eğitim/bireydil/sözlüksel önceleme	Belirtikleştirme		
Yüksek sıklığa sahip fonksiyon kelimeleri kullanma	Normalleştirme		

Not: Bu tablo Youdale'den (2019, s. 180) alınmıştır.

Youdale, çalışmasının amacını sonuç kısmında daha açık şekilde dile getirir:

Bu kitap bir soruyla başladı: Neden edebiyat çevirmenleri ve onların öğretmenleri edebiyat çevirisinde teknoloji kullanma konusunda genel olarak kararsız, hatta karşıtmiş gibi görünüyor? Çünkü bu bağlamda “teknoloji” diye kast edilen şey genel olarak makine çevirisi (MT/MÇ), bilgisayar destekli çeviri (CAT/BDÇ) aletleri ya da ikisinin bir toplamıdır, bunlar da edebiyat çevirmenlerinin becerilerine ve geçim kaynaklarına uymayan ya da tehdit oluşturan şeyler olarak görülür. Bu iki teknolojinin gelecekte edebi çeviriyle daha içiçe geçebileceği fikrini bir yana bırakmadan, bu kitapta ‘bilgisayar destekli edebi çeviri’ (CALT/BDEÇ) denecek bir alanı genişleten bir yaklaşımı savunuyoruz. Temel savımız yakın ve uzak, ya da bilgisayar destekli okumanın bütüncü-dilbilim (CL/BD) ve metin-görselleştirme araçlarının ve tekniklerinin bir bileşiminin edebi çeviri sürecine yaratıcı ve üretken şekilde katılabileceğidir. Özel olarak, bu metodolojinin kullanılmasının sadece yakın okumaya dayanan çevirilerden daha iyi bilgili çeviriler üretebileceği ve insan çevirisinin becerilerini ya da yerini elinden almaya kalkışmadığı, aslında onu zenginleştirdiği öne sürülür. (s. 199)

Youdale'e göre önerdiği metodoloji kaynak metni analiz edip çeviri hedeflerini belirlemekte, ilk çeviri taslağını hazırlamakta, kaynak metninle taslağı karşılaştırıp çeviri sürecinin sonucunu değerlendirmekte ve çevirmen üslubunun otoanalizinde yardımcı olacaktır (s. 200). Bu metodolojiden yararlanabilecek kimseler de akademisyenler, öğrenciler ve profesyonel edebiyat çevirmenleridir; birçok üniversite araştırma projesi, atölye, edebiyat ve çeviri örgütünde araştırılmakta olan bilgisayar-edebiyat ilişkisi tartışmaları çeviriyi kaçınılmaz olarak değiştirmektedir ve bu metodoloji için kullanılacak olan yazılımlar ücretsiz ya da ucuz olarak elde edilebilir (s. 206). Bu açıdan, üslup araştırması için kendi yazılımını ürettiren Mona Baker'dan sonraki 20 yıl içinde çeviri ve bütüncü analiz yazılımlarının büyük yol kat ettiğine dikkat çekmekte yarar var: Artık AntConc, CATMA, ParaConc, Sketch Engine, Wordsmith Tools, Voyant Tools gibi

profesyonel araçlar kullanıcılara kelime sıklık listelerinden örtüşmelere dek çeşitli bütüncü analiz birimlerini sunmaktadır (s. 23). Bu araçların dışında özel olarak oluşturulmuş ayrıştırıcılar (parser) ve Python gibi programlama dilleri kullanılarak metin analizleri daha derinlemesine ve *uzaktan* gerçekleştirilebilmektedir.

Fakat Youdale'in yaklaşımının çarpıcı bir yönü şudur: İnsan çevirmenlerin bilgisayarlı edebi çeviri çalışmasının yararlarından bahsederken, edebi çeviri sürecindeki temel rollerden birinden, yani edebiyat editöründen hiç bahsetmez. Oysa Saldanha tam da bu konuda uyarılmış, çevirmenin kişisel özelliklerinden ayrı olan, metinsel özellik diye bir unsur olduğunu ve çeviri metninin aslında yazar, çevirmen, editör ve olası başka aktörlerin dil özelliklerini taşıyan bir bileşim olduğunu belirtmiştir. Youdale'in önerdiği otoanaliz yöntemi, çevirmenin çeviri sürecini editörün işlerini azaltacak türden bir otodenetimle yapması ve bunun için bilgisayarlı uzak-yakın-okuma yöntemini kullanması yararlı bir yöntemdir. Ama bu aynı zamanda kendi editörü de olması anlamına gelecektir.

Aslında Youdale'in teklifi bu olmasa da günümüzde yayıncılığın böyle bir noktaya doğru ilerlediği, çevirmenle editör rollerinin otomasyonla içiçe geçme eğiliminde olduğu doğrudur. Bunu hem Youdale'in çalışmasında Pym'den (2013) aktardığı ve (günümüzde) iyice yerleşmiş olan "birçok çevirmen yakında sadece MÇ artdüzeltilmesi olacak" (32) fikri, hem de günümüzde uluslararası yayıncıların editöryal sürece yapay zeka katma, insan çalışan sayısını azaltma eğiliminde olması doğrulamaktadır.⁴ Fakat buna karşılık Youdale çevirmenlerin MÇ artdüzeltilmesi olduğu bir durumda çevirmen üslubunun ne olacağını açıklamamaktadır; çalışmasının "MÇ ve Edebî Çeviri" başlıklı kısmında Toral ve Way'in (2015) İspanyolcadan Katalancaya edebi metin çevirebilecek makine çevirisi sistemi inşa etme deneyine, Besacier ve Schwartz'ın (2015) ve Joss Moorkens vd. (2018) edebi metnin MÇ çevirisine artdüzeltilme deneylerine, Jones ve Irvine'in (2013) MÇ'yi çeviri kuramına katma girişimine, Rothwell'in (2018) klasik bir metnin yeniden çevirisinde çeviri belleği kullanma girişimine değinir, ama bu deneylerde çevirmen üslubu fikri de, çeviride editörün rolü fikri de yer almaz.

Aslında bu alanda bir belirsizliğin yaşandığını ve perspektifin ya da paradigmanın değişmeye başladığını gösteren bir olgu, Youdale'den sonra çevirmen üslubunu incelemek için metodolojik yeni bir yaklaşım öneren bir araştırmanın yayınlanmamış olmasıdır. Gelişmiş İstatistiksel Makine Çevirisi ya da Nöral Makine Çevirisi ve ardından gelen Üretici Yapay Zekâ döneminde ilgi insan çevirmenin değil makinenin yaratıcılığına ve üslubuna yönelmiştir.

⁴ "YZ işe yarayacak, daha fazla işçi almadan daha çok kitap yayınlamayı kolaylaştıracak." The Most Powerful Person in Publishing Doesn't Like to Talk About Himself, Elizabeth A. Harris, 30 Ocak 2024, <https://www.nytimes.com/2024/01/30/books/penguin-random-house-nihar-malaviya.html> "Penguin Random House CEO hopes AI will help sell more books: Report" <https://www.thehindu.com/sci-tech/technology/penguin-random-house-ceo-hopes-ai-will-help-sell-more-books-report/article67796207.ece>

4. Çeviribilim Açısından Makine Üslubu

Makinelerin edebi çeviri yapması fikri çok eskiden beri dile getirilmiştir, ama çağımızda bu fikri ilk uygulayan kişi, yazar Richard Powers'ın bir denemesini makine aracılığıyla Fransızcaya çeviren Laurent Besacier olarak görünüyor. Besacier'in 2014 tarihli çalışmasını ertesi yıl, *Automated translation of a literary work: a pilot study* başlığıyla Computational Linguistics for Literature-NAACL atölyesinde sunması Antonio Toral'ın ilgisini çekmiş ve onun Andy Way'la birlikte *Machine-assisted translation of literary text: A case study* (2015) ve *What level of quality can neural machine translation attain on literary text?* (2018) adlı çalışmaları yapmasına yol açmıştır.

Makine çevirisiyle yaratıcılık ilişkisini ele alarak makine üslubu insan üslubu arasındaki farkı belirten ilk çalışmaysa, Şahin ve Gürses'in (2019) "*Would MT kill creativity in literary retranslation?*" başlıklı makalesi olarak görünüyor. 2019 yazında Dublin'de düzenlenen 17. Makine Çevirisi Zirvesi'nin *Proceedings of the Qualities of Literary Machine Translation* adlı atölyesinin sunum derlemesinde yer alan bu makale, edebi makine çevirisi incelemelerinde vurguyu kaliteden üslup ve yaratıcılığa çeken ilk çalışmadır. Bu makalede 21 son sınıf çeviri öğrencisiyle yapılan, *Robinson Crusoe*'dan bir parçanın Google Çeviri ürünü olan çevirisini değerlendirme deneyi anlatılıyor. Burada GÇ Türkçe çeviride yaratıcı bulunmaz, ama ölçüm izlenimlerin istatistiksel değerlendirmesine dayanmaktadır. Aynı vurguyu içeren daha sonraki bir çalışma, Guerberof-Arenas ve Toral'ın (2020) *The Impact of Post-editing and Machine Translation on Creativity and Reading Experience* başlıklı makalesidir. Burada poliseye bir hikâyenin Katalancaya yapılan insan çevirisi, makine çevirisi ve artdüzelti yapılmış makine çevirisindeki yaratıcılığın sayılabilir bir değerlendirilmesi için yapılan anket sonuçları değerlendirilir. Her iki makalede de yaratıcılık ölçüsü için Kussmaul'dan (1995) yararlanılır.

Kenny ve Winters'in (2020) *Machine translation, ethics and the literary translator's voice* makalesinde çevirmen üslubu ele alınmaktadır. Araştırmacılar Almanca çevirmeni Hans-Christian Oeser'e daha önce çevirdiği bir romandan alınmış bir metnin makine yeniden çevirisine artdüzelti yaptırmıştır. Makalede çevirmenin bu deneyime dair izlenimleri, çevirmenin sesi (Hermans, 1996) kavramı çerçevesinde incelenir. Fakat asıl çıkış noktaları Taivalkoski-Shilov'un (2019) *Ethical issues regarding machine(-assisted) translation of literary texts* başlıklı kapsamlı makalesidir. Bu çok kapsamlı makalesinde, Taivalkoski-Shilov, Youdale'in tersine, "edebi çevirinin aşırı teknolojikleşmesinin" kaygı verici yanları üzerinde durur. Çevirmen üslubunun korunmasını ve gelişmesini engelleyecek piyasa eğilimleri olduğunu belirtir:

Daha şimdiden editör elinden geçmemiş, kusurlu makine çevirilerini hiçbir şeyden şüphelenmeyen müşterilere satmaya başlamış olan korsan yayıncılar, edebi metinlere yönelik tam otomatik MÇ sistemi uygulamalarını, bunlar insan çevirmenlerden daha kötü kalitede çeviri yapsalar bile, sevinçle karşılayacaklardır. Bu tür yayıncılar edebiyat çevirmenlerini – ya da profesyonel olmayan çevirmenleri – makine çevirilerinin

artdüzeltiartdüzeltisini yapmak üzere işe alabilir, bu da bu işi yaratıcı bir meslek olmaktan çıkaracak ve çeviri kalitesini fena şekilde düşürecektir. (2019, s. 4)

Çevirmen üslubunun (ve bir bakıma kalitenin) piyasa tarafından talep edilen bir şey olmadığına dair önemli bir uyarıdır bu. Taivalkoski-Shilov çevirmen üslubu kavramını kullanmaz, ama çeviri kalitesini anlatının ve çevirmenin sesiyle bağdaştırır ve ayrıca Youdale’de yer almayan bir sorunu dile getirir; çevirmenler üslupları korumak üzere her yazar için ayrı bir çeviri belleği kullanmalı mıdır?

Çevirmenler belli bir üslup seçmek zorunda olsa da – yoksa metinleri edebi eser rolü görmeyecektir – çevirmenin izininin de bir sınırı vardır: Farklı yazar sesleri bir ve aynı kişi sesi verecek kadar homojenleşmemelidir. MÇ ve çeviri belleği yazılımının riski şudur: Eğer çevirmenlerin bireysel, projeye özgü çeviri belleği kullanmalarına izin verilmezse, tek bir yazarın üslubunu heterojenleştirme ya da birkaç yazarın üslubunu homojenleştirme eğilimi daha baskın hâle gelebilir. Bu da yazarın metin sahipliğinden taviz vermesi demektir. (2019, s. 9)

Günümüzde yazar üslubuyla çevirmen üslubunu birbirinden ayırt etmek çeviri teknolojileri ve MÇ sistemlerinde daha karmaşık hâle gelmiştir. Ama diğer yandan, çevirmenin işleri bölebildiği durumda kendine has üslubunu farklı işlere göre uyarlamasına, insani becerilerini geliştirmesine yardımcı olacağı da söylenebilir. “Ses” kavramını “üslup” gibi kullanan Taivalkoski-Shilov’un *Free indirect discourse: an insurmountable challenge for literary MT systems?* (2019) adlı makalesinde makine çevirisi sistemlerinde sesin kaybolması üzerinde durulmaktadır. Kenny ve Winters (2020) makalesindeki Oester’in kendi çevirisini makine çevirisiyle kıyaslaması deneyi, üslubu değil bu ses kaybını ölçmek üzere yapılmıştır. Burada sesin makinenin eğitimi için farklı kaynaklardan toplanan veri aracılığıyla oluşturulduğunun üzerinde durulur:

Ses her yerde hazır ve nazırdır, karmaşık ve kısmen ‘satır arasında’ inşa edilmiştir, bütün bunlar edebi metinler makineler tarafından çevrildiği zaman yanlış bir şekilde ele alınabilir. Kaygı veren bir şey de – ve bunu bir bakıma Taivalkoski-Shilov’dan (2019) uyarlıyoruz – tek bir makine çevirisi motorunun birden çok yazarın eserini, farklı yazarların üsluplarını çevirmek için kullanılması durumunda ortaya çıkabilecek potansiyel homojenleştirme, ya da tersine, bir makine çevirisi motorunu eğitmek üzere kullanılan verinin çok farklı kaynaklardan geldiği bağlamlarda tek bir yazarın üslubunun heterojenleştirilmiş olmasıdır. (2020, s. 125)

Kenny ve Winters (2020) makine çevirisi sistemini oluşturan verinin çok farklı kaynaklardan gelse de bu kaynakların insan çevirisi olduğunu, dolayısıyla verinin içinde insan çevirmenlerin seslerinin mevcut olduğunu belirterek, Kenny’nin *The Ethics Of Machine Translation* (2011) makalesine gönderme yapar. Genel ve özel olarak yeni çağda çeviri etiğini ele alan bu 2011 makalesinde üslup konusu geçmemiştir, ama sonuç kısmında aslında bir makine üslubu var mı sorusunu sormayı sağlayan, insanların sesinin bütün verilerin zemininde yer aldığı vurgusu yer almıştır:

“Çevirinin şimdi bir tür dört yol ağzında olduğu açıktır, birçok yorumcu çeviriden artdüzeltiye geçiş olmasını öngörüyor. Makine çevirisinin insan çevirisine bu kadar

bağımlı olduğu böyle bir zamanda, paralel verinin yaratılmasında çevirmenlerin rolünü genellikle gözardı ediliyor olması ironiktir.” (s. 129)

Kenny ve Winters (2020), makineleri besleyen çeviri metinlerin eskisine göre çok arttığını, bunlara “daha önce çevrilmiş edebi metinlerin de karıştığını, Toral ve Way’in çalışmalarında (2015, 2018) ‘edebiyata uyarlanmış makine çevirisi’ motorlarını [bu veriyle] eğitmenin mümkün olduğunu” da belirtir, ama makalede verilen örnekler artdüzelti örnekleridir, edebi metinlerle yeni eğitilmiş bir çeviri sisteminden bahsedilmez. Çevirmen Oeser’in sesi artdüzelti çalışmasında, makine çevirisinden ayrı bir öge olarak duyulur.

Bu tartışmaların sonucunda, son dönemde çevirmen üslubunu makine yoluyla üretmek için çeşitli girişimler ortaya çıkmıştır. Bu konuda ilk yayın, Amazon Al’da çalışan Wang, Hoang ve Federico’ya (2021) aittir. *Towards Modeling the Style of Translators in Neural Machine Translation* adlı makalelerinde TED konuşmaları verilerinden ve TED çevirmen üslup yönergesinden yararlanarak geliştirdikleri bir modelde “üslup iliştilmiş Nöral Makine Çevirisinin önemli ölçüde farklı üslup çeşitlemeleri ürettiği, profesyonel çevirmenleri taklit ettiği” sonucuna vardıklarını belirtirler. Fakat burada çevirmen üslubu bireysel değil anonim bir üslup olarak sunulmuştur.

Aynı yıl yayınlanan makalelerinde, Şahin ve Gürses de (2021) amatör öğrenci ve profesyonel çevirmenlerden oluşan iki ayrı kümeden Dickens’tan bir paragrafın çevrimiçi makine çevirisini incelemelerini ve bununla ilgili bir ankete yanıt vermelerini isteyerek yaptıkları bir deneye yer vermiştir. Bu deneye katılan iki grup da Google ve diğer çevrimiçi Türkçe makine çevirilerinde üslup kaybı olduğu, yaratıcılık olmadığını dile getirir.

Bireysel çevirmen üslubunu makine yoluyla çoğaltmaya, makineye insan üslubu kazandırmaya yönelik ilk girişimse, Şahin vd.’nin (2021) *Edebi Makine Çevirisi Yoluyla Çevirmenlerin Üslubunu Yansıtan Çeviriler Üretme ve Yeniden Çeviriler Oluşturma* adlı TÜBİTAK projesi olmuştur. Bu projede Nihal Yeğinoğlu, Nihal Yalaza Taluy, Belkis Dişbudak gibi çevirmenlerin çevirilerinin makineye öğretilmesi yoluyla,⁵ makinenin bu çevirmenlere ait üslupla yeni çeviriler üretmesi üzerinde çalışılmaktadır. Bu projenin ilk sonuçları ve metodolojisi proje ekibinin *Incorporating Human Translator Style into English-Turkish Literary Machine Translation* (Yirmibeşoğlu vd., 2023) ve *Literary machine translation to produce translations that reflect a human translator’s style* (Dallı vd., 2024) başlıklı makalelerde anlatılmaktadır. Proje çalışmaları sonucunda üretilen ve çevirmen Nihal Yeğinoğlu’nun kaynak metinlerle hizalanmış çevirileriyle eğitilen makine çevirisi sisteminin, çevirmen Yeğinoğlu’nun üslup özelliklerini çoğaltabildiği, onun üslubuyla çeviri yapabildiği savunulmaktadır.

⁵ Bunun için çevirmenlerden ve telif temsilcilerinden izin alınmıştır.

Bu proje çalışmasında çeviri kalitesi BLEU, COMET ve BERT gibi otomatik metriklerle ölçülmektedir. Projenin özgün katkısı ise, üslubun bir yansıması sayılabilecek olan ve yakın okumaya ek olarak sayısal olarak da tespit edilebilen sözcük ve cümle düzeyindeki ve morfolojik özelliklerle birlikte bütüncü araçlarıyla belirlenen anahtar kelimeler üzerinden üslup vektörlerinin oluşturulmasıdır. Özel veri setiyle eğitilmiş makine çevirisi modelinin ürettiği metnin çevirmenin oluşturmuş olduğu erek metinle istatistiksel olarak karşılaştırılması sonucunda genel makine çevirisi modellerinden farklı olarak çevirmenin üslubunun izlerinin aktarılabilirdiği gözlemlenmiştir. Bu tür özelleştirilmiş (customized) makine çevirisi modeliyle “çeviri kalitesinin arttığı da tespit edilmiştir” (Yirmibeşoğlu vd., 2023, s. 7). Vektörel ve otomatik analizlerin yanı sıra, çeviri çözümlerinin çeviride intihal çalışmasında (Şahin vd., 2018) kullanılan bir modelin uyarlanmasıyla insan değerlendirmesinin de dâhil edildiği (Şahin vd., 2024) ve devam etmekte olan bu projenin son aşamasında, başka dil ve çevirmenlerle de başarı elde edilip edilemeyeceği görüleceği belirtilmektedir. Projede anonim çevirmen bütünceleri yerine özgül bireysel çevirmen bütünceleriyle eğitilen makine çevirisi sistemlerinin (*transformer*’ların) çevirmen üslubunu koruyabileceği belirtilmektedir. Bu da Taivalkoski-Shilov’un dikkat çektiği etik sorunların çözümüne doğru atılmış bir adım sayılabilir; eğer insan üslubuna sahip olmayan, insan üslubunu korumayan makine çevirisi sistemleri devreden çıkarsa, korsan ve fırsatçı yayıncıların isimsiz makine çevirisi kullanma olanakları daralır. Yoksa eğer insan çevirisi üslubu taşımayan, anonim makine çevirisi sistemleri yerleşirse, muhtemelen onlar çeviri şirketlerinin ürünlerini korumak için atacakları adımlarla, ürünlerin içine yerleştirecekleri damgalarla anonim olmaktan çıkıp şirket ürünü olacaklardır, bu da (aslında tam da günümüzdeki gibi, Google Çeviri, DeepL Çeviri vb. gibi) şirket markasıyla anılması, insan çevirmenlerin isminin silinmesi gibi etik bir sorun doğuracaktır.

Şahin vd.’nin projesinin ilk kez sunulduğu (Şahin vd., 2022) toplantılardan biri olan, 20-21 Ekim 2022 tarihlerinde Sorbonne Üniversitesi’nde yapılan *Literary Translation and AI* konferansında “kişiselleştirilmiş bir edebi makine çevirisi sistemi” (La traduction littéraire automatique individualisée) tanıtılır. Söz konusu sistemi doktora çalışmaları çerçevesinde hazırladığını belirten Hansen, bu sisteme dair elde ettiği sonuçlarını *Human-Adapted MT for Literary Texts: Reality or Fantasy?* adlı makalede yayınladı (Hansen, vd., 2022). Çevirmenler için bilgisayar destekli çevirinin kaçınılmaz hâle geldiğini belirttikleri makalede, yazarlar altı fantazy romanı çevirisiyle eğittikleri bir *transformer* modelinin başarılı sayılabilecek bir bireysel edebi makine çevirisi ürünü verdiğini ileri sürer. Bu gelişmelerin etik ve sosyal sorunları da olduğunu vurgulayan yazarlar, diğer yandan gelişmelere engel olmanın imkânsız olduğunu da altını çizer: “LMT’nin [edebi makine çevirisinin] bir gerçeklik olması için birkaç yıl daha geçmesi gerektiğini kabul etsek de şirketler daha şimdiden edebi artdüzelti hizmetleri teklif etmeye başladı (Macken vd., 2022) ve gözden geçirilmemiş otomatik edebi eser çevirileri de internette çok yaygın olarak bulunuyor” (s. 185).

Aslında *transformer*’larla birlikte gelen ve makine öğretiminde kullanılan büyük dil modelleriyle (LLMs) üretilen yapay zekaların ortaya çıkması sadece üslup değil,

insanlikle ilgili birçok sorunu kökten farklı bir biçime sokuyor. Zekanın yapay olarak adlandırılabilirdiği bir ortamda yapay üslupların hâkim olması bir tedirginlik yaratmayacaktır. Çevirmen üslubu yerine makine üslubunun geçmesi insanla makinenin bütünleşmesi yoluyla da olabilir (Youdale'in önerdiği metodoloji ya da Robinson'un "siborg çevirmen" (1998) tasviri buna yakındır), insani çeviri edincini aynı eğitim süreciyle elde eden makinenin çeviri işini insani yetkinlikle üstlenmesi yoluyla da olabilir. İkinci durumda insanı fiziksel olarak yoran işlerin makine otomasyonuna tam olarak devredildiği bir gelecek öngörülür. Geçiş sürecinde birçok insan çevirmen işsiz kalabilir, yeni iş ortamlarına farklı görev tanımları ve çalışma alışkanlıklarıyla (Youdale'in önerdiği gibi) uyum sağlamak zorunda kalabilir. Bu süreç ürkütücü olsa da makine öncesi çeviri piyasasındaki yoğun ve sert rekabet durumundan ne kadar farklı olduğu sorulabilir; "insan insanın kurdudur" ilkesinin hâkim olduğu kapitalist piyasa koşullarında, çevirmenler ontolojik olarak birbirlerini ötekileştirmeyi, nesneleştirmeyi, birbirlerinin işini almayı ya da birbirlerinden daha iyi iş ve konum almayı alışkanlık hâline getirmek zorundaysa, insanın makineyle rekabetiyle insanlar arası rekabet arasında ne fark görülebilir?

Bu soruları kısmen tartışan ve günümüzün post-dijital dünyasında çevirmenin yaratıcılığının ve emek mirasının nasıl korunacağını sorgulayan, "*A call for a fair translatiosphere in the post-digital era*" adlı bir çalışmada Şahin ve Gürses (2023), bütün çeviri metinlerin dijitalleşerek içiçe geçtiği yeni bir translatiosfer içinde olduğumuzu savunur.⁶ Artık içinde nefes aldığımız bu yeni translatiosfer ya da çeviri metinler dünyası çevrimiçi varlıklarla, şeylerin interneti dediğimiz birbirine bilgisayarlar aracılığıyla bağlanan akıllı nesnelere ve günümüzün üretici öneğitimli transformer'larıyla (GPT) şekilleniyor. GPT'lerin üslup ve tarz çoğaltabilmesi bizi çevirmen üslubu-makine üslubu ikilemini yeniden düşünmeye zorluyor. Şahin *Yapay Çeviri* (2023) adlı kitabında bu yeni ortamda üretilen çeviriye makine çevirisi yerine "yapay çeviri" demeyi önermiştir. Onun tanımıyla yapay çeviri "bir metnin insan müdahalesine gerek kalmadan, bir duyu kanalı veya iletişim aracı kullanılarak bir dilden ya da göstergeden başka bir dile ya da göstergeye hesaplama yoluyla aktarılmasıdır" (s. 13), öyleyse artık makine üslubu ya da "yapay üslup"tan da bahsedilebilir.

5. Çevirmen Üslubu Araştırmalarının Geleceği

Bu noktada, çeviribilim alanında çevirmen üslubu araştırmalarında, 20. yüzyılın son on yılından bu yana yeni bir dönemece geldiğimizi söyleyebiliriz. Mona Baker, son zamanlarda çalışmalarında ağırlığı anlatı ve söylem incelemelerine verdi ve öncülük ettiği bilgisayar destekli çeviri bütüncesi ve çevirmen üslubu araştırmalarından kısmen uzaklaştı. En son projelerinden biri olan "Bilginin Soykütüğü" projesi yine bütüncü

⁶ Benzer bir çağrıyla *The Journal of Specialised Translation* dergisinin Ocak 2024 sayısında, Moorkens vd. "Proposal for a Triple Bottom Line for Translation Automation and Sustainability: An Editorial Position Paper" başlığıyla yaptı.

merkezli bir çalışmadır, ama bu çalışma içinde çevirmen üslubu konusu yer almaz. Maeve Olohan ve Gabriela Saldanha başka konulara yönelirken, Dorothy Kenny ve Marion Winters makine çevirisi araştırmalarına, makine çevirisindeki çevirmen sesi konusuna ağırlık verdi. Genel olarak, insan çevirmenlerin üslubunu incelemek amacıyla başlatılan bilgisayar destekli bütüncü çalışmaları, bilgisayar destekli ve tümüyle bilgisayara ait çevirilerdeki insan unsurunu inceleme çalışmalarına evrildi. Diğer yandan Libo Huang ve Hiroko Cockerill gibi araştırmacıların çalışmalarıyla edebi çeviri ve çevirmen üslubu konusunun Batı dışındaki kültürlerde de ele alındığı gözlenmektedir.

Türkçe çeviri ve çevirmen üslubu araştırmalarının genellikle bir çevirmenin bir çevirisinin, bir yazarın birkaç çevirisinin ya da bir eserin farklı çevirilerinin karşılaştırmalı incelemelerine dayandığı gözlenebilir. Bir eserin birkaç çevirisinden oluşan bütüncüler görülmüşse de bir çevirmen bütüncesine dayalı bir araştırma daha yapılmamıştır. Fakat Şahin vd. projesi çerçevesinde hazırlanan türden çevirmen bütüncülerinin yakın zamanda artacağını öngörmek mümkün. Bunun için çeviri ve özgün metinlerin derlenmesi, analize hazır hâle getirilmesi ve hizalanması, bütüncü araçlarıyla analiz edilmesi gibi kapsamlı çalışmalar gerekecektir. Bu tip çalışmaların yeni yapay zeka teknolojileriyle birlikte kullanılmasının türler, dönemler, kişiler vb. açılardan çeviri dilindeki ve üslubundaki gelişmeleri daha bütünsel ve hassas bir şekilde ortaya çıkaracağı öngörülebilir.

Rothwell, Way ve Youdale'in (2023) editörlüğünü yaptığı *Computer-Assisted Literary Translation* adlı derlemede Youdale'in (2019) öncülüğünü yaptığı bu alanın geliştirildiği görülüyor. Winters ve Kenny (2023) bu derlemedeki çalışmalarında yine yukarıda bahsettiğimiz çevirmen Oeser'le yaptıkları çalışmaya dönerken, üslubu Hermann vd.'nin (2015) tanımıyla anladıklarını söylüyorlar: "Niteliksel ya da niceliksel olarak gözlemlenebilecek olan biçimsel özelliklerin bir toplamıyla oluşturulan metinlere ait bir özellik" (s. 70). Onlara göre bu özellikler bütüncü çalışmasıyla, "sözlük yoğunluğu, ortalama cümle uzunluğu, (standartlaştırılmış) farklı sözcüklerin sayısının toplam sözcük sayısına oranları (type-token ratios) ve sözlüksel çeşitliliğin diğer ölçüleriyle" yapılan daha zengin analizlerle elde edilebilir. Makalede asıl üzerinde durdukları inceleme konuları Oeser'in artdüzelti çalışmasıdır.

Computer-Assisted Literary Translation derlemesi Kenny'nin (2022) *Machine translation for everyone: Empowering users in the age of artificial intelligence* derlemesiyle birlikte ele alınırsa, araştırmacıların ağırlığı artık makine çevirisi sistemlerinin kullanım edinci ve becerisine verdiği, ayrıca Kenny ve Winters'ın belirttiği gibi kişiselleştirme ve özelleştirmenin (customization) öne çıktığı anlaşılmaktadır.

Alanda çalışan araştırmacıların ilgileri çok fazla ve çeşitlidir (...) ama önemli bir dal edebi metinlerin çevirisindeki performanslarını artırmak üzere MÇ motorlarının özelleştirilmesine odaklanmıştır. Bu tür özelleştirme bireyselleştirilebilir: motorlar (kısmen) belli yazarların yazdığı ve/veya belli çevirmenlerin çevirdiği metinlerle eğitilebilir, bu da bizim sırasıyla 'yazara özgü kişiselleştirme' ve 'çevirmene özgü kişiselleştirme' dediğimiz şeye yol açar. Bu tür kişiselleştirmenin MÇ'de belli, yani kaynak

metnin yazara ya da belli bir çevirmene ait bir 'üslubun' yeniden yaratılması gibi açık ya da örtük bir hedef vardır. Bu aşağıdan yukarı, yani, eğitim aşamasında, herhangi bir yeni çeviriye girilmeden önce olur. Ayrıca yukarıdan aşağı kişiselleştirmeyi hayal etmek de mümkün, fakat, edebi artdüzelti kılığında. artdüzelti... Çevirmene özgü kişiselleştirme'nin (TSP) başarılı olup olmaması ... artdüzelti yapılmış halin çevirmenin bilinen üslubunu yansıtıp yansıtmadığının gösterilmesine bağlı olacaktır. (s. 69)

Sonuç olarak, son zamanlarda yukarıda bahsedilen TÜBİTAK projesinde yapıldığı gibi, MÇ sistemlerinin kişiselleştirilmesi ve özelleştirilmesi konusunda çeşitli makaleler yayınlanmaktadır. Transformer modellerinin ortaya çıkmasından sonra yapılan bu tip çalışmalarda bilişimciler ve kodlamacıların çeviribilimcilerle ortaklığı ya da yukarıda bahsedilen Amazon AI gibi çeşitli şirket araştırmacılarının projeleri öne çıkmaktadır. Bunun dışında, eklentilerle özelleştirilebilen GPT modellerinin, herhangi bir kod yazmadan sadece veri beslemeyle eğitilebilen makine sistemlerinin ortaya çıkması da kişiselleştirilmiş, özelleştirilmiş makine çevirisi sistemlerinin yeni bir tipine yol açmış görünüyor. Kullanıcılar, bu örnekte çevirmenler kendi çevirilerini tıpkı çeviri belleğine yükler gibi makineye yükleyerek ondan kendileri gibi yeni çeviriler üretmesini bekleyebilecek. Bu yönde bazı girişimler görünüyor. Fakat bu yol da birçok telif ve otantiklik sorunlarıyla kaplıdır: Çevirmenler makineyi kendi hizalanmış çevirileriyle eğiterek özelleştirirken, hem kendi çevirilerini hem de yazarların eserlerini orada kullanmak için izin almalıdır, ama makineye yüklenen bu metinlerin sadece çevirmenle-GPT sistemi arasında kalmaması, bütün GPT sistemine yayılması olasılığı böyle bir iznin sınırlarını silikleştirir. Bir edebi eserin yayın formatları belirliken, bir GPT sistemindeki yayının formatı belirsizdir. Son zamanlarda yazarlarla GPT sistemi sahibi şirketler arasında peş peşe patlak veren davalarda, yazarlar eserlerinin izinsizce alınarak makine eğitiminde kullanılmasına karşı çıkmıştır.⁷ Çevirmenlerin de kendi metinlerinin izinsiz kullanılmasını hoş görmeyecekleri kesindir. Aynı şekilde, çeviri şirketleri, tercüme büroları özelleştirilmiş GPT-çevirmenler hazırlamak üzere kendi çeviri veri depolarından yararlanmak isterse, tartışmalı bir alana girmiş olacaktır: Bir şirketin anlaşmalı çalışan serbest (freelancer) çevirmenlerden topladığı çeviri verisiyle üretilen sistemin yaptığı çevirinin üslubu şirkete mi aittir, şirket hizaladığı kaynak metin ve çeviri metinler üzerinde hak sahibi midir vb.? Bunlar çeviribilimin önüne gelen yeni sorunlar ya da eski sorunların yeni kılıklarıdır.

Aslında bu sorunlar genel olarak internetin yapısıyla ilgili kronik sorunlar. 1986'da kamuya açılan internet, yani bilgisayar ağı bu ağ üzerinde yayılan içeriklerin sahipliği konusunda derin tartışmalarla büyüdü. Bu tartışmaların en ünlüleri müzik ve film şirketleriyle internet siteleri ve dosya paylaşım yazılımcıları arasında yaşanan tartışmalar oldu. Bunlar çeşitli çözümlere kavuşturuldu. Metinler açısından, başlangıçta internet kullanımının yaygınlaşması için internet sayfalarına metin yüklemek çeşitli yollarla

⁷ "Franzen, Grisham and Other Prominent Authors Sue OpenAI" New York Times, 20 September 2023, <https://www.nytimes.com/2023/09/20/books/authors-openai-lawsuit-chatgpt-copyright.html>

kolaylaştırılır, blog sistemleri örneğindeki gibi metin yayma olanakları sağlanırken, zamanla bu metinlerin kopyalanmasının, izinsiz çoğaltılmasının da önüne geçmek için çeşitli önlemler alındı. Diğer yandan ilk çıkan internet sözlüklerinin ve çeviri yazılımlarının sözlükçülerinin kaynakları belirliken, zamanla gitgide belirsiz çok kaynaklı yapılar ortaya çıktı. Bu açıdan Google Çeviri iyi bir örnektir: Makinenin ilk kaynakları AB metinleri gibi açık bilinen kaynaklarken, zaman içinde kullanıcıların girdileri ve başka girdiler sayesinde kaynaklar da ortaya çıkan üslup da anonimleşmiştir. Yeryüzünün dört bir yanında, internet arama motorunda arama yapar gibi çeşitli GPT sistemleriyle sohbet ederek çeviri yaptıran çevirmen olan ve olmayan kullanıcıların varlığı düşünülürse, GPT'lerin ürünlerinin anonimliği akıldışı boyutlara varmaktadır. Böyle bir veri akışı karmaşasında, özelleştirilmiş, kişiselleştirilmiş Makine Çevirisi ya da GPT-Çeviri sistemlerinin hazırlanması ve kullanılması uygulamada birçok sorun doğuracaktır.

Diğer yandan, çevirmen üslubu konusu bu bilgisayar ağının içindeki arama motoru ve sosyal medya otomatik çevirileri ortamına doğan yeni nesiller açısından bambaşka bir konudur. İnternetteki İngilizce merkezli makine çevirisi sistemleri sadece dilleri yanlış ya da yanıltıcı çevirilerle sakatlamakla kalmıyor, ayrıca insan üslubunu tanıyamayacak bir nesil ortaya çıkarıyor. 21. yüzyılın anadili İngilizce olmayan genç kuşakları bu makine çevirileri yüzünden bir yandan kendi dillerinin doğal yapılarından uzaklaşırken, diğer yandan da insan çevirisi ihtiyacından ve insan çevirisi üslubundan uzaklaşıyor. Dolayısıyla sorun sadece çevirmenlerin birer artdüzelti işçisi hâline gelmesi değil, aynı zamanda tümüyle anonimleşmeleri ya da çalıştıkları şirket markalarının temsilcisi hâline gelmeleridir. Bu yüzden çeviribilim araştırmacılarının edebiyat alanına kişiselleştirilmiş, özelleştirilmiş ya da çevirmen mirasını koruyan makine çevirisi sistemleri katmaları ve bilgisayar destekli edebi çeviri yöntemlerini geliştirmeleri de çevirmen üslubunun geleceği açısından yeterli olmayacak gibi görünüyor. Makine çevirisinin olanakları kamuoyunun talebi olan “çevirmensiz çeviriye” doğru gidiyor.

6. Sonuç

Sonuç olarak, bütünceler üzerinde bilgisayarlı analiz araçlarını kullanarak üslup araştırmamızı, geçmişte izlenime ya da tekil incelemelere dayanarak yaptığımızdan farklı biçimlerde yapmamız ve daha nesnel çıkarımlarda bulunmamız mümkün görünmektedir. Ayrıca bugün birçok çalışmada makine çevirileriyle insan çevirileri karşılaştırılarak, insan çevirisini farklı kılan ya da makine çevirisinin insan çevirisi kalitesine gelmesini sağlayacak eksikleri ve farkları saptamaya yönelik girişimler gözlenmektedir. Çevirmenlerin çeviri bütünceleriyle yapılacak bütünsel çalışmalar onların çeviri stratejilerini de üslubunu da daha zengin bir şekilde ortaya koyacaktır. Aynı perspektifte, insan üslubu taşıyan makine çevirileri deneylerine bakılırsa, onun çevirileriyle eğitilen bir makine çevirisi sisteminin onun gibi çeviriler üretmesi de mümkün görünmektedir.

Bütünce çalışmalarına erken bir dönemde başlayan Dorothy Kenny, yüksek lisansını makine çevirisi alanında yaptığını ve o zamandan beri çevirmenleri teknoloji

konusunda teşvik ettiğini söylüyor. Makine çevirisi araştırmacılarıyla çeviri akademisyenlerinin uyumlu, birbirlerini anlayarak çalışabileceği bir ortam hayal ettiğini ve makine çevirisinin doğal dillerin karmaşıklığını yakalamaya çalışan sözlüksel ve dilbilgisel biçimselleştirmeler için bir test alanı olabileceğine inandığını belirten Kenny'ye göre, geliştiricilerini tanıdığı ve sınırlarını bildiği bir teknolojiyi kabul edilebilir bir şeydi. Fakat durum değişmiştir: “İnsan çevirisinden üstün olduğunu iddia etmeyen, insan çevirisiyle birlikte yaşayabilecek bir teknolojiyi kabul edebilirdim. ... Kısacası kurala dayalı makine çevirisiyle yaşayabilirdim. Ama istatistiksel makine çevirisinin icat edilmesiyle her şey değişti.” (2011, s. 121) Bu satırlardan birkaç yıl sonra hayatımıza giren ve bugün her yerde kullanılan nöral makine çevirisinin etkisi daha da büyük oldu. 2017'den itibaren Büyük Dil Modellerinin günlük hayatta kullanılmaya girmesiyle birlikte çeviri teknolojisi daha da yeni bir döneme girdi.

Yukarıda bahsedilen Şahin vd. TÜBİTAK projesi bir bakıma istatistiksel-nöral çevirilerin insansız/çevirmensiz çevirilerine karşı belli ölçüde kurala dayalı çeviri önerme girişimi sayılabilir. Burada kural belli, yaşamış, yaşamakta olan insanın üslubudur; makinenin üretebileceği çeviri yine insanın üslubunun iç kurallarına göre üretilecektir. Kenny'nin hayal ettiği gibi makine çevirisi araştırmacılarıyla çeviri akademisyenleri arasında uyumlu iş birliğiyle yapılabilecek çalışmaların bir örneği olan bu proje özel bir örnektir, çünkü istatistiksel-nöral çeviri makinelerini üreten araştırmacıların atmadığı bir adımı, çevirmenler, çeviri akademisyenleri ve bilişimcilerin birlikte çalışması adımını atmaktadır. Bütüncü çalışmalarının üslup araştırmalarına açtığı yol yeni adımlara yol açacak gibidir.

Her koşulda, çeviribilim ve bilişim alanındaki gelişmelerin içiçe ilerleyişi, çeviride bireysel üsluplarla genel üsluplar arasındaki sınırların ve kesişimlerin gitgide daha görünür olacağını göstermektedir. Bu aynı zamanda makinelerin insan üslubunu otomatikleştirdiği, anonimleştirdiği durumlara karşı koymak için de fırsatlar sunmaktadır.

Yazar Katkıları

Birinci Yazar: Sabri Gürses %50 (Kuramsal çerçeve, literatür taraması, tartışma, yazma)

İkinci Yazar: Mehmet Şahin %10 (Kuramsal çerçeve, literatür taraması, tartışma, yazma)

Üçüncü Yazar: Ena Hodzik %10 (Kuramsal çerçeve, literatür taraması, tartışma, yazma)

Dördüncü Yazar: Tunga Güngör %10 (Kuramsal çerçeve, literatür taraması, tartışma, yazma)

Beşinci Yazar: Harun Dalli %10 (Veri analizi, tartışma)

Altıncı Yazar: Olgun Dursun %10 (Veri analizi, tartışma)

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için TÜBİTAK'tan finansal destek aldıklarını beyan etmiştir.

Kaynakça

- Alkım, Barış E. (2002). Re-creating H.P. Lovecraft's distinctive style in Turkish [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi] Boğaziçi Üniversitesi Mütercim Tercümanlık Ana Bilim Dalı.
- Baker, M. (1995). Corpora in translation studies: An overview and some suggestions for future research. *Target*, 7(2), 223–243. <https://doi.org/10.1075/target.7.2.03bak>
- Baker, M. (2000). Towards a methodology for investigating the style of a literary translator. *Target* 12(2), s. 241-266. <https://doi.org/10.1075/target.12.2.04bak>
- Besacier, L. (2014). Machine translation for literature: a pilot study (Traduction automatisée d'une œuvre littéraire: une étude pilote). P. Blache, F. Béchet, & B. Bigi (Ed.), *Proceedings of TALN 2014 (Vol. 3)* içinde (ss. 389–394). Marseille: Association pour le Traitement Automatique des Langues. <https://aclanthology.org/F14-2001.pdf>
- Besacier, L., & Schwartz, L. (2015). Automated translation of a literary work: a pilot study. A. Feldman, A. Kazantseva, S. Szpakowicz, & C. Koolen (Ed.), *Proceedings of the Fourth Workshop on Computational Linguistics for Literature* içinde (ss. 114–122). Association for Computational Linguistics. <http://10.3115/v1/W15-0713>
- Boase-Beier, J. (2006). *Stylistic approaches to translation*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315759456>
- Çalışkan S., & Can F. (2018). Türkçe metinler üzerine yapılan sayısal üslup araştırmalarını inceleyen ve *Benim Adım Kırmızı* çevirilerinin aslına olan sadakatini ölçen bir çalışma. *Türk Kütüphaneciliği*, 32(4), 251-286. <http://doi.org/10.24146/tkd.2018.41>
- Çavuşoğlu, Ö. (2007). 'Türkçe söyleyen' Can Yücel: The 'rewriter' par excellence [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Boğaziçi Üniversitesi Mütercim Tercümanlık Ana Bilim Dalı.
- Dallı, H., Yirmibeşoğlu, Z., Dursun, O., Şahin, M., Hodzik, E., Gürses, S., & Güngör, T. (yayın aşamasında). Literary machine translation to produce translations that reflect a human translator's style. *Palimpsestes*.
- Diñçel, B. (2010). From Motherless Brooklyn to Öksüz Brooklyn: Translating the style of Jonathan Lethem, *İstanbul Üniversitesi Çeviribilim Dergisi*, 1(1), 51-65. <https://dergipark.org.tr/en/pub/iuceviri/issue/1229/14393>
- Enkvist, N. E. (1987). What happened to stylistics?. *SPELL*, 3, 11-28.
- Erkazancı Durmuş, H. (2020). Under the Volcano eserinin Türkçe çevirilerine bilişsel biçembilim ışığında bir bakış. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (20), 756-773. <http://doi.org/10.29000/rumelide.792483>
- Erkazancı Durmuş, H. (2021). Reframing an author's image through the style of translation: The case of Latife Tekin's Swords of Ice. *Babel*, 67(6), 683-706. <https://doi.org/10.1075/babel.00246.dur>
- Federici, F. M. (2009). *Translation as stylistic evolution: Italo Calvino creative translator of Raymond Queneau*. Rodopi.

- Guerberof-Arenas, A., & Toral, A. (2020). The impact of post-editing and machine translation on creativity and reading experience. *Translation Spaces*, 9(2), 255-282. <https://doi.org/10.1075/ts.20035.gue>
- Hansen, D., & Esperança-Rodier, E. (2022). Human-adapted MT for literary texts: Reality or fantasy? Literary translation and AI: Assessing changes in translation theory, practice and creativity. *NeTTT 2022* içinde (ss. 178-190). Université de Sorbonne Nouvelle. <https://lit-trans-ai.sciencesconf.org/resource/page/id/7>
- Hermans, T. (1996). The translator's voice in translated narrative. *Target*, 8(1), 23-48. <http://doi.org/10.1075/target.8.1.03her>
- Herrmann, J. B., van Dalen-Oskam, K., & Schöch, C. (2015). Revisiting style, a key concept in literary studies. *Journal of Literary Theory*, 9(1), 25-52. <http://www.jltonline.de/index.php/articles/article/view/757/1776>
- Huang, L. (2015). *Style in translation: A corpus-based perspective*. Jiao Tong Üniversite Yayınevi ve Springer-Verlag Berlin Heidelberg. <http://doi.org/10.1007/978-3-662-45566-1>
- Jones, R., & Irvine, A. (2013). The (un)faithful machine translator. *Proceedings of the 7th workshop on language technology for cultural heritage, social sciences, and humanities* içinde (ss. 96-101). Association for Computational Linguistics. <https://aclanthology.org/W13-2713/>
- Karantay, S. (1985). Çeviri öğretiminde biçem aktarımı. *Dün ve Bugün Çeviri-Kitap 2* içinde (ss. 153-162). Metis.
- Karantay, S. (1989). Can Yücel ile söyleşi. *Metis Çeviri*, 8, 11-18.
- Kenny, D. (2001). *Lexis and creativity in translation: A corpus based approach*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315759968>
- Kenny, D. (2011). The ethics of machine translation. S. Ferner (Ed.), *Proceedings of the NZSTI Annual Conference 2011* içinde (ss. 121-31). NZSTI. https://doras.dcu.ie/17606/1/The_Ethics_of_Machine_Translation_pre-final_version.pdf
- Kenny, D. (2022). *Machine translation for everyone: Empowering users in the age of artificial intelligence*. (Translation and Multilingual Natural Language Processing 18). Berlin: Language Science Press. DOI: 10.5281/zenodo.6653406
- Kenny, D., & Winters, M. (2020) Machine translation, ethics and the literary translator's voice, *Spaces*, 9(1), 123-149. <https://doi.org/10.1075/ts.00024.ken>
- Kussmaul, P. (1995). *Training the translator*. John Benjamins Publishing. <https://doi.org/10.1075/btl.10>
- Laviosa, S. (2002). *Corpus-based translation studies: Theory, findings, applications*. Rodopi.
- Macken, L., Vanroy, B., Desmet, L., & Tezcan, A. (2022). Literary translation as a three-stage process: Machine translation, post-editing and revision. H. Moniz, L. Macken, A. Rufener, L. Barrault, M. R. Costa-jussà, C. Declercq, M. Koponen, E. Kemp, S. Pilos, M. L. Forcada, C. Scarton, J. Van den Bogaert, J. Daems, A. Tezcan, B. Vanroy, & M. Fonteyne (Ed.), *Proceedings of the 23rd Annual Conference of the European Association for Machine Translation* içinde (ss. 101-110). European Association for Machine Translation. <https://aclanthology.org/2022.eamt-1.13/>

- Maczewski, J.-M. (1996). Virginia Woolf's *The Waves* in French and German waters: A computer assisted study in literary translation. *Literary and Linguistic Computing*, 11(4), 175-186. <https://doi.org/10.1093/llc/11.4.175>
- Moorkens, J., Antonio, T., Sheila, C., & Andy, W. (2018). Translators' perceptions of literary post-editing using statistical and neural machine translation. *Translation Spaces*, 7(2), 240-262. <https://doi.org/10.1075/ts.18014.moo>
- Munday, J. (2008). *Style and ideology in translation Latin American writing in English*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203873953>
- Olohan, M. (2004). *Introducing corpora in translation studies*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203640005>
- Polatel, A. (2016). Ters ütopya yazınında çeviri: George Orwell'in 1984 romanının çevirilerindeki çevirmen kararlarının bütüncü temelli çözümlemesi [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Üniversitesi Çeviribilim Bölümü.
- Pym, A. (2013). Translation skill-sets in a machine-translation age. *Meta: Translators' Journal*, 58(3), 487-503. <https://doi.org/10.7202/1025047ar>
- Robinson, D. (1998). *Cyborg Translation*. Son erişim Haziran 2024: <http://home.olemiss.edu/~djr/pages/writer/articles/html/cyborg.html>
- Rothwell, A. (2021). Uses of alignment: Retranslating Zola with / against Vizetelly. *La Main de Thôt*, 9.
- Rothwell, W. ve Youdale R. (Ed.) (2023). *Computer-assisted literary translation*, Routledge.
- Rybicki, J. (2013). Stylometric translator attribution: Do translators leave lexical traces? T. Piotrowski, Ł. Grabowski (Ed.), *The Translator and the Compute* içinde (ss. 193-204). The Philological School of Higher Education and C&M Localization Centre., [www.wsf.edu.pl/upload_module/wysiwyg/Wydawnictwo WSF/The Translator and the Computer Piotrowski Grabowski.pdf](http://www.wsf.edu.pl/upload_module/wysiwyg/Wydawnictwo%20WSF/The%20Translator%20and%20the%20Computer%20Piotrowski%20Grabowski.pdf)
- Saldanha, G. (2011). Translator style: Methodological considerations, *The Translator*, 17(1), 25-50. <https://doi.org/10.1080/13556509.2011.10799478>
- Saldanha, G. (2014). Style in, and of, translation. S. Bermann & C. Porter (Ed.), *A companion to translation studies* içinde (ss. 95-106). <https://doi.org/10.1080/07374836.2015.1123919>
- Şahin M., & Gürses, S. (2019). Would MT kill creativity in literary retranslation?. J. Hadley, M. Popović, H. Afli, & A. Way (Ed.), *Proceedings of the qualities of literary machine translation* içinde (ss. 26-34). <https://aclanthology.org/W19-7304/>
- Şahin, M. (2023). *Yapay çeviri*. Çeviribilim Yayınları.
- Şahin, M., & Gürses, S. (2021). English-Turkish literary translation through human-machine interaction. *Tradumática: tecnologías de la traducción*, (19), 171-203. <https://doi.org/10.5565/rev/tradumatica.284>
- Şahin, M., & Gürses, S. (2023). A call for a fair translatisphere in the post-digital era. *Parallèles*, 34(2), 1-17, <http://dx.doi.org/10.17462/para.2022.02.01>

- Şahin, M., Duman, D., Gürses, S., Kales, D., & Woolls, D. (2018). Toward an empirical methodology for identifying plagiarism in retranslation. Ö. B. Albachten & Ş. Tahir Gürçağlar (Ed.) *Perspectives on retranslation* içinde (ss. 166-191). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203702819>
- Şahin, M., Güngör, T., Hodzik, E., Gürses, S., Yirmibeşoğlu, Z., Dallı, H., & Dursun, O. (2022, Ekim). *Literary machine translation to produce translations that reflect translators' style* [Konferans bildirisi]. *Literary Translation and AI: assessing changes in translation theory, practice and creativity*. Université de Sorbonne Nouvelle, Paris, Fransa. <https://lit-trans-ai.sciencesconf.org/resource/page/id/7>
- Şahin, M., Güngör, T., Hodzik, E., Gürses, S., Yirmibeşoğlu, Z., Dallı, H., & Dursun, O. (2021). Edebi makine çevirisi yoluyla çevirmenlerin üslubunu yansıtan çeviriler üretme ve yeniden çeviriler oluşturma projesi [Bilimsel proje]. TÜBİTAK 121K221.
- Şahin, M., Hodzik, E., Gürses, S., Güngör, T., Yirmibeşoğlu, Z., Dallı, H., & Dursun, O. (2024, Ocak). *Stylistic features and creativity in machine translation of literary texts*. *International Conference at the Department of Translation Studies* [Konferans bildirisi]. *Creativity and Translation in the Age of Artificial Intelligence*. Claudiana, University of Innsbruck, Austria. <https://www.uibk.ac.at/en/congress/creativity-and-translation-in-the-age-of-artificial-intelligence/conference-program/>
- Taivalkoski-Shilov, K. (2019). Ethical issues regarding machine(-assisted) translation of literary texts. *Perspectives*, 27(5), 689–703. <https://doi.org/10.1080/0907676X.2018.1520907>
- Taivalkoski-Shilov, K. (2019). Free indirect discourse: An insurmountable challenge for literary MT systems?. J. Hadley, M. Popović, H. Afli, A. Way (Ed.), *Proceedings of the qualities of literary machine translation* içinde (ss. 35–39). European Association for Machine Translation. <https://aclanthology.org/W19-7304>
- Toolan, M. (2018). Stylistics. D. H. Richter (Ed.), *A companion to literary theory* içinde (ss. 60-71). Wiley-Blackwell. <https://doi.org/10.1002/9781118958933>
- Toral, A., & Way, A. (2015). Machine-assisted translation of literary text: A case study. *Translation Spaces*, 4(2), 240-267. <https://doi.org/10.1075/ts.4.2.04tor>
- Toral, A., & Way, A. (2018). What level of quality can neural machine translation attain on literary text?. J. Moorkens, S. Castilho, F. Gaspari, & S. Doherty (Ed.), *Translation quality assessment: From principles to practice* içinde (ss. 263-287). Springer. <https://doi.org/10.48550/arXiv.1801.04962>
- Venuti, L. (1995). *The translator's invisibility: A history of translation*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203360064>
- Venuti, L. (2001). Strategies of translation. M. Baker (Ed.), *Routledge encyclopedia of translation studies* içinde (ss. 240-244). Routledge.
- Wang, Y., Hoang, C., Federico, & M. (2021). Towards modeling the style of translators in neural machine translation. K. Toutanova, A. Rumshisky, L. Zettlemoyer, D. Hakkani-Tur, I. Beltagy, S. Bethard, R. Cotterell, T. Chakraborty, & Y. Zhou (Ed.), *Proceedings of the 2021 conference of the North American chapter of the association for computational linguistics: Human language Technologies* içinde (ss. 1193–1199). <https://aclanthology.org/2021.naacl-main.94/>

- Winters, M. (2007). F. Scott Fitzgerald's die schönen und verdammten: A corpus-based study of speech-act report verbs as a feature of translators' style. *Meta*, 52(3), 412-425. <https://doi.org/10.7202/016728ar>
- Winters, M., & Kenny, D. (2023). Mark my keywords: A translator-specific exploration of style in literary machine translation. A. Rothwell, A. Way, & R. Youdale (Ed.), *Computer-Assisted Literary Translation* içinde (ss. 69-88). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003357391>
- Yirmibeşoğlu, Z., Dursun, O., Dalli, H., Şahin, M., Hodzik, E., Gürses, S., & Güngör, T. (2023). Incorporating human translator style into English-Turkish literary machine translation. M. Nurminen, J. Brenner, M. Koponen, S. Latomaa, M. Mikhailov, F. Schierl, T. Ranasinghe, E. Vanmassenhove, S. Alvarez Vidal, N. Aranberri, M. Nunziatini, C. Parra Escartín, M. Forcada, M. Popovic, C. Scarton, & H. Moniz (Ed.), *Proceedings of the 24th Annual Conference of the European Association for Machine Translation* içinde (s. 419–428). European Association for Machine Translation. <https://aclanthology.org/2023.eamt-1.40/>
- Youdale, R. (2020). *Using Computers in the translation of literary style: Challenges and opportunities*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780429030345>